

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DİYARBAKIR HALK HEKİMLİĞİ VE
KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Ü. Gülda ÇETİNDAG SÜME

HAZIRLAYAN
Melih ÖZDAMAR

ELAZIĞ-2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DİYARBAKIR HALK HEKİMLİĞİ
VE KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Ü. Glda ÇETİNDAG SME

HAZIRLAYAN
Melih ÖZDAMAR

Jürimiz,/....../2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulmuştur.

Jüri yeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Diyarbakır Halk Hekimliği ve Kültürümüzdeki Yeri****Melih ÖZDAMAR****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Elazığ-2019; Sayfa: XIII+165**

Bir toplumu oluşturan temel unsurlar o toplumun değerleri, gelenek ve görenekleridir. Bu gelenek ve görenekler de halk edebiyatı bilim dalının en geniş alanını oluşturmaktadır. Bir toplumun yapısı da bu geleneklerde gizlidir. Geleneklere sahip çıkmanın bir sonucu olarak millî bir benlik yaratılmıştır. Millî benliğin sürekliliği için de elbette bütün değerlerin bir sonraki kuşağa aktarılması gereklidir.

Hazırlanan çalışmada Diyarbakır yöresi, Diyarbakır yöresinde yer alan halk hekimliğine yönelik tedavi yöntemleri, bu tedavi yöntemlerinde kullanılan nesnelerin, bitkilerin edebiyatımızdaki motif açısından incelemeleri ele alınmıştır. Halk hekimliğinde faydalanan bitkilerin tedaviye sağlayacağı katkıların modern tıp açısından da değer kazanabileceğine dair bilgiler sunulmuştur.

Çalışmamızda; Diyarbakır halk hekimliğinin araştırılması ve motiflerinin incelenmesi, tedavi yöntemlerinin ve motiflerinin bilimdeki karşılıklarının incelenmesi ile halk hekimliği alanına hizmet etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Folklor, Diyarbakır, Motif, Halk Hekimliği, Hekimlik, Sağaltma.

ABSTRACT

The Thesis of Master

Diyarbakir Folk Medicine and Its Place in Our Culture

Melih ÖZDAMAR

Firat University

Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature

Elazığ-2019; Pages: XIII+165

Basic elements of a society; it is the values, traditions and customs of society. These traditions and customs constitute the largest field of folk literature. A national self has been created as a result of maintaining traditions. For the continuity of the national self, of course, all the details must be passed on to the next generation.

In this study, Diyarbakir folk medicine; objects, plants used in folk medicine were examined in terms of motifs. Information is given that the benefits of herbs used in folk medicine to the treatment can gain value in terms of modern medicine.

Our aim is to examine the folk medicine of Diyarbakir, to address the motifs in treatments and to determine the place of these treatments in science.

Key Words: Culture, Folklore, Diyarbakir, Motif, Folk Medicine, Medicine, Treatment

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
RESİMLER LİSTESİ.....	X
ÖN SÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE DİYARBAKIR HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	1
I.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Yöntem ve Yaklaşımları	5
I.1.1. Araştırmanın Konusu	5
I.1.2. Ana Sorun.....	5
I.1.3. Amaç ve Önem.....	6
I.1.4. Yöntem.....	7
I.1.5. İlgili Araştırmalar	7
I.2. DİYARBAKIR HAKKINDA GENEL BİLGİ	8
I.2.1. Diyarbakır Yöresi	8
I.2.1.1. Diyarbakır'ın Tarihteki Adları ve Adların Tarihî Gelişimi	8
I.2.1.2. Diyarbakır'ın Dinî Gelişimi	9
I.2.1.2.1. Şemsîlik	9
I.2.1.2.3. Yahudilik	12
I.2.1.2.4. Hristiyanlık	13
I.2.1.2.5. Yezidilik/Ezidilik.....	14
I.2.1.2.6. İslamiyet.....	15
I.2.1.3. Diyarbakır'da Bulunan Tarihî Mekânlar	17
I.2.1.3.1. Çayönü Höyüğü	17
I.2.1.3.2. Eğil Kral Mezarları / Asur Kalesi	18
I.2.1.3.3. Malabadi Köprüsü.....	20
I.2.1.3.4. Gelincik Tepesi	22
I.2.1.3.5. On Gözlü Köprü.....	23
I.2.1.3.6. Diyarbakır Surları	25

I.2.1.3.7. Gazi Köşkü	28
I.2.1.4. Diyarbakır'ın Coğrafi Yapısı.....	28
I.2.1.5. Kültür Çerçevesinde Diyarbakır	29

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALK HEKİMLİĞİ VE MOTİF KAVRAMLARI, DİYARBAKIR YÖRESİ

HALK HEKİMLİĞİ.....	33
1.1. Halk Hekimliği Kavramı.....	33
1.1.1. Halk Hekimliğini Oluşturan İnanışların Temelleri.....	34
1.1.2. Halk Hekimliğinin Uygulayıcıları	37
1.2. Motif Kavramı.....	39
1.2.1. Diyarbakır Yöresindeki Halk Hekimliği Motifleri.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALK HEKİMLİĞİ TEDAVİLERİ, MOTİF İNCELEMELERİ VE BU

TEDAVİLERİN BİLİMDEKİ KARŞILIKLARI.....	42
2.1. Ağrılar	42
2.1.1. Baş Ağrısı	42
2.1.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	42
2.1.1.2. Nar Tedavisinin Bilimdeki Yeri	44
2.1.2. Boğaz Ağrısı	45
2.1.2.1. Boğaza Tuz Tedavisi	45
2.1.2.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler.....	45
2.1.2.1.2. Tuz ve Salatalık Tedavisinin Bilimdeki Yeri.....	49
2.1.2.2. Boğaza Pul Biber Tedavisi	50
2.1.2.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler.....	50
2.1.2.2.2. Pul Biber Tedavisinin Bilimdeki Yeri.....	52
2.1.3. Boğmaca	53
2.1.3.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	53
2.1.4. Böbrek Ağrısı	56
2.1.4.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	57
2.1.4.2. Maydanoz Tedavisinin Bilimdeki Yeri.....	58
2.1.5. Diş Ağrısı.....	58
2.1.5.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	59

2.1.5.2. Karanfil Tedavisinin Bilimdeki Yeri	61
2.1.6. Kulak Ağrısı	62
2.1.6.1. Kulak Ağrısına Soğan Tedavisi	62
2.1.6.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler.....	62
2.1.6.1.2. Soğan Tedavisinin Bilimdeki Yeri.....	63
2.1.6.2. Kulak Ağrısına Zeytinyağı Tedavisi.....	64
2.1.6.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	64
2.1.7. Mide Ağrısı / İshal.....	64
2.1.7.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	65
2.1.7.2. Meryem Hort Tedavisinin Bilimdeki Yeri.....	66
2.2. Basur	67
2.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri	67
2.2.2. Isırgan Otu Tedavisinin Bilimdeki Yeri	67
2.3. Deri Hastalıkları	68
2.3.1. Cüzzam / Siğil	68
2.3.1.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	69
2.3.2. Çıban.....	69
2.3.2.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	70
2.3.3. Deri Yaralanmaları	70
2.3.3.1. Yaraya Çam Tedavisi.....	70
2.3.3.1.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler.....	71
2.3.4. Yaraya Ekmek ve Şeker Tedavisi.....	73
2.3.4.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	73
2.3.4.2. Şeker ve Ekmeğin Bilimdeki Yeri	74
2.3.5. Dolama	75
2.3.5.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	76
2.3.6. El Çatlakları.....	76
2.3.6.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	76
2.3.6.2. Ayva Çekirdeği Tedavisinin Bilimdeki Yeri	78

2.3.7. Gece Ağrısı	78
2.3.7.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	79
2.3.8. Göz Çapakları	84
2.3.8.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	84
2.3.8.2. Anne Sütü Tedavisinin Bilimdeki Yeri	85
2.3.9. Siğil Hastalığı	86
2.3.9.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	87
2.3.9.2. İncir Tedavisinin Bilimdeki Yeri	88
2.3.10. Yüzde Kabuk Tutması ve Uygulanan Tedavi	89
2.3.10.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	89
2.3.10.2. Sakız Ağacı, Cevizin Bilim Tedavilerindeki Yeri	91
2.4. Diyabet Hastalığı	92
2.4.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	92
2.4.2. Meşe Palamudu Tedavisinin Bilimdeki Yeri	94
2.5. Gebelik Tedavileri	95
2.5.1. İncir Tedavisi	95
2.5.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	96
2.6. Fıtık	98
2.6.1. Genel Fıtık Tedavisi	98
2.6.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	98
2.6.1.2. Sülük Tedavisinin Bilimdeki Yeri	99
2.6.2. Boyun Fıtığı Tedavisi	100
2.6.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	101
2.7. Isırıklar	101
2.7.1. Arı Sokması	101
2.7.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	102
2.7.1.2. Şeker Tedavisinin Bilimdeki Yeri	103
2.7.2. Yılan Isırığı	104
2.7.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	105
2.7.2.2. Hacamat Tedavisinin Bilimdeki Yeri	106
2.8. Kabızlık	108

2.8.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	108
2.8.2. Kayısı Tedavisinin Bilimdeki Yeri	109
2.9. Saç Dökülmesi	110
2.9.1. Mercimek ve Nohut Uygulaması	110
2.9.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri	110
2.9.2. Yılan Yağı Uygulaması	111
2.9.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	112
2.9.2.2. Yılan Yağı Tedavisinin Bilimdeki Yeri	116
2.10. Sarılık	117
2.10.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	117
2.10.2. Sarımsak Tedavisinin Bilimdeki Yeri	118
2.11. Ülseratif Kolit	119
2.11.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	119
2.11.2. Patlıcan, Yumurta Yağı ve Soğan Tedavisinin Bilimdeki Yeri	120
2.12. Yanıklar	120
2.12.1. Yanık İçin Zeytinyağı Tedavisi	120
2.12.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler....	121
2.12.1.2. Hava Cıva Otu, Zeytinyağı ve Zeytin Tedavisinin Bilimdeki Yeri	121
2.12.2. Yanık İçin Yumurta Tedavisi	122
2.12.2.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler	122
2.12.2.2. Yumurta Yağı Tedavisinin Bilimdeki Yeri	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİNÎ RİTÜELLERLE TEDAVİLER.....	124
3.1. Türbe ve Yatırlar ile Tedavi	126
3.1.1. Abdaldede (Kamışlı) Türbesi	126
3.1.2. Mirani (Şeyh Hasan Ezraki) Türbesi	126
3.1.3. Sarı Saltuk Türbesi	127
3.1.4. Sultan Süleyman Türbesi	128
3.1.5. Sultan Suc'a Türbesi	129
3.1.6. Sultan Şeyhmus Türbesi	129

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK HEKİMLİĞİNİN GÜNÜMÜZDEKİ VE SOSYAL MEDYADAKİ YERİ, DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ	132
4.1. Günümüz Halk Hekimliği	132
4.2. Halk Hekimliğinde İnternetin Yeri	136
4.3. Halk Hekimliğine Halkın Bakış Açısı.....	137
4.4. Halk Hekimliğinde Sosyolojik ve Psikolojik Etmenler	139
SONUÇ	143
KAYNAKÇA.....	145
EKLER	164
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	164
ÖZ GEÇMİŞ	165

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Mithras Tapınağı, Diyarbakır	11
Resim 2. Çayönü Höyüğü, Ergani	18
Resim 3. Asur Kralı Figürü, Eğil	20
Resim 4. Malabadi Köprüsü, Diyarbakır	22
Resim 5. Gelincik Tepesi	22
Resim 6. On Gözlü Köprü, Diyarbakır	25
Resim 7. Diyarbakır'ın Kuşbakışı Görüntüsü	26
Resim 8. Diyarbakır Gazi Köşkü	28
Resim 9. Matrakçı Nasuh Efendi'nin Diyarbakır Çizimi	32
Resim 10. Boğaz Yapısı	50
Resim 11. Şehir ve Kırmızı Acı Biber	52
Resim 12. Çinicilikte karanfil	59
Resim 13. Karanfil bitkisi	61
Resim 14. Tıp sembolleri	112
Resim 15. Yılan Yağı Üretimi	116
Resim 16. Maslow Piramidi	124
Resim 17. Kamışlı Türbesi, Diyarbakır	126
Resim 18. Sarı Saltuk Türbesi	127
Resim 19. Hz. Süleyman Camii Plakası	128
Resim 20. Sultan Suc'a Türbesi	129
Resim 21. Sultan Şeyhmus Türbesi	130
Resim 22. Sülüklü Han	135

ÖN SÖZ

Türk halk edebiyatı geniş bir coğrafya üzerinde konumlanmış millî bir edebiyat olarak değerlendirilir. Bu coğrafyada yaşanmışlıklar saklıdır. Bir milletin dili, kültürü, tarihi kısaca ne varsa onlara ait olan her şey edebiyatın içerisinde. Bu şiirlerden, masallardan, destanlardan yola çıkmış ve konumuz olan halk hekimliği içerisinde de kendine yer edinmiştir. Toplumun imkân bulamayınca kendi derdine derman olmasıyla ortaya çıkmış bir “alternatif tıp” olan ve Sağlık Bakanlığının yardımcı tıp olarak adlandırdığı halk hekimliği, Türkiye’nin hemen hemen her bölgesinde kendi benliğini idame ettirmektedir. Her ne kadar bu gelenekler farkında olmadan yürütülüyor olsa da asıl amacımız, bu benliğin farkına varmış olabilmek ve bunları kayıt altında tutabilmektir.

Çalışmanın yapıldığı bölge, Türk milliyetçiliğini sistematik bir konuma taşıyan Ziya Gökalp’in aynı zamanda şair Cahit Sıtkı Tarancı’nın memleketini içine almaktadır. Bilinir ki halk hekimliği, bir milletin iç dünyasıdır. Efsaneleri, inanışları, yaşantıları aslında halk hekimliği kendi bünyesinde saklamaktadır. Bu nedenle özellikle bölgedeki halk hekimlerinin sunduğu yöntemlerde bulunan motifler incelendiğinde kentteki geleneklerin köklerinin nereye dayanacağına dair bir izin, daima hekimlik sırları içerisinde saklı olduğu görülecektir. Diyarbakır gibi çeşitli kültürleri kendi bünyesinde saklayan bir kentin, esas kimliğinin nerelere dayandığına dair açıklama da yine bu hekimlik geleneğinde gizlidir. Bu hekimlik çalışması yapılırken tedavi yöntemlerinde yer alan motiflerin incelenmesi de önem arz etmektedir. Çünkü motifler, bir DNA gibidir ve bu da kentin kimliğini ortaya koymak demektir. Motif incelemesiyle halkın bu kadim geleneğinin nerelerden bu coğrafyaya ulaştığı ortaya çıkacak ve bunun yanı sıra bu hekimlik geleneğinin gerçekten tıp açısından karşılığa sahip olup olmadığı da ele alınacaktır. Modern tıp kavramı ortaya çıktığından beri halk, çoğu zaman kendi geleneklerine sırtını dönmüştür. Oysa birçok noktada bu tedavi yöntemlerinin bilimsel açıdan incelenmesi, bu tedavi yönteminin rastgele gelişmediğini de ortaya çıkaracaktır.

Çalışma; Giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı; çalışmanın konusu, kapsamı, araştırma yöntemi ve bu alandaki çalışmaların açıklandığı kısımdır. Birinci Bölüm’de; çalışmanın yapıldığı Diyarbakır tüm boyutları ile incelenmiş özellikle şehirde halk hekimliğine doğrudan etki eden inanç sistemleri, efsaneler aktarılmış; şehrin tarihî mekânları ve coğrafi yapısıyla iklimi ele alınmıştır. İkinci

Bölüm’de ise halk hekimliğinin ne olduğu, motif kavramının neleri içerdiği, halk hekimliği tedavileri ve bu tedavilerin motif bağlamında incelenmesi ile beraber tedavi yöntemlerinin modern tıpta karşılığının olup olmadığı incelenmiştir. Üçüncü Bölüm’de tedavi yöntemlerinden biri olan dinî ritüellerle tedavinin bir bölümü olan “türbe tedavileri” ele alınmıştır. Dördüncü Bölüm’de ise günümüz halk hekimliği, halk hekimliğine halkın bakış açısı, halk hekimliği üzerinde sosyolojik ve psikolojik etmenlerin varlığı ve halk hekimliğinin internet üzerindeki yeri incelenmiştir.

Son olarak çok sevdiğimiz yol göstericimiz Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK’e, çalışmalarıyla sunmuş olduğum teze bir ışık tutan hocam Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK’a, her yönden desteğini esirgemeyen sevgili hocam Dr. Öğr. Ü. Birol AZAR’a, benimle beraber köy köy gezen sevgili Ramazan DİREKÇİ arkadaşına, içeriği oluşturmama katkı sağlayan kaynak şahıslara ve bana uzun bir vakit ayırarak tezle ilgili sürekli yol gösteren, fikirler sunan sevgili danışmanım Dr. Öğr. Ü. Gülda ÇETİNDAG SÜME’ye şükranlarımı sunar, kendilerine teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
C.	: Cilt
H.z.	: Hazreti
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
sy.	: Sayfa yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
ty.	: Tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE DİYARBAKIR HAKKINDA GENEL BİLGİ

Halk hekimliği, bir toplumun gen haritası gibidir. Bu hekimlik türü içerisinde halkın o güne kadar yaşamış olduğu tüm inanışlar yer almaktadır. Bu inanışlarla beraber halkın yaşam tarzı da bu hekimlik kavramı içerisinde kendine yer bulmuştur. Tüm bunlar bir yapboz misali bir araya geldiği zaman her bir parçanın birleşimiyle halk hekimliği oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra insanoğlu, sadece bu geleneksel yapıya bağlı kalmayarak teknolojiyi de geliştirmiştir. Zamanla gelişen teknolojik unsurlar, tedavi yöntemlerini de değiştirmiş, daha somut ve hızlı adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu atılan hızlı adımlar, insanların tüm odak noktasını modernleşmeye yöneltmiştir. Böylelikle geleneksel değerler belleklerde kalmaya, pratik olarak tercih edilmemeye başlamış, bunun sonucunda da “geleneksel ve modern tıp çatışması” ortaya çıkmıştır. Türk toplumunun yerleşik düzene geçmesiyle toplumun geleneksel yapısında meydana gelen değişiklikler her ne kadar bu gelişmelere bağlılığı zorunlu kılıyor gibi görünse de yaşanan ekonomik kaygılar, modern tıp alanında teknolojinin gelişmesine rağmen bu teknolojinin hastalara ulaştırılamaması gibi durumlar; bu alan adına birtakım güvensizlikler yaratmış ve halkın modern tıbbın yanında halk hekimliği geleneğini de tekrar tercih etmesini sağlamıştır. Bu tercihin tekrar ortaya çıkmasındaki yegâne unsur da yine teknolojidir. Teknoloji; özellikle sosyal medya ile kimi zaman bu geleneğin sıkıntıları yaşamasına sebep olmakta, kimi zaman da bu geleneğin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır.

Gelişen teknolojik imkânlar, çoğu zaman halkın deneyimleme sonucunda edinmiş olduğu birçok geleneksel tedavi yöntemini devre dışı bırakmış ve kimi zaman da unutulmasına sebep olmuştur. Özellikle sağlık alanındaki teknolojik ve bilimsel gelişmeler; halkın geliştirdiği tedavi yöntemlerine başvuruyu azaltmıştır. Böyle bir durumun ortaya çıkma sebebi de tam olarak şöyle açıklanabilir: Teknolojik gelişmeler sayesinde tedavide daha hızlı sonuçların alınması, hastalığın tam olarak tespit edilebilmesi, hastalığı net bir şekilde duraksatabilen ilaçlar, ameliyat teknikleri... Böylelikle halkın odağı; modern tıp alanına kaymış ve zamanla halk, geleneksel tedavi yöntemlerini uygulayan kişilerden uzaklaşmaya başlamıştır. Elbette bu geleneksel tedavi yöntemlerinden uzaklaşmanın birçok sebebi bulunmaktadır. Bu durumun başlıca

nedeni olarak halkın duygularını sömürmeye çalışanlar gösterilebilir. Bu kişiler yüzünden halk, kendi özünden uzaklaşmış ve zamanla bu geleneğin ürettiği ilaçları “kocakarı ilacı” olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu tanımlama, zamanla belleğe daha da yerleşmiş ve halkın kendi hekimlerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Günümüzde ise böyle bir düşünce tarzı zamanla değişime uğramıştır. Bunun temelinde yer alan etkenler ise modern tıbbi uygulayan kişilerin kimi zaman sorumsuz hareket etmeleri, kimi zaman da televizyon, akıllı telefon, sosyal medya gibi ortamlarda yayılan “kasıtlı ilaç sektörü” gibi haberlerdir. Bu haberler incelendiğinde birçok ilacın kalıcı tedavi değil, geçici tedavi sunduğu fikri açığa çıkmaktadır. Kısacası yukarıda da belirttiğimiz gibi bu durum, modern tıba yönelik birtakım güvensizlikler ortaya çıkarmış ve halk bu fikir tespitinden sonra bu sefer de öz bilgisine yönelerek tekrar şifayı kendi genlerinde bulmaya çalışmıştır. İşte tam olarak bu durum da modern tıp ile geleneksel tıp arasında bir çatışma yaratmıştır. Modern tıp alanındaki dergiler incelendiğinde “Tıbbın Alternatifi Olmaz” adıyla birçok yayına ulaşılabilmektedir. Ancak böyle birtakım zıtlıklar bulunsa da bunların yanı sıra geleneksel tıp adına da akademik dergiler hazırlanmaktadır. Burada önemli olan kıtas ise halkın tercihidir. Çünkü halk, çaresiz kaldığı durumlarda özüne yani kendi geleneklerini, inanışlarını içerisinde barındıran halk hekimliğine dönmeyi tercih etmiştir. Bilinir ki muhtaç olunan kudret, damarlarda akan kanda saklıdır. Yani büyük Türk kültürü, bu yegâne hazineyi bize sunmaktadır.

Geleneksel halk hekimliği ile modern tıp arasında yer alan çatışmanın sona erdirilmesi ve bu iki unsurun bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu noktada ise tüm iş “halk edebiyatı ve halk bilimi alanına” düşmektedir. Nitekim bu iki alan arasında bir bağ kurulabilmesi, birçok tedavi yönteminin de başarıya ulaşması anlamına gelmektedir. Bu başarının sağlanabilmesi adına toplum ile iletişime geçilmeli ve halkın yüzyıllar boyu benliğinde büyütüp beslediği tedavi yöntemleri derlenmelidir. Çünkü bugüne kadar hiçbir halk, kendi işine yaramayan bir geleneği sürdürmemiştir. Uzun gözlem ve deneyler sonucunda birçok bitki, meyve ve hayvansal gıdanın etkileri belleklere kazınmış; birçok hastalıkla mücadele konusunda bu etkiler ilaca çevrilmiştir. Bu etkilerin sonuçları da hemen hemen her yerde aynı sonucu vermektedir.

Halk hekimliğinde tercih edilen soğanın, elmanın, sülüğün, arpanın tedavi edici nitelikleri, onların dünyanın dört bir tarafında tercih edilmesi, halk hekimliğinin nerede olunursa olunsun benzer sonuçlar elde etmesine bağlıdır. Çünkü ihtiyaçlar, her yerde aynı sonucu doğurmaktadır. Bu da ihtiyaç piramidinin tabanında yer alan temel

ihtiyaçlar ile kanıtlanabilir. İnsanoğlu; yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını hemen hemen her yerde aynı şekilde karşılamaktadır. İşte sağlık ihtiyaçları da bu temelde yer aldığı için, dünyanın dört bir yanında inceleme yapıldığında farklı kültürler içerisinde olursa da hastalıklara yönelik tedavilerin aynı sonucu verdiği gözlemlenebilir. İster pagan ister şaman isterse de Müslüman ya da Hristiyan olunsun bu sonuç değişmez bir gerçektir. Bu da hekimlik içerisinde modern tıp açısından faydalanılabilir bir alan oluşturmaktadır.

Gelişen teknolojik düzen ve ihtiyaçlar modern tıp ile geleneksel tıbbi ortak bir paydada buluşturmaktan geri kalmamıştır. Elbette bu nitelik, modern tıbbın geleneksel tıba bakış açısını pek değiştirmemiş ve geleneksel tıp ya da alternatif tıp adı tercih edilmeyerek “tamamlayıcı” adının verilmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Dünyada ilk olarak “*Amerika Birleşik Devletleri’nde, 1991’de kongrenin Ulusal Sağlık Enstitüsünün araştırma yürütmesi için Alternatif Tıp Ofisini kurduğu belirtilmektedir.*” (Karahancı, 2015: 118). Bununla beraber Türkiye’de 27 Ekim 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği” ile T.C. Sağlık Bakanlığı bünyesinde bu tıp alanı resmîleştirilmiştir. Bu resmîlik ise halkın bu alan olan ilgisini tekrar canlandırmaya yetmiştir. Özellikle hacamat, sülük uygulama, bitkisel tedaviler gibi alanlar ticari getiriler sağlamaya başlamıştır. Bu konuya en net örnek olarak da Prof. Dr. İbrahim Saraçoğlu gösterilebilir. Sosyal medya, internet aracılığıyla halk hekimliğinin yayılmasına daha da katkı sağlamıştır. Bununla beraber Saraçoğlu adına birçok iş yeri açılmış ve bitkisel kür tedavileri gibi unsurlar ile maddi getiri sağlanmıştır.

Hiçbir kültür, kendi genlerinde var olan nitelikleri unutmamıştır. Köy halkının özünde saklı olan bu tedavi yöntemleri şehir yaşamının gündelik sorunları arasında kaybolmaya yüz tutmuş gibi görünse de ihtiyaçların her zaman aynı oluşu ve geleneğin ne olursa olsun tekrar ortaya çıkma özelliği ile bu nitelikler kendilerini korumayı başarmıştır. Elbette bu niteliklerin kendini koruyor olmasının temel sebebi yine halk bilimi araştırmacılarıdır. Çünkü birçok masal, hikâye, destan içerisinde bu tedavi yöntemleri saklıdır. Örnek olarak elmanın çocuksuzluk problemini gidermesi, narın veya incirin aynı niteliklerle bu anlatılarda tercih edilmesi bir kültürün anlatılarda da saklı olduğunun göstergesidir. Bu anlatıların yüzyıllar boyu aktarılabilmesi gerek yazılı ortamda gerekse internet ortamında dijital veri olarak saklanması bir toplumun özünün korunması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çalışma alanı olarak Diyarbakır’ın tercih

ediliyor olmasının temelinde de bu durum yer almaktadır. Diyarbakır, kent olarak köy nüfusundan çok fazla göç almaktadır. Bu durum da köyden kente bilgi aktarımını ortaya çıkarmıştır. Ancak kent yaşamının sorunları arasında bu nitelikler zamanla kaybolmaya yüz tutacaktır. Bu kayboluş esnasında halk bilimi araştırmacılarına büyük iş düşmektedir. Köyden göç etmiş birçok kişi üzerinde yapılacak araştırmalar ile gelenekler koruma altına alınacaktır. Bu koruma sonucunda da halk, zor durumda kaldığı zaman yine özüne dönmeye çalışacak ve bu bilgileri hatırlayacaktır. Yani halk, benliğini temel ihtiyaçları doğrultusunda tekrar canlandıracak olsa da bunların bir şekilde kayıt altına alınması gerekliliktir. Yöre üzerinde yaşanan en büyük problem ise bu bilgi kaynaklarına ulaşmanın zorluğudur. Her ne kadar zamanında köyden kente göç olmuş olsa da çeşitli dönemlerde yaşanan olaylar bu bilgi, birikimin zamanla şehirden ayrılmasına sebep olmuştur. Özellikle yaşanan olaylardan ötürü halk edebiyatının temelinde yatan temel sorunlardan biri olan “güven problemi” ortaya çıkmıştır. Yine de bu problem kısmen çözülebilir nitelikte olduğu için bu hazinen korunması fikri, ışığını hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Bu kültür hazinesinin korunması ve modern tıp alanı ile geleneksel tıp alanının doğru orantılı olup olmadığının kanıtlanabilmesi için bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın özünde halk hekimliği tekniklerinin korunması yer almaktadır. Ancak bu koruma sağlanırken birçok nokta üzerinde de durulmuştur. “Halk hekimlerinin tercih ettikleri meyve ve sebzeler, kullandıkları araçlar veya ettikleri dualar “halk edebiyatı” alanında bir motif niteliği taşır mı; taşırırsa bunların tercih edilme sebebi olarak mitolojiler, inanç sistemleri gösterilebilir mi?” gibi sorulara cevap aramanın yanı sıra tercih edilen uygulamaların bilimsel açıdan bir gerçeklikle bağdaştırılıp bağdaştırılamayacağı da incelenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmanın asıl konusu, Diyarbakır yöresinde yer alan tedavi yöntemleri, bu tedavi yöntemlerindeki motiflerin kullanılma sebeplerinin incelenmesi ve aynı zamanda bu tedavi yöntemlerinin modern tıpta karşılığının olup olmadığının tespit edilmesidir.

I.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Yöntem ve Yaklaşımları

I.1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusunu özünü halk hekimliği uygulamaları oluşturmaktadır. Bu uygulamalardaki yöntemler ve bu yöntemlerin halk kültüründe var olup olmadığı incelenmiştir. Aynı zamanda bu yöntemlerde yer alan nesnelerin motif olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de ele alınmıştır. Bu motif incelemelerinin sonucunda da bu hekimlik yöntemlerinin “modern tıp” alanında karşılığının olup olmadığı incelenmiştir. Yani halkın kendi özünde oluşturduğu bu tedavi yöntemlerinin rastgele olmadığı, halk tarafından bu nesnelerin bilinçli bir şekilde tercih edildiği ele alınmıştır. Aynı zamanda Diyarbakır yöresi bu çalışmanın konusu olduğu için bu bölgedeki birçok tarihî mekân, inanış biçimleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunların yanında bu mekânlarla ve inanışlarla ilgili olarak manzum ve mensur eserlere değinilmiştir.

Araştırma, Diyarbakır ili ve Diyarbakır çevresi köylerle ilişkilidir. Ancak araştırmanın geçerli olduğu zaman dilimi içerisinde birçok güvenlik sorununun yaşanması bu inceleme alanını birkaç köye ve merkeze taşıma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Diyarbakır’da ve çevre köylerde gerçekleşen bu taramada hedef kişiler, genel anlamıyla ocaklılık geleneğine sahip olanlardır. Ancak bunların haricinde birçok kişi, bu tedavi yöntemlerini duyarak aktarma yoluna gitmiştir. Araştırmanın özünü oluşturan konuyu aktaran kişilerin yaş aralığı genel itibarıyla 30-50 arasındadır. Bununla beraber az da olsa 90 yaş ve civarı kişilerle de görüşülmüştür. Ancak bu görüşmelerdeki tedavi yöntemlerinde, bilimsel açıdan ve motif açısından teze dâhil edilebilecek olanlar üzerinde çalışma yapılmıştır.

I.1.2. Ana Sorun

Bu çalışmanın özünde yatan temel problem yerel halkın özünü sakladığı değerlerin neler olduğu ve bu değerler bağlamında modern tıp ile geleneksel tıp arasındaki ikilemin gerçekten var olup olmadığıdır. Özellikle yeni neslin teknolojiye duyduğu ilgi, anında çözüm istekleri ve çözüme yönelik sabırsız davranışları, yeni neslin kendi özünden yani halk hekimliğinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bununla beraber modern tıp alanında yer alan bazı çözümsüzlükler, halkın bir kenarda beklettiği halk hekimliğine başvurması gerektiğini göstermiştir. Bu da bir çatışma unsuru oluşturmıştır. Bu çatışma unsurunun temelinde yatan sebep, aynı zamanda da inanç

olarak gösterilebilir. İnanç kavramının soyutluğu ve halk hekimliği geleneklerinin inançla doğru orantılı oluşu; halkın bir kesiminin somut çözüm istekleri, insanların geleneksel olandan uzaklaşmaları sonucunda modern tıp bir adım öne çıkmıştır. Ancak tüm bunlar gerçekleşirken halk içerisinde çoğunluk kesimin modern tıp yanında tamamlayıcı tıp unsuruna da önem vermiş olduğu görülür. Sonuç olarak hekimliği tedavileri her açıdan çalışmanın temelidir.

I.1.3. Amaç ve Önem

Çalışmanın asıl hedefi, halk geleneği ile modern unsurların diyaloglarını ortaya çıkarabilmektir. Halkın kullandığı yöntemlerin rastgele oluşmadığı, uzun süren deneyimler sonucu ortaya çıktığı ve bu deneyimlerin özünde yer alan yöntemlerin bilimsel açıdan incelendiğinde karşılık bulabilip bulamayacağı araştırılmıştır. Burada hedeflenen şey, üstünlük kaygısı ya da tamamen tercih edilebilirlik düşüncesi değildir. Bu iki alanın birbirini doğrusal anlamda çoğu zaman destekleyebileceğini ortaya çıkarmaktır.

Tüm bunlar oluşturulurken bir diğer hedef de bu tedavilerde yer alan motifleri incelemektir. Halkın tedavi yöntemlerinde yer alan motiflerin incelenmesi, aynı zamanda o bölgenin kültür yapısı içerisinde saklı olan unsurları ortaya çıkaracaktır.

Çalışmanın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Bölgenin inanç şekilleri hakkında detaylı bilgi aktarabilmek,
2. Bölgedeki tedavi yöntemlerini kayıt altına alabilmek,
3. Tedavi yöntemlerinin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek ve bu ortaya çıkışta geçerli olan inanışların, motiflerin neler olduğunu gösterebilmek,
4. Bu tedavi yöntemleri ve inanışlar doğrultusunda halkın etkilendiği kültürel yapıyı ortaya çıkarabilmek,
5. Bu tedavi yöntemlerindeki bitkilerin, materyallerin modern tıp açısından değerini gösterebilmek¹
6. Halk hekimliği kavramına halkın bakış açısını sergileyebilmek,
7. Halk hekimliği kavramını psikolojik ve sosyal açıdan incelemek,

¹ Bu amaç, tedavi yöntemlerinin belirli noktalarının modern tıp alanındaki yerine yöneliktir. Hiçbir şekilde, tamamen tercih edilebilir düşüncesi taşımamaktadır. Hastalık durumlarında bu bilgiler ışığında hareket edilmemeli ve doğrudan bir doktora danışılmalıdır. Bilimsel karşılıklar başlıklarında çeşitli deney ve araştırmalardan yola çıkılarak yorumlama yapılmıştır.

8. Gelişen teknoloji ile beraber internetin halk hekimliğine katkısının ya da zararlarının neler olduğunu gösterebilmek.

I.1.4. Yöntem

Bu araştırmada, Diyarbakır yöresinde gelişen halk hekimliği uygulamalarının bir bölümü, bu halk hekimliği uygulamalarında geçerli olan yöntemlerin oluşmasını sağlayan motiflerin incelenmesi, tedavi yöntemlerinin modern tıp açısından incelenmesi söz konusudur. İncelemelerin yapılabilmesi için de bir alan taraması gerekmektedir. Bu alan taraması Diyarbakır merkezi, Bismil ilçesi, Ergani ilçesi, Yas Çiçeği köyü, Göksu köyü gibi noktalarda gerçekleştirilmiştir. Alan genişliği, yaşanan güvenlik sorunları yüzünden daraltılmıştır.

Derleme yöntemi olarak anlatıcının rahat bir ortamda kendini ifade etmesi açısından ev ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Bu derleme esnasında özellikle tedavilerde motiflere sahip olanlar ele alınmıştır. Bu durum araştırmanın somut geçerliliği açısından önemlidir. Aynı zamanda tedavi yöntemleri anlatılırken aktarıcının kurduğu “cümlelerin dizimi” doğrallığı sağlamak amacıyla bozulmamıştır.

I.1.5. İlgili Araştırmalar

İnsanlık, var olduğundan beri öncelikli hedef olarak yaşamını sürdürme ihtiyacını gütmüştür. Maslow’un “İhtiyaçlar Piramidi” doğrultusunda temel ihtiyaç kısmında barınma, yeme, içme gibi varlığını sürdürmeye yönelik odaklar söz konusudur. Bu sebepten ötürü sağlık, yaşamın daima özüdür. Sağlığın eksik olması aynı zamanda insanın eksik yaşamasıdır. Bu nedenle geçmişten süregelen bu sağlık anlayışı doğrultusunda önce geleneksel tıp kavramı ortaya çıkmış, sonra da gelişen teknoloji sayesinde “modern tıp” kavramı ortaya çıkmıştır.

Elbette ki “geleneksel tıp” yani halk hekimliği alanında birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar, bizim çalışmamıza da bir ışık tutmuştur. Bunların yanı sıra Diyarbakır yöresinde geçerli olan çalışma sayısı oldukça azdır. Prof. Dr. Mebrure Değer’in Şevket Beysanoğlu ile 1991 yılında hazırladığı “Diyarbakır Folklorunda Halk Hekimliği” adlı çalışma bu yöreye yönelik araştırmalar arasında önem arz etmektedir. Çalışma içeriğinde vücudun çeşitli bölümlerine göre sınıflandırmalar yapılmış olup sadece “tedavi yöntemleri” aktarılmıştır. Aynı zamanda tedavi yöntemlerinde geçerli olan bitkiler de içerik olarak sunulmuştur. Çalışmanın bir

bölümünde de “dinî tedavi yöntemleri” söz konusudur. Bunun yanı sıra Doç. Dr. Rezan Karakaş “Diyarbakır’da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları” ve “Diyarbakır’da “Kırkklı” Kavramı ve “Kırk Çıkarma” Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar” adlarıyla makaleler hazırlamıştır. Dr. Salih Uçak 2007 yılında yüksek lisans tezi olarak “Ergani’de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği” adında bir çalışma sunmuştur. Bununla beraber Doç. Dr. Ahmet İçli, “Türk Kültüründe Ocak Anlayışı ve Ergani Deringöze Köyü’ndeki Bir Ocaklı Aile” makalesini yayımlamıştır.

1.2. DİYARBAKIR HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.2.1. Diyarbakır Yöresi

İnsanlık tarihi kadar uzun süren bir medeniyete ev sahipliği yapmış bir kent olan Diyarbakır, MÖ 3000 yılına kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Kentin 3000 yılından önceki tarihe sahip olan kısmında da ilkel kabilelerin yaşamış olduğu da varsayılmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri de o coğrafyanın sahip olduğu verimli topraklardır. İnsanoğlu kendini koruyabileceği her alanı kendine yurt edinmiştir. Özellikle Fiskayası, Hevsel Bahçeleri gibi konumlarıyla hem korunmaya hem de beslenmeye yönelik ortam sağlayan ve bir ova üzerinde yer alan Diyarbakır, insanlıkla eş değerde bir maziye sahip olmuştur. Bu mazi içerisinde birçok devlet, kültür yer almaktadır. Bu kültürel tarihin sonucunda bölge üzerinde bir kültür mozaiki meydana gelmiştir. Arap, Fars, Türk etkileri altında kalan bu kent, bu milletlerin geleneklerini bünyesine katmış ve medeniyetler şehri olarak değerlendirilmeye hak kazanmıştır. Sadece bu devletlerin kültürleri değil, aynı zamanda inanış biçimleri de şehir ve şehir insanı üzerinde etkili olmuştur.

1.2.1.1. Diyarbakır’ın Tarihteki Adları ve Adların Tarihî Gelişimi

Kültürün, aidiyetin, geçmişin, birikimin en büyük yansıması olan Diyarbakır, birçok medeniyete kucak açmış ve tüm geçiş güzergâhlarının ortak noktası olmuştur. Avrupa ve Asya arasındaki bu geçiş güzergâhı özelliği, onun geçmişten günümüze kültürel mirasları da taşımasını sağlamıştır. Diyarbakır, Medlerden kalma bir şehir olarak, Akkoyunluların bir dönem başkentliği görevini de üstlenmiştir. Diyarbakır bölgesi, merkez haricinde oldukça geniş bir bölge hâkimiyetine sahiptir. Erbil, Erzen, Silvan, Hani, Nusaybin gibi birçok yerleşim birimi, Diyarbakır adı altında anılmaktadır.

Tarihte yer edinen Amida, Amid, Kara Amid isimlerinin temel dayanak noktası Asur hükümdarı “Adad Nirari”nin kılıcının kabzasında “Amidi” yazısının olmasıdır. “8. yüzyıldan sonra bazı belgelerde ‘Kara Amid, Kara Hamid’, Dede Korkut’ta “Hamid”, *Divan-ı Lugati’t-Türk*’te, ‘Hamir (Emir)’ olarak, Timur’un başarılarını öven *Zafername*’de ise ‘Karacakale veya Karakale’ olarak geçer.” (Tuncer, 2002: 9). Arap kabilelerin yönetimi altındaki Mezopotamya, üç komutanlık hâline getirilmiştir. Bu üç komutanlıktan biri Diyar-ı Bekr bölgesidir. Osmanlı zamanında Amid adı ne kadar kullanılmaya devam etse de bir süre sonra yerini Diyarıbekr adına bırakmıştır. Diyarıbekr, Diyarbekir adları bir süre sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün şehri ziyareti sonrası değişime uğramıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu ziyaret esnasında Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun birlikte çalışmasını istemiş ve sonuç olarak şehre “Diyarbakır” adını vermiştir. Bu ad, 10 Aralık 1937 gün ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile resmîleşmiştir.² (Çağlayan, 2014: 16).

1.2.1.2. Diyarbakır’ın Dinî Gelişimi

Diyarbakır, bulunduğu konum itibarıyla geçmişten geleceğe herkesin dikkatini çeken bir yapıya sahiptir. Bunun en temel etkenleri de Dicle ve Fırat arasında yer alan bir yapıya sahip olmasıdır. Elbette birçok kent bu aralıkta yer almaktadır ancak Diyarbakır, verimli topraklarıyla da bu çekiciliği artırmıştır. Kent üzerinde birçok din anlayışı hüküm sürmüştür. Bunlar sırasıyla Şemsîlik, Yahudîlik, Hristiyanlık, Süryanîlik, Ezidîlik, İslâmiyet olarak göze çarpar. Elbette İpek Yolu üzerinde bulunuyor olması, misafir sayısını artıracığından daha da farklı anlayışlara ev sahipliği yapsa da yoğunluk bunlar üzerindedir. Dinî gelişime değinmek, bu noktada önem arz etmektedir. Çünkü bir toplumun hekimlik kültürü hakkında bilgi sahibi olabilmek, dinî gelişimden geçmektedir. Din kavramı, halk hekimliğine etki ettiğinden bölgenin din yapısı hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir.

1.2.1.2.1. Şemsîlik

Şemsîlik inancı, birçok kadim halkın inanç belleğinde yer almıştır. Köken olarak Urfa bölgesi temsil edilse de Diyarbakır üzerinde yer alan bu inanç güneşe saygı duyma, kutsal sayma inancından doğmaktaydı. Şems kelimesi her ne kadar Arap

² Ercan Çağlayan’ın “Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası” adlı eserinde yer alan bilgiye göre 10 Aralık tarihli bu sayıda şehrin adı Diyarbakır olarak değiştirilmiştir.

kökenli bir kelime olsa da bu kelimenin Sümer Tanrı'sı olan “Şamaş”tan geldiği düşünülmektedir. Nitekim Şamaş, Sümerlerde güneş Tanrı'sı olarak geçmektedir. Şemsîlik inancı, Diyarbakır'da Mardin Kapısı ve On Gözlü Köprü arasındaki bölgede hüküm sürmüştür. Hevsel Bahçeleri ile On Gözlü Köprü arasında kalan bölgede Şemsîler Mahallesi de bulunmaktadır. Ancak Şemsîlik, diğer dinlerin baskın oluşundan ötürü zamanla kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu bölgede eski bir güneş tapınağı olarak Meryem Ana Kilisesi gösterilebilir. Meryem Ana Kilisesi, Süryaniler tarafından kiliseye çevrilmeden evvel güneş tapınağı görevi görmüştür. *“Merkez Diyarbakır Suriçi semtinin orta yerinde bulunan ve 1400 yıllık geçmişi ile Anadolu'daki ilk cami özelliğini taşıyan Ulu Cami'nin (cami oluşu M.S. 639), Mar Toma Katedrali olmadan önce bir güneş mabedi olduğu herkes tarafından bilinmemektedir. Aynı şekilde, 1700 yıllık Meryemana Süryani Kadim Kilisesi'nin (yapılışı M.S. 3. yüzyıl) 6000 yıldan bu yana ibadet merkezi olarak hizmet verdiği, burasının kiliseye çevrilmeden önce, bir güneş mabedi olduğu, daha sonraları kilisenin bunun temelleri üzerine kurulduğu da herkes tarafından bilinmemektedir.”* (aktaran: Çayır, 2007: 173).

Şemsîlik inancına tabi olan halkın ne zaman dağıldığına dair bilgiyi de Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi'nde bulabiliyoruz: *“Bu işlerden haberdar olan bir beylerbeyi, onları yanına çağırarak kendi ibadetgâhlarına devamı menetmiş, bilâhare de bunların namazları olmadığını, Ermeni, Yahudi ve Rum mezheplerinden hiçbirine merbut olmadıklarını ve yalnız Ermenice konuştuklarını anlayınca, tekrar yanına çağırarak hangi mezhepten olduklarını sormuş. Onlar Ermeni olduklarını söyleyince, beylerbeyi: “Öyle ise ya Ermeni kilisesine veya camiye devam edin, aksi takdirde hepinizi kılıçtan geçiririm” diye tehditte bulunmuştur. Şemsiler yalvararak ve rüşvet vererek Ermeni Kilisesi'ne gideceklerine dair söz verdikten sonra salıverilmişler; fakat emre itaat etmeyenin malları müsadere, kellesi de uçurulacağına dair şiddetli emir çıkarılmıştır. Böylelikle Şemsilerin tapınağı boş kalmıştır.”* (aktaran: Kızıl, 2010: 25). Tarih içinde yer alan belgelerde bu ifadelerden yola çıkılarak Şemsîler hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Günümüzde bu inanışa sahip olan kimseler, Diyarbakır çevresinde yaşamamakta veya din değiştirmiş olarak bulunmaktadır.

Yine Diyarbakır'ın Çınar ilçesi civarında yapılan arkeolojik kazılarda Romalılardan kalma bir Mithras Tapınağı keşfedilmiştir. *“Pers kökenli olan tanrı Mithras “anlaşma ve dostluk” kavramlarının tanrısıdır, “aracılık eden” anlamına gelir. Mithras güneş tanrısıdır ve kültü güneş tapınımına dayanır. Ayrıca ışığın,*

savaşın, adaletin ve inancın da simgesidir. Öğretisi dünyanın yaratılışı üzerinedir ve evreni kontrol eden tanrı olarak da bilinir. Mithras dinine katılacak kişi on iki eziyeti çekmek zorundadır. Sadece erkeklerin kabul edildiği bu dine katılanlar yedi aşamadan geçmektedirler. Dinsel törenleri gizli ve dışarıya kapalı olan Mithras'a ait yazılı bir kaynak bulunmamaktadır ve bu konudaki bilgileri arkeolojik kalıntılar sayesinde elde edilmektedir.” (arkeofili.com, 2018: Diyarbakır'daki Gizemli Mithras Tapınağı). Bu inanışta yer alan bilgiler ışığında da “yedi” motifi dikkat çekmektedir. Dinsel inanışlar arasında özellikle sayı motiflerinin ortak oluşu, dinler arasındaki iletişimi de oldukça kolaylaştırmaktadır. Diyarbakır'da birçok dinin bir arada bulunuyor oluşu da bu bilgiyi güçlendirmektedir. Aynı zamanda Şiilik inancında da bulunan “on iki” motifi burada yani Şemsîlik inancında

Resim 1. Mithras Tapınağı, Diyarbakır

da görülmektedir. Güneş ve aya olan bu ilgi elbette kadim Türk gelenekleriyle de bağlantılıdır. Nitekim bazı kaynaklarda Hun hükümdarlarının her sabah doğan güneşe karşı ululama işlemlerini yaptığı geçmektedir. Şemsîlik inancından kaldığı düşünülen çeşitli işlemler hâlen Diyarbakır çevresinde geçmektedir. Nitekim birçok yaşlı insan, güneş doğduğu zaman uyanık olmamanın bir çeşit hakaret olacağını düşünmektedir. Bu inanış zamanla hareketlere ve vecizelere de yansımıştır. İş yerlerinin güneş doğduğu anda açılması düşüncesi, “Güneş girmeyen eve doktor girer.” vecizesi bunlara temel örneklerdir. Hatta Diyarbakır'ın çeşitli köylerinde evler inşa edilirken doğu tarafında

daima bir pencere yer alır. Bunun sebebi de güneşin doğar doğmaz içeriye girmesini sağlamaktır.

Günümüzde bu inancın Alevîler tarafından devam ettirildiği düşünülmektedir. *“Alevî Türkmenlerinin yaşadıkları birçok bölgede, halkın yüksek dağ başlarına çıkıp Güneşin doğuşunu beklediklerini, Güneş doğarken dua edip ondan istekte bulunduklarını, Güneş ve Ay tutulduğunda teneke çalıp, havaya kurşun sıkarak Ay ya da Güneşi bu durumdan kurtarmaya çalıştıklarını, özellikle Türkiye’nin Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinde gelenek olarak hâlâ devam eden bir inanç olarak görürüz.”* (Kaşgarlı, 1984: 32-33). Görüldüğü gibi Şemsilik inancı Diyarbakır ve çevresinde kısmen de olsa kalıntılarını barındıran bir inançtır. Ancak bu inancın uygulayıcıları günümüzde bulunmamaktadır. Bu nedenden ötürü kaybolmuş bir inanç olarak görülmesi daha doğrudur.

1.2.1.2.3. Yahudilik

Yahudilik inancı Orta Doğu’da yaşamış olan İsrailoğulları ve İbraniler tarafından kabul gören bir inançtır. Yakup peygamberin oğullarından biri olan “Yehuda”dan ismini almıştır ve diğer dinlere oranla farklılık gösterir. Nitekim millîlik ve din kavramı bir bütündür. Yahudilik, anaerkil bir din olarak kabul edilir ve anneden geçen bir gen gibi görülür.

Tüm dinlere ev sahipliği yapan Diyarbakır, Yahudilik inancına da kendi bünyesinde yer vermiştir. Sebebi de Tevrat’ta geçen kutsal şehirlerden biri olan Kalne şehrinin Diyarbakır olduğu inancıdır. Yahudiler, diğer dinlerin aksine cennetin yaşadığımız dünya olduğu inancına sahiptir. Özellikle onlar için iki nehir arası vadedilmiş topraklar olarak geçer. Bu toprakların kıymeti Tevrat’ta geçen *“Üçüncü ırmağın adı Dicle’dir, Asur’un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat’tır. RAB Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Adem’i oraya koydu.”* (Yaratılış 2: 14-15). Bu nedenle ilk yerleşim alanları buralardır. Ancak tarihin hemen her döneminde devletler tarafından sürgüne maruz bırakılmışlardır. Yahudiler, çoğunlukla ekonomi ile içli dışlıdır ancak Diyarbakır yöresindeki Yahudiler, bunun tam tersi yönünde bir davranış göstermişlerdir. Bunun sebebi olarak da yöre halkının tarıma yönelmiş olması düşünülebilir. Nitekim N. Rifat Bali “Diyarbakır Yahudileri” adlı çalışmasında o bölgede geçmişte yaşanan şeylere ışık tutmuştur.

Diyarbakır, tüm inançlara ev sahipliği yapsa da bu inançlar içerisinde halk tarafından kabul görmeyen tek inanç Yahudiliktir denilebilir. Anlatılanlara göre bölgenin diğer dinlere mensup halkları, yağmur yağmadığı zaman bir Yahudi mezarını açıp kafa kısmını alarak Dicle Nehri'ne atar ki Tanrı, yağmuru yeryüzüne yağdırsın. Bu inancın farkında olan Yahudiler, kendi ölülerini sinagog çevrelerinde üst üste olmak şekliyle gömmekteydiler. Yine yağmur yağmadığı zaman bu inancın haricinde bir Yahudi de alınır ve duaya götürülür çünkü Yahudilerin Allah'ın nefes kokusu olduğunu ve bunu dindirmek için yağmur yağdırdığı inancı vardır.

Yahudiler, her ne kadar ticaretle uğraşmayıp bölge içerisinde sorun yaşamış olsa da kendi gelenek ve göreneklerinden de vazgeçmemiştir. Yahudi Mahallesi'nde yaşamış olan bir bölge insanının aktardığına göre buradaki Yahudiler, komşularından da sıkıntı çekmiş hatta çocukların dışarıya çıkmalarını engelleyebilmek için Yahudiler tarafından kaçırılacakları iddiasına mevzu bahis olmuşlardır. Yine Yahudilerin “Şabat”ı gösterdikleri ilgi, bu yörede de geçerlidir. Yöre halkının “Şabat Günü”nde yani pazar günüyle başlayan haftanın yedinci gününde fiziki güç gerektirecek herhangi bir iş yapılmaz. Bu günlerde genel olarak düğünler yapılır, özel ayinler düzenlenir.

Yahudiler özellikle Çermik bölgesinde yerleşim göstermişlerdir ancak o dönemin yönetimi tarafından ağır vergilere tabi tutulmuşlardır. Bunca ağırlığın sonunda günümüzde “Kore Mahallesi” ancak geçmişte “Yahudi Mahallesi” olarak anılan yaşam alanı terk edilmiş ve İsrail Devleti'nin kurulması ile göç etmişlerdir.

I.2.1.2.4. Hristiyanlık

Anadolu coğrafyasında Türk akınları öncesinde en etkin konumda olan dinlerden biri de Hristiyanlıktır. Hristiyanlık, bir Yahudi olarak dünyaya gelmiş olan İsa Mesih aracılığıyla zamanla yaygınlaşmıştır. *“Hristiyanlık, Grekçe Christos kelimesinden türemiş ve Mesihçi anlamına gelmektedir. İlk defa bu isim onlara, Antakya'da Gentile (Yahudi olmayanlar) anlamında kullanılmıştır. İslam literatüründe Nasraniyye, Mesihyye ve İseviyye şeklinde isimler kullanılmaktadır.”* (Kurt-Aykıt, 2017: 59).

Hristiyanlar, Diyarbakır yöresinde de genel yerleşim birimleri inşa etmiştir. Bunlardan en önemlisi Meryem Ana Kilisesi, Surp Gragos Ermeni Kilisesi olarak gösterilebilir. Özellikle Surp Gragos Ermeni Kilisesi, mimari bakımından görülebilecek kiliseler arasından yer almaktadır.

Hristiyanlık kültürünün kısmen de olsa devam ettiği Diyarbakır'da kiliseler hem müze hem de ayin yeri olarak görevini devam ettirmektedir. Diyarbakır, aynı Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da önemini korumaktadır. Anadolu coğrafyasında her ne kadar Antakya vb. yerler Hristiyanlığın merkezi olsa da Şemsîlik içerisinde bahsettiğimiz Mithras Tapınağı'nın çevresinde bulunan Zerzevan Kalesi, Roma İmparatorluğu tarafından inşa edilmiş Hristiyanlığın en eski tapınaklarından biridir.

Bölgede yaşamakta olan Hristiyan topluluk çoğu kilisede ayinlere katılmaktadır ancak yeterli çoğunluk sağlanamadığı için birçok kilise, sadece müze olarak görevini sürdürmektedir. Diyarbakır şehri, çoğunluk Müslüman toplumuna ev sahipliği yapsa dahi geçmiş olarak birçok dinî yapıyı bünyesinde barındırmaktadır ve Hristiyanlık bu dinler içerisinde en önemli konumda karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bölgede bulunan birçok cami, ki buna Ulu Cami de dahildir, köken olarak kiliseye dayanmaktadır. Özellikle Anadolu'nun en eski camilerinden olan Ulu Cami, 639 yılında Diyarbakır'ın fethinden sonra şehrin en büyük kilisesi olan Mar Toma Kilesi üzerine inşa edilmiştir.

1.2.1.2.5. Yezidilik/Ezidilik

İsim olarak hakkında çeşitli görüşler barındırmakta olan Yezidilik, bölge halkı olarak yakın geçmişte Anadolu coğrafyasında pek görülmemektedir. Daha çok Sincar bölgesinde bulunan ve yakın geçmişte yaşanan savaştan dolayı göç etmek zorunda kalan topluluğun inancıdır. *“Yeni Farsça’da “melek, tanrı” mânasında ized, Avesta dilinde “saygı ve ibadete lâyük” anlamında yezata, Pehlevîce’de ve modern Farsça’da “tanrı” mânasındaki yezdân kelimeleri yanında “tanrıya kulluk eden kimseler” anlamında ezidî, izidî, izdî kelimelerinden geldiği de söylenmiştir. Diğer bir anlayışa göre fırka mensuplarına, Emevî Halifesi I. Yezîd’e bağlılıkları ve onu beşer üstü bir varlık kabul etmelerinden dolayı bu ad verilmiştir.”* (Türk İslam Ansiklopedisi, 2013: 525).

Yezidilik, birçok farklı görüşe konu olmuştur. Nitekim kurucusu sayılan Şeyh Adi b. Musafir, İmam Gazalî'den ders almış ve Abdulkadir Geylanî ile dostluk yaptığı söylenir. Bu nedenle Yezidilik ve Müslümanlık arasında temel bir bağ bulunduğu söylenebilir. Bu düşüncüyü oluşturan temel kısım ise Melek Tavus ile ilgilidir. Yaratıcı insanı yarattığı zaman Melek Tavus, Hz. Âdem'e kıyam etmemiş ve Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmediği için cehennem cezasına tabi tutulduğu söylenir. Pişmanlık yaşayan Tavus'un gözyaşları cehennemi söndürünce bu davranışı samimi

bulan yaratıcı, dünya işlerini Tavus'a bırakmıştır. Bu kısım, Müslümanlıkta yer alan Şeytan ve Âdem ile ilgili noktaları hatırlatmaktadır. Bu benzerlikten ötürü Müslümanlar tarafından Yezidiler, ateşe ve şeytana tapan olarak görülmektedir. Ancak Yezidilik içerisinde şeytan, cehennem vb. kavramlar bulunmamaktadır. Nitekim insanların ölümünden sonra cezalandırılacağı inancı da yer almamaktadır. Onlara göre yaratıcının gücü her şeye yeter ve insanları cezalandırmak ve iddiaya girişeceği bir meleğe sahip olmak gibi düşünceleri reddetmek gerekir.

Özellikle Sincar bölgesinde yaşayan Yezidiler, akınlar zamanında isyanlar yüzünden sürgüne uğramışlardır. Şeytana tapar olarak göründükleri için gittikleri her yörede sorunlar yaşamışlardır. Diyarbakır'da bu karmaşaya yönelik bir olay da anlatılmaktadır: Bölgede bir Müslüman bir de Yezidi köyü bulunmaktadır. Bu iki köy sürekli birbirine girer ve bir türlü anlaşma sağlanamaz. Bir gece Müslüman köyde bulunanlar, Yezidilerin zayıf bir yanını keşfeder. O keşif de Yezidilerin, etraflarına çizilen çember bozulana kadar o çemberden dışarıya çıkamadıklarıdır. Bunun üzerine bir gece tüm Yezidi köyünün etrafı taşlarla çevrenir ve Yezidiler bir ay boyunca çember içinde hapis kalırlar. Sonuç olarak karşı taraf ne derse yapmayı kabul ederler. Bu inanç "Yezidi Çemberi" olarak geçmektedir. Nitekim Murathan Mungan, bir eserinde buna yönelik bir inancı çocuklar üzerinden işlemiş ve Mahmud ile Yezida üzerinden de olayı aktarmıştır. *"Çünkü şeytan; işte bu benim halkım! diyerek Yezidileri gösterirken, havada eliyle bir daire çizdi, onları o dairenin içine alarak işaret etti. İşte o çemberden bu sebeple çıkmaz. Çünkü çıkarsa artık Yezidi halkından olmayacak ve Melek Tavus'u çok kızdıracaktır. Onu kızdırmak hiç akıllıca bir iş değildir ve bu yüzden Yezidi o çemberde kalmayı sürdürür."* (angelsdia.com, 2019). Diyarbakır halkının çoğunluğunun Müslüman olmasından dolayı, Kürt Müslümanlar tarafından "ateşe tapanlar" olarak görüldükleri bir gerçektir. Hatta bu sebeplerden dolayı Kürt kökenli topluluklara dahi bir mesafe çizer Yezidiler. Yezidi Çemberi denilen metafordaki bir sebep de budur: dışa kapalı olmak.

I.2.1.2.6. İslamiyet

Diyarbakır'ın İslamiyet ile tanışma tarihi Hz. Muhammed'in vefatının tam 7 yıl sonrasındır. İslam ordusu, Hz. Ömer devrinde Bizans komutasından Suriye gibi büyük yerleri ele geçirmiş ardından sıra, Diyarbakır'a gelmiştir. Diyarbakır, döneminin en güçlü ve kudretli sur yapısına sahip olduğu için Halid b. Velid komutasındaki ordu, 5 ay

boyunca şehrin dibinde beklemiş ve şehre girebilmek adına çeşitli yollar denemiştir. “İslam Ordusu şimdiki Üniversite Camii’nin bulunduğu alana karargâh kurdular. İyaz bin Ganm Mardin Kapı’yı, Said bin Zeyd Urfa Kapı’yı, Muaz Bin Cebel Dağ Kapı’yı ve Halid bin Velid de Yeni Kapı’yı kuşattı. Fakat kalın sur duvarlarının sağlamlığı fethi geciktirdi. Halid bin Velid her gün surda bir gedik bulabilirmiyiz diye keşifler yapıyordu. Human adında bir kölesi vardı. Bu köle her gün arpa unundan yapılma birkaç ekmeği iftar için Halid Bin Velid’in çadırına bırakıyordu. 2-3 gün ekme bulmayan Halid bin Velid Human’ı çadırına çağırarak” azık mı tükendi nedir 2-3 gündür ekme yok diye” sorar. Human da her gün ekmeği bıraktığını söyler ve çadırı gözetlemeye başlar. Akşam ekmeği koyduktan sonra çadırı gözetler ve bir köpeğin gelerek ekmeği aldığını görür. Köpeği takip eder ve köpeğin kale duvarı dibindeki bir sel çukuru yolundan içeri girdiğini tespit eder. Bunu hemen koşup efendisine bildirir. Halid bin Velid’de gidip bakmış ve çok sevinmiştir. Buradan şehre girebileceklerini söyler. Bunun üzerine Halid Bin Velid; mahiyetindekilere benimle beraber içeri girecek 100 kişi isterim dedi. Çıkan 100 kişiyle beraber doğruca İyaz bin Ganm’in yanına gidip keyfiyet bildirdiler. O’da ordusuna kale içinden tekbir sedaları ıstır ıstır hareketlere geçmelerini teklif etti. Halid b. Velid gece yarısı yüz kişiyi alıp su yoluna gitti. İlk Halid b. Velid, ikinci Amr b. Avsah, üçüncü Huzeyfe b. Sabit, dördüncü Amr b. beşir ve diğerleri içeri girdiler. Doğruca şehrin orta yerine vardılar ve orada yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar. Uykuda olanlar uyandı. Uyanık olanlar titremeye başladılar. Halid b. Velid icap eden yerleri tutturdu ve on cengâver göndererek surun kapısını açtırdı. Bizans Hükümdarı Melike Meryem, İslam askerlerinin şehre girdiğini öğrenince kıymetli eşyalarını ve mahiyetini alıp kendi sarayında bulunan gizli yolla Ermen kapısından taşraya çıkıp Bilad-ı Rum’a gitti.” (evliyalar.net, 2018: Diyarbakır’ın Sahabeleri Tarafından Fethi).

Diyarbakır’ın sahabeler şehri olarak anılmasının temel sebebi de tam olarak bu fetihtir. Bu fethin ardından toplamda 40 sahabe şehirde şehit düşmüştür. Ordunun geçtiği bu gizli yolun girişindeki kitabede ise “Zafer, Allah’ındır.” yazısı göze çarpmaktadır. İslam ordularının fethinden sonra halka herhangi bir zulüm yapılmamış, halkın İslamiyet’e geçişi böylelikle daha da kolaylaştırılmıştır. Bölgede yer alan Ulu Cami, günümüzde İslam’ın 5. Harem-i Şerif’i olarak unvanı taşımaktadır. Bu cami, İslam ordularının şehri fethetmesinden önce Mar Toma Kilisesi olarak görev

yapmaktaydı. Fethin ardından bu kutsal yapı, camiye çevrilerek İslam'ın hizmetine sunulmuştur.

Şehrin İslam ile tanışması sadece merkezi ile sınırlı değildir. Yine şehrin 30 km batısında yer alan Eğil, peygamberler kenti olarak bilinir. Dinî bakımdan şehir Yunus Peygamber'e kadar ev sahipliği yapmış ve Yunus Peygamber'in duasını da almıştır. Şehir, İslam ordularının fethinden sonra bir daha el değiştirmemiştir.

Bölge içerisinde en güçlü dini yapılanma, o günden itibaren İslam'a ait olup gücünü hâlen korumaktadır. Sultan Süleyman Türbesi, sahabelere ev sahipliği yapmasının yanı sıra, sahabelerin gömüldüğü günden beri akmakta olan kan iziyle de ün yapmıştır.

1.2.1.3. Diyarbakır'da Bulunan Tarihî Mekânlar

Medeniyetin vücut bulduğu kent olan Diyarbakır, mekân olarak da tüm dinlerin bütünleştiği mozaik sahiptir. Bu mozaik çerçevesinde çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin fikir, mimari gibi çeşitli yapılarını bünyesine kazandırmıştır. Özellikle Eğil, Çermik gibi ilçelerin yanı sıra merkezdeki mimarî yapılarıyla da öne çıkmaktadır. Bu mimari yapılar genel itibarıyla dinî semboller olsa da askerî yapılar da ön plana çıkmaktadır. Nitekim tarihin ilk yerleşim yerlerinin de bu kent civarında olması ilgi çekicidir. Tarihin ilk yerleşim yerlerinden, peygamber ve sahabe mezarlarına, kiliselere, camilere, surlara kadar yaşayan bir tarih olan Diyarbakır bölgesi, turistik açıdan önem arz edecek birçok ortama sahiptir.

1.2.1.3.1. Çayönü Höyüğü

İlk yerleşim bölgelerinden olan bu höyük, medeniyetin de başlangıcını temsil eder. Medeniyetler şehri Diyarbakır'ın Ergani ilçesi, bu höyüğe ev sahipliği yapar. *“Çayönü yerleşimi Diyarbakır sınırları içinde, Ergani ilçesinin 7 km kadar güneybatısında bulunan bir yerleşme yeridir. Dicle nehrinin bir kolu olan Boğazçay'ın kuzey kesimindedir. Denizden yüksekliği 832 m, dolgu kalınlığı 4,5 m ile 6,5 m arasında değişen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Neolitik Dönem eserlerinin en güzel örneklerindendir.”* (Özdemir, 2017: 250). Bu yerleşim yeri aynı zamanda köpeğin evcilleştirildiği ilk yerleşim yerlerinden biridir. Burada milattan önceye dayanan bir yerleşim kültürü yer aldığı buradaki halkın bölgeye gelen arkeologlardan edindiği bilgidir. Bölgedeki kazılar, 1991 yılına kadar sürmüş ve bölgede çeşitli olayların

gerçekleşmesi sebebiyle durdurulmuştur. *“Güney kısmında geniş bir avlu, bu avlunun iki yanında sekiler ve ortasında özenle işlenmiş bir sunak bulunmuştur. Sunağın üzerinde insan ve hayvan kan pıhtısına rastlanmış olup bu da Tanrı’ya kurban kesme geleneğini göstermektedir. Kuzey kesiminde ise insan kemiklerinin depolandığı hücre gibi bölümlerde bulunmaktadır. Arkadaki küçük hücre mekanlarında 73 insana ait kafatasları depolanmış olarak bulunmuştur. Çayönü insanı, ölülerini oturdukları evlerin altına gömüyorlardı hemen her yapının altında mezarlara rastlanmıştır.”* (diyarbakirmuzesi.gov.tr, 2017: Çayönü Höyüğü Kazısı). Bu içerik dolayısıyla dinsel inanışların kökeninin Diyarbakır ve çevresine temellendirildiği söylenebilir. Nitekim kurban kesme ritüelleri buna en büyük delildir denebilir. Çünkü biliyoruz ki tüm inanışlarda Tanrılara bir adak adama geleneği bulunmaktadır. Bu yönüyle Diyarbakır, inançların temelini doğduğu bir kent olarak birçok efsaneye de ev sahipliği yapmaktadır.

Resim 2. Çayönü Höyüğü, Ergani

1.2.1.3.2. Eğil Kral Mezarları / Asur Kalesi

Eğil, Diyarbakır’ın 50 km uzağında yer alan ve 8 peygambere ev sahipliği yapan bir turizm merkezidir. Bu merkez, özellikle Asur Kalesi kalıntıları ile ve baraj gölünün sunduğu eşsiz bir güzellikle dikkat çekicidir. Bölgede yer alan birçok kalıntı baraj gölünün altında kalmasına rağmen kalenin giriş kısmı hâlen ziyaret edilebilir

düzyededir. Bu kaleye üç gizli geçitten çıkılmaktadır. Kalenin girişinde, gün batımına doğru güneşin geliş açısıyla ortaya çıkan bir kral figürü de yer almaktadır. Bu kral figürü, aynı zamanda bölge halkı arasında dilden dile dolaşan bir efsaneye de ev sahipliği yapmaktadır. Bu efsane, yörede yaşayan anlatıcıya göre şöyledir: *“Anlatılanlara göre bu kentte kralın dillere destan güzellikte bir kızı varmış. O dönem zalimliğiyle bilinen bir komutana kadar bu kızın güzelliği gitmiştir. Komutan, bir planla bu krallığı yerle bir edip bu güzel kızla evlenebilmek için Eğil Kalesi’ni işgal etmiş. Epey süren bir mücadelenin sonunda Eğil Kralı, halk daha fazla zarar görmesin diye yenilgiyi kabul etmiş. Ancak bu yenilgiyi kralın kızı kendine yedirememiş ve yenilgiyi kabul etmemiş. Bununla beraber elbette istemediği biriyle de evlenmek istemiyormuş. Komutanla konuşmak istediğini bir elçi aracılığıyla iletmış. Bunu duyan komutan, zaten kaleyi devralmış olmanın vermiş olduğu mutlulukla sevincini katlamış. Kralın kızı, en güzel kıyafetlerini giymiş ve takılarını takmış; komutanın karşısına çıkmış. Bu ihtişamı gören komutan kendinden geçmiş. Eğlenceden sonra kızla birlikte olmak isteyen komutana kralın kızı bir şart sunmuş. Bu şart da kralın kızı olduğu için kendisiyle olabilmenin şartı savaşla onu yenmekmiş. Komutan, bu teklifi oldukça basit bularak alaylı bir şekilde kabul etmiş. Kız, güzel kıyafetlerini çıkarıp savaş elbiselerini giymiş ve tüm askerlerin önünde kavgaya tutuşmuşlar. Kısa bir süre sonra kralın kızı, komutanın kellesini almış ve bu davranışı gören askerlerin hepsi kralın kızı karşısında diz çökmüştür. Kız, kanlı kıyafetleriyle sala binmiş; kaleye dönmüş ve gizli geçitten geçerek mutlu haberi babasına ve halkına vermiştir. Kral bu haberi duyunca yedi gün yedi gece kutlama yapmış, özgürlüğü halkıyla paylaşmıştır.”* (K8).

Efsanede de görüldüğü gibi Eğil hem halk anlatılarına hem de tarih kitaplarına konu olmaktadır. Bu efsaneden ötürü, Diyarbakır bölgesinde kadının yönetim ve savaşlarda aktif rol aldığı söylenebilir. Çünkü kadın, bu efsanede boyun eğmemiş ve savaşçılığın erkek egemenliğine has olmadığını kanıtlamıştır. Nasıl ki Türk mitolojisinde asenalar, Saka Türklerinin kadınları yani Amazonlar savaş içerisinde aktif bir rol alıyor, işte burada da böyle bir durum söz konusudur. Bu bağlamda yörenin geçmişinde kadının aktif bir rolü olduğu savunulabilir.

Resim 3. Asur Kralı Figürü, Eğil

I.2.1.3.3. Malabadi Köprüsü

Tarihi güzelliğiyle karşımıza çıkan Malabadi Köprüsü, Silvan ve Batman'ı birbirine bağlayan köprüdür. Tarihte Batman Köprüsü olarak da adlandırılmış olan Malabadi Köprüsü, şu anda Silvan Belediyesinin de logosu olarak seçilmiştir. Malabadi Köprüsü üzerinde yer alan kitabede köprüyü kimin yaptırdığına dair bilgi yer almaktadır: *“Bu köprünün yapılmasını ve masraflarının kendi malından ödenmesini beş yüz kırk iki yılında, Artuk oğlu İlgazi oğlu Timurtaş buyurdu. Kitabenin, köprünün 542 (m. 1147–1148) tarihinde, Mardin Artukluları (İlgaziler) hükümdarı Timurtaş tarafından yaptırıldığı anlaşılıyor.”* (Beysanoğlu, 1996: 343).

Malabadi Köprüsü, mimari olarak da günümüz statik yapısından yüzyıllar önce inşa edilmesine rağmen çağının ötesinde bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Albert Gabriel de köprü için şunları diyor: *“Modern statik hesabının olmadığı devirde bu açıklıkta o zaman için böyle bir eser hayranlık ve takdiri muciptir. Ayasofya'nın kubbesi köprünün altına rahatlıkla girer. Balkanlarda, Türkiye'de, Orta Şark'da bu açıklıkta, bu yaşta köprü yoktur.”* (Yavuz, 2015: 168). Bununla beraber köprünün ilginç yanı, geniş kemerlere sahip olduğu için kemerler içine yolcuların kalacağı odaların yapılmış olmasıdır. Bu yönüyle de köprü mimari açıdan büyük önem arz etmektedir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan bu eşsiz kentin böylesi mimari zenginliğe sahip olması

pek de şaşırtıcı değildir. Nitekim halk, kendi bilgi hazinesini, yöre anlayışıyla yoğurmuş ve de ortaya eşsiz bir güzellik abidesi çıkarmıştır. Bu doğrultuda doğal güzelliklerin yanı sıra bilginin de vücut bulduğu kadim bir kent olan Diyarbakır, bu güzellikler ardına güçlü efsaneler türetmiştir. Bilinir ki bir bölgenin simgesi olan bir şey varsa bu simge adına birçok güçlü efsane türetilir. İşte Malabadi adına da bu tür efsaneler türetilmiştir. Köprü ile ilgili birden fazla hikâye bulunmaktadır. Bölgeyi ziyaret ettiğiniz zaman peşinizde bu hikâyelerin anlatıcıları dolanır. Bu hikâyelerden bir tanesi, aynı zamanda bir türküye de konu olmuştur. Bu hikâye şöyledir: *“Garip ve Fatma iki karşı köyde yaşayan âşıklardır. Garip, Fatma’yı görebilmek için her gün bu köprüye gidermiş. Garip, bir süre sonra Fatma’yı istemeye gitmiş ancak Fatma’nın babası, kızı vermemiştir. Buna rağmen buluşmalar gizlice devam etmiştir. Bir gün Fatma’nın babası bu durumun farkına varmıştır. Bir gece yarısı, iki sevgili köprüde buluşurken pusuya düşürülmüş ve köprüünün her iki yanından silahlar ateşlenmiştir. Köprüünün ortasında iki âşık öldürülmüştür. Bunun üzerine söylenegelen türkü de şöyledir:*

*‘Malabadi Köprüsü, Malabadi Köprüsü
Orda başladı, bitti; şu garibin öyküsü
Karşiki aşiretten bir kıza gönül verdi
Aşkı uğruna her gün o köprüye giderdi
Siirt’in dağlarında uçan kuşu vururdu
Fatma’yı okşadıkça gönlü huzur bulurdu.’” (K7).*

Bu anlatıda dikkat çeken husus, köprülerin taşıdıkları sembollerdir. Köprü, her iki yakayı birbirine kavuşturan bir aracı gibidir. İşte bu yönü de türkülerde işlenmiştir. İki âşığın köprü üzerinde yani tam orta noktada kavuştuklarında öldürülmeleri, aslında hemen hemen her anlatıda karşımıza çıkan bir noktaya dikkati çekmektedir. Bilinir ki bu dünyada kavuşamayan âşıklar, öteki tarafta bu huzura ulaşacaklardır. İşte Malabadi, bu âşıkların öteki dünyaya geçiş ve birleşme aracı olmuştur.

Resim 4. Malabadi Köprüsü, Diyarbakır

I.2.1.3.4. Gelincik Tepesi

Bulunduğu konum itibarı ile turizm merkezi sayılmayan bu tepe, Diyarbakır'ın ilçelerinden biri olan Çermik'te yer almaktadır. Çermik, kaplıcaları ile ünlü olmasının yanı sıra bu Gelincik Tepesi'nin efsanesi ile de anılır. Geziler esnasında görülmesi gereken bu yere ait temel yerlerden biri kaplıcaların haricinde olan bu Gelincik Tepesi'dir.

Resim 5. Gelincik Tepesi

Bu tepe, görüntü olarak uzaktan bakıldığında insan dizisini andırdığı için hakkında çeşitli rivayetler türetilmiştir. Her ne kadar çeşitli varyantlara sahip olsa da

yöreyi gezdiğinizde kulaklarınıza çalınacak efsane, “gelin alayı” ile ilgilidir. Efsane kitaplarında kendine yer bulan “taş kesilme kültü” burada karşımıza çıkmıştır.

“Efsaneye göre bir gelin alayı Çermik üzerinden geçerken bu tepeye geldiğinde bir bebek, altını kirletir. Duraklayan alay bebeği beklerken anne, bebeğin altını temizleyecek bir şey bulamadığı için eline geçirdiği yufka ile bebeğin altını temizlemeye kalkışır. Bilindiği gibi nimete saygısızlık olan bu hareketin sonucunda tüm gelin alayı taş kesilir. Bir diğer varyantında ise köyünden uzakta, tepede yufka yapan anne, bebeği altına pisleyince köye geri dönmeye üşenir ve bebeğin altını yufka ile temizlemeye kalkışır. Bunun üzerine gökten altın yaldızlı bir mendil iner ancak anne bu mendilin güzelliğine aldanıp kendine saklar ve bebeğin altını yufka ile siler. Aradan geçen zamanla bebek tekrar altına pisleyince kadın yine aynı şeyi dener ancak gökten daha güzel bir mendil iner. Kadın bu mendili de saklar ve bebeğin altını yufka ile siler. Üçüncü sefer yine aynı durumda gökten inen mendili kendine saklamaya kalkışan kadınla çocuğu, o esnada taş kesilir ve bu efsane kulaktan kulağa yayılır.” (K5). Bu efsanelerin bize öğrettiği temel unsurlardan biri de yöre halkında temel besin ihtiyaçlarını gideren nesnelere duyulan saygıyı öğretmek amacıyla efsaneleri üretmiş ya da kullanmış olduğudur.

1.2.1.3.5. On Gözlü Köprü

Diyarbakır’ın gerdanlığı denilebilecek yapılardan biri olan On Gözlü Köprü’nün, “6. yüzyılda I. Anastasias döneminde inşa ettirildiği düşüncesi oldukça yaygındır. Bu köprü, Bizans akınları sırasında savaş taktiği olarak yıktırılmış, Emeviler Dönemi’nde tekrar inşa ettirilmiştir.” (arkeofili.com, 2018: Dicle Vadisi’nin Simgesi On Gözlü Köprü’nün İki Gözü Toprakla Dolduruldu). Bölgede yaşayanlara göre köprü, yıktırılmadan evvel on bir göze sahipken savaş sonrası inşa ettirildiğinde on gözlü olacak şekilde inşa ettirilmiştir. Bunun kanıtı olarak da yapının girişinin dar, sonrasının geniş olması sunulmaktadır.

On Gözlü Köprü üzerine bölgede oldukça fazla efsane üretilmiştir. Bunlardan bir tanesi de oldukça güzel bir türküyü sahip olan “Suzan Suzi”dir. Anlatılanlara göre “Bu bölgede yaşamakta olan oldukça zengin bir Süryani ailenin çocukları olmamaktadır. Kendi inançlarına yönelik her türlü ibadeti yerine getirirler de çocukları olmaz. Son bir şans olarak Kırklar Dağı’ndaki türbe gelir akıllarına ve oraya adakta bulunurlar. Bir süre sonra güzeller güzeli bir kızları olur ve adını Suzi (Suzan) koyarlar. Aynı zamanda

Diyarbakır'da yaşayan Adil ile tanışır. Bu ikili arasında büyük bir aşk meydana gelir. Bu iki sevgili çoğunlukla On Gözlü'de ya da Kırklar Dağı'nda buluşmaktadır. Adağın vakti gelince annesi Suzan'ı yardımcısıyla dağa gönderir kurban kesimi için. Adil de gizlice artlarından gitmiştir. Suzan, bir şekilde yardımcıları atlatır ve Suzan'la dağı dolanırlar. O gün, orada ikisi de birlikte olur. Ancak bu Kırklar Dağı'ndaki türbede yatan zatın hoşuna gitmemiştir ki bir süre sonra Suzan garip garip hareketlerde bulunmaya başlar. En sonunda bu gelgitlere dayanamayan Suzan, kendini On Gözlü Köprü'den aşağı bırakır ve Dicle'nin sularına karışır. Adil, Suzan'dan haber alamaz uzun bir süre. Dicle Nehri'ni boydan boya gezerken Suzan'ın kolyesini, nehrin kenarında bulur ve intihar ettiğini anlar. Bunun sonucunda da Suzan gibi Adil de kendini On Gözlü'den nehre bırakır. Bu olayların üzerine de bir türkü yakılmıştır:

*'Kırklar Dağı'nın yüzü
Karanlık sardı düzü
Ben öleydim
(Kör olasın zalım Suzan)
Ziyaret çarptı bizi
Köprü altı kapkara
Anne gel beni ara
Saçlarım kumlara batmış
Tarak getir de tara
Köprü'nün orta gözü
Sular apardı düzü
Ben öleydim
(Suzan Suzi) Dicle ayırdı bizi
Gazi Köşkü serindir
Dicle suyu derindir
Ağlama sen garip anam*

Kadir Mevla'm kerimdir.” (K11).

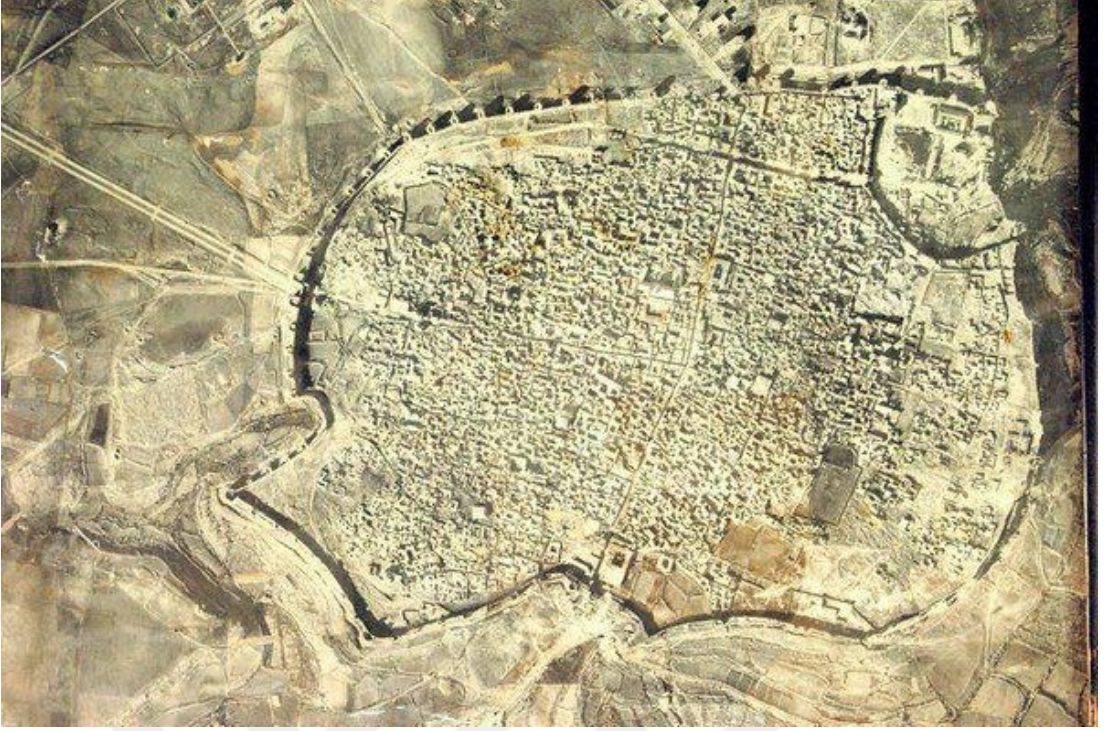

Resim 6. On Gözlu Köprü, Diyarbakır

On Gözlu'ye yönelik efsaneler sadece bunlarla sınırlı değildir elbette. Yöre halkında oldukça derin etkiler bırakmıştır bu yapı. Diyarbakır'ın kaderiyle bütünleşik bir yapıya sahip olan köprü, geniş kemerleri ile turizm açısından da kente oldukça güzel bir çeşitlilik katmıştır. Şehir belediyesinin uyguladığı yeni proje ile nehir kenarlarına açılan kafeler, oldukça güzel bir ortam yaratmıştır. Burada bir çay eşliğinde bir tarafınızda Kırklar Dağı, diğer tarafınızda koca şehir; hayatın tadını bir süreliğine çıkarmanız sağlanır.

1.2.1.3.6. Diyarbakır Surları

Diyarbakır halkı tarafından “beden” olarak da adlandırılmış olan Diyarbakır Surları, şekil olarak da işlev olarak da UNESCO Kültür Mirası Listesi'nde öne çıkan yapılarıdır. Bu surlar aynı zamanda şehrin bekçiliğini yapmaktadır.” Surların bulunduğu noktalar tam olarak şehrin geniş düzlük alanına ve önünden bir yılan gibi kıvrılmakta olan Dicle'ye ve vadisine hâkim olmasından dolayı savunma alanı olarak tercih edilmiştir. Surların günümüzdeki hâli inşa edilirken de Dicle Nehri'nde yaşayan “kalkan balığı” esas alınmıştır. Balığın baş tarafı İç Kale'ye doğru bakmaktadır.

Resim 7. Diyarbakır'ın Kuşbakışı Görüntüsü

Şehrin surları, uzun bir süre öncesinde yerli halk tarafından yıktırılmak istenmiş ancak bu karardan vazgeçilmiştir. Bunun sebebi de tam olarak şehir içinde yayılan veba salgınıdır. Şehrin hava alamadığı düşüncesinden dolayı bu karar istense de uygulanmamıştır. *“1930 yılında şehrin hava almasına engel olduğu gerekçesiyle Valilik emriyle surların yıktırılmasına başlanarak Dağ Kapı civarındaki bir bölüm yıkılır. Gabriel’in 1932 yılında Millî Eğitim Bakanlığına verdiği ayrıntılı raporun ardından yıkım durdurulmuştur.* (aktaran: Parla, 2005: 75-76).

Şehri boydan boya saran surların her bir bedenine ait anlatılar da bulunmaktadır. Bu anlatılardan bir tanesi de “Yedi Kardeş Burcu” ve “Ben u Sen” ile ilgilidir. *“Ben u Sen yani “Evli Beden” olarak da adlanır bu burç. Anlatılan efsaneye göre bu dönemde şehirde bulunan usta bir mimardan burç inşa etmesi istenir. Usta, burcu inşa etme adına bir şekil oluşturur ancak kalfa daha güzel olabileceğini iletir. Bunun üzerine ikili iddialaşır ve o dönemin yönetimi bu işi her ikisine de verir. Usta; Yedi Kardeş Burcu’nu, kalfa da Evli Beden Burcu’nu inşa eder. Ben u sen, yani “Ben mi ya da sen mi?” ifadesi tam olarak buradan gelir. Halka danışılır ve tüm halk, “Evli Beden Burcu”nu daha iyi olarak seçerler. Kalfasına yenik düşmenin gururunu incitmesi*

üzerine usta, bedenden kendini aşağıya atar ve kalfa da buna dayanamayarak kendini aşağıya salar. İşte “Ben u Sen Bedeni” adını bundan almaktadır.” (K11).

Yedi Kardeş Burcu ile ilgili anlatı da bir savaş ortamını ele almaktadır. “Tüm şehir saldırı altındayken tüm burçlar teker teker düşer ancak bir burç hiçbir şekilde teslim olmamaktadır. Düşman askerleri ne yapsa da burayı savunan yedi kardeş, bir türlü düşürülemez. Bunun üzerine bu yedi kardeş, bir ulak aracılığıyla düşmana haber iletir. Burcu sadece komutana ve düşman hükümdarına teslim edeceklerini söylerler. Bunun dışında teslim olmayacaklarını da iletirler. Komutan ve hükümdar burcu ele alabilmek için bu isteği kabul eder ve burca giriş yaparlar. Ancak yedi kardeşin bir planı vardır. Komutan ve hükümdar kaleye giriş yaptıktan sonra burcun altındaki silah deposu havaya uçurulur ve düşman dahil kimse sağ kalmaz burçta. Bunun üzerine tüm düşman kuvvetleri şoka uğrar ve dağılırlar. O günden bugüne burç, “Yedi Kardeş Burcu” olarak anılmaktadır.” (K11).

Şehrin surlarına dair efsaneler çokçadır. Bunlardan bir başkası da Diyarbakır Şeytanı olarak adlandırılır. Bilindiği gibi hemen hemen her şehrin, efsanelerde bir şeytanı bulunmaktadır. “Diyarbakır da oldukça çok kültüre sahip bir kenttir. Hristiyan, Ermeni, Süryani, Müslüman, Ezidi toplulukları bünyesinde barındıran kentte bir süre sonra anlaşmazlıklar çıkmaya başlar. Bu olayların sonucunda darlanan halk, son çare olarak bir imama danışır. İmam, bu şehre bir şeytanın musallat olduğunu söyler. Bir çeşit hile sonucunda bu şeytanı bronz içerisine hapsederler. Sonrasında bu bronzu şehre giriş kapısı olan Mardin Kapısı’na asarlar. Ancak bir kural konulur. O kural da şehre girecek her kişinin sağ ayağı ile girmesi ve bu bronzla tükürmesidir. Böylelikle şehirde huzur ortamı tekrar sağlanmış olur. Ancak 1950’li yıllarda bu bronz heykel çalınmıştır. Bu heykelin çalınmasıyla başlayan olaylar sonucunda halk bu efsaneyi tekrar tekrar dillendirmeye başlamıştır.” (K11).

Görüldüğü gibi bir kalkan balığı şeklinde kocaman bir koruyucu olan bu surlar, günümüzde birçoğu korunmak üzere UNESCO Kültür Mirası Listesi’ne dahil edilmiştir. Belirli dönemlerde bu şehrin kapıları belirli saatlerde kapatıldığı için işlevini yakın döneme kadar korumuştur.

1.2.1.3.7. Gazi Köşkü

Bu köşkün asıl adı Semanoğlu olarak geçmektedir. Akkoyunlu Dönemi'nde inşa edilmiş olan bu yapıda Atatürk, 1917 yılında konaklamıştır. Vefatından bir sene evvel belediye tarafından satın alınarak Atatürk'e hediye edilmiştir.

Köşk, konum itibarıyla Dicle Nehri'nin komşusudur ve Kırklardağı'nın karşısında yer almaktadır. Köşkte, vefatına kadar Atatürk'ün misafirlerinin konakladığı da bilinmektedir. Günümüzde belediyeye bağlı olan bu köşkün arsası, özel işletmelere kiralanmıştır. Köşkün içinde bulunan eşyalar koruma altında olsalar da günümüzde bakımsız bir durumdadır. Köşkün bahçesi, maalesef ki hatıraya ev sahipliği yapmak yerine düğün-derneklere kiralanmaktadır.

Resim 8. Diyarbakır Gazi Köşkü

1.2.1.4. Diyarbakır'ın Coğrafi Yapısı

Bir tarih misafirhanesi olan Diyarbakır, tarih boyunca coğrafi konumu ve yapısı sebebiyle birçok devletin ilgi alanında olmuştur. Bu ilginin temel sebebi Diyarbakır'ın üzerine kurulduğu geniş düzlük arazidir. Bu arazinin hemen dibinde de tüm boyutlarıyla takip edebileceğiniz bir Dicle Vadisi'nin bulunması, bu alanı eşi bulunmaz bir kaleye çevirmektedir.

Diyarbakır şehri, havza olarak Fırat ve Dicle arasında bir konuma sahiptir. Merkez, Dicle havzası çerçevesinde iken bu kentin Çermik tarafı Fırat havzasına konuk olmaktadır. Yukarı Mezopotamya diye adlandırılan bölge içerisinde yer alan bu kent, tarihin en ilkel dönemlerinde oluşmuş karasal bir yapıya sahip olsa da yer yer kırılmalara sahne olmaktadır. Nitekim büyük Lice depremi bu kırılmaların en önemli örneklerindendir.

Şehir, çevresinde onu bekleyen Karacadağ vardır. Karacadağ, bekçiliğinin yanı sıra halka su kaynağı olarak da hizmet sunmaktadır. Diyarbakır, etrafı dağlarla çevrili bir plato üzerine kurulmuştur. Plato teriminin tam anlamıyla karşılığı Diyarbakır'ın coğrafyasıdır. Şehir, deprem derecesi olarak dördüncü derecede tehlikeli deprem kuşağındadır. İlçelerinin birçoğu üçüncü ve dördüncü kuşak arasında gidip gelmektedir.

Diyarbakır iklimi hakkında söylenebilecek en doğru ifade “yayla iklimi” olacaktır. Karasal iklim ve Akdeniz iklimi etkisi yoğunluktadır. Doğu Anadolu'ya göre hafif, Akdeniz iklimine göre de sert bir kışa sahiptir. Bundan dolayı her iki iklimin arasında kalmış tropik bir iklim ifadesi uygun düşer. Güneydoğu sıcaklıkları ile ünlü olduğu için Diyarbakır bu ünün en büyük dilimini kapar. Torosların bir set görevi görerek doğu ve kuzeyden esen soğuk rüzgârları durdurması, kenti güneyden esen rüzgârlara maruz bırakmış ve sıcaklık derecesinin yükselmesine sebep olmuştur. Yaz aylarında sıcaklığın +45 ve üzerine ulaşması olağan bir durumdur. En düşük sıcaklığın ortalama 8 derece olduğu ancak kış aylarında -5 derecesine kadar indiğine de şahit olunmuştur. Nem derecesi çok yüksek olmasa da şehrin çevresindeki barajlar ve Dicle Nehri, nem seviyesinin artmasına neden olmakta ve bunaltıcı bir iklim yaratmaya başlamaktadır. Her ne kadar şehir yağmur yağışına alışık olsa da kar yağışına da sıkça rastlanır ancak son dönemlerde etkili kar yağışı olmamaktadır. 2018 tarihinden beş sene öncesinde diz seviyesine kadar gelen bir yağış gerçekleşmiştir ve bu yağış günler sürmüştür. Ancak o günden sonra o kadar etkili yağışlar olmamıştır. Kar yağışı daha çok şehir merkezinin dışında yer alan arazilerde etkinlik gösterir.

1.2.1.5. Kültür Çerçevesinde Diyarbakır

Büyük bir mozaik olan Diyarbakır, elbette sanat alanında ve edebiyatımızın temel taşlarına ev sahipliği yapmada öne çıkan bir şehirdir. Günümüzde Türkçülüğün önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp'e, Süleyman Nazif'e; saf şiir akımının en büyük temsilcilerinden olan Cahit Sıtkı Tarancı'ya; toplumcu gerçekçi şiir akımında öne çıkan Ahmet Arif'e; tiyatro alanında Orhan Asena'ya annelik yapmış bir kent olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Türk edebiyatının önde gelen kişiliklerinin yaşadığı bu tarihî kent, bu özelliklerinin yanı sıra yemek kültürü, turizm kültürü ile de tarihin akışı içerisinde kendine yer edinmiştir. Özellikle kendine has yemekleriyle nam yapmış olan şehir, yemeğin hemen hemen her türünü kendi bünyesinde barındırır.

Şehir, kendi içerisinde çokça şair, ozan, müzisyen yetiştirmiştir. Nitekim “Şark Bülbülü” adını alan Celal Güzelses bunlardan sadece bir tanesidir. Yine bu devirde yaşamış olan Âşık İhsanî’nin yaşadığı güzel bir olay, Vedat Güldoğan’ın kaleminden şöyle aktarılmıştır:

“Türk Ocaklarının 51. kuruluş yılı kutlamalarına katılır ve burada saz çalarak ilk türküsü olan,

Nedendir be koca Tanrı

Ben öliye sen ölmisen

Dünya kuruldu kurulalı

Ben öliye sen ölmisen

Ağlamak isterim önce

Bunlar doğru mudur sence

Vaktim saatim gelince

Ben öliye sen ölmisen

Nedendir benim malım yoktur

Senin mülkün benden çoktur

Üstelik de adın Hak’tır

Ben öliye sen ölmisen

İhsaniye için için

Bak şimdi anladım niçin

Allahsız olduğum için

Ben öliye sen ölmisen

türküsünü söyler. Bu türküyü okuduğu sırada salonda bulunan Başbakan Süleyman Demirel ayağa kalkarak “Atın şu komünisti dışarı!” der ve hemen polisler yakalayıp Yenişehir Karakoluna götürürler. Savcı, karakola gelir gelmez İhsani’ye çok sert bir tokat atar. O sırada karakola nöbetçi savcı ile hâkim de gelir. Kendisine “Suçun ne?” diye sorulunca o da okuduğu türkünün sözlerini tekrarlar. Polisler, “Bakın hâlen Allah’a hakaret ve küfrediyor.” derler. Hâkim gülerek “Yahu, bırakın bu adamı.” der. Savcı ise “Hayır, bunu içeri atalım.” der. Bunun üzerine hâkim “Hayır, atamazsınız çünkü okuduğu tasavvufî bir şiirdir.” der ve serbest bırakılır.” (Güldoğan, 2011: 320).

Yine yakın dönemde yaşamış olan saf şiir akımının büyük temsilcilerinden Cahit Sıtkı Tarancı, bu yörenin yetiştirmiş olduğu başka bir büyük şairdir. Kendisinin yazmış olduğu şiirlerinde ölüme yönelik duyduğu korku detaylıca aktarılmıştır. O dönemde

yaşamış büyüklerin aktardığına göre evlerinin çevresinde hiçbir çocuk oyun oynamamaktaymış. Bunun sebebi olarak da Tarancı'nın evinden yükselen çığlık sesleri kanıt niteliğindeymiş. Çünkü Tarancı, ölüm ve yalnızlık korkusunu bastıramıyor ve üstüne tekerlekli sandalyeye bağlı kalmasından dolayı bu baskı katbekat artıyordu. Bu nedenle evden yükselen çığlıklar, çocukların da korkutulmasında bir aracı olarak kullanılıyormuş.

“Mutfak kelimesi Arapçada bir mekân ismi olan “matbah” kelimesinden geçmiştir. Yemek pişirilen yer anlamına gelen bu kelime Türkler tarafından “mutfak” olarak adlandırılmıştır. Halk ağzında “mutbak” şeklinde de kullanılır. Uygur kaynaklarında mutfak için “aşlık” kelimesi geçmektedir. Bu deyim halen bazı bölgelerde kullanılmaya devam etmektedir. Diyarbakır’da geçmişte bu mekâna mutbah denilmekteydi.” (Özyılmaz, 2014: 139). Kelimenin kullanımına Diyarbakır’ın ara sokaklarında devam ettiği yer yer görülmektedir. Mutfak kültürü olarak türlü yemekleriyle nam salan Diyarbakır’da bu kültürün temeli daha çok yağlı yemeklere ve et yemeklerine dayanır. Özellikle başka illerden gelenlere önerilen ciğer, bu şehirden ayrılmadan evvel tadılması gereken bir yiyecektir. Sabahın erken saatlerinde sur diplerinde kendine yer bulan ciğercilerin, havanın soğuşunda hazırlamış olduğu yiyecekler damakta ayrı bir tat bırakmaktadır. Tüm ülkeye namını yaymış olan Diyarbakır kadayıfı, yine bu bölgenin büyük gelir kaynaklarındandır. Elbette tüm bunları sayarken festivalleri düzenlenen Diyarbakır karpuzunu da yok saymamak gerekir.

İklimi gibi kendisi de sıcak insanlara ev sahipliği yapan kent, misafirlik kültürü ile de eski çağların kervan kültürünü devam ettirmektedir. Halk, gelen kim varsa Tanrı misafiri olarak karşılar ve gerekirse kendi yemez ama misafirine sunum yapar. Bu anlayış özellikle sur içerisinde yer alan kesimde daha etkindir. Bunun asıl sebebi de bahsettiğimiz gibi İpek Yolu’nun geçiş güzergâhında olması gösterilebilir.

Şehrin özellikle kiliseler konusunda çoğunluğa sahip olması, din turizmi açısından önem arz etmektedir. Mor Gabriel, Meryem Ana Kilisesi vb. birçok yapıya ev sahipliği yapsa da din turizmi açısından zayıf kalan şehir merkezi; çevre illerden de yerli turist çekmenin sıkıntısını yaşamaktadır. Eğil’de bulunan peygamber kabirleri, merkezde yer alan Hz. Süleyman Camisi de bu potansiyeli taşımasına rağmen bölge çevresindeki çeşitli sıkıntılardan dolayı gerekli turizm değerine ulaşamamaktadır.

Resim 9. Matrakçı Nasuh Efendi'nin Diyarbakır Çizimi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALK HEKİMLİĞİ VE MOTİF KAVRAMLARI, DİYARBAKIR YÖRESİ HALK HEKİMLİĞİ

1.1. Halk Hekimliği Kavramı

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana doğa ile bir etkileşim içerisinde. Bu etkileşim zamanla çekişmeye dönüşmüş, sonucunda doğa elbette bir şekilde galip gelmiştir ve insanoğlunu hep bir çözüm arayışına itmiştir. Bu çözüm arayışları, yine cevabın doğada saklı olduğu sonucuna ulaştırmıştır. İnsanlar, doğada var olan bitkilerle, materyallerle çeşitli sonuçlar elde etmiş, bunu bir inanış biçimi haline getirmiş, yeri geldi mi dinî inanışlarla karmış ve ortaya halk hekimliği denilen bir meslek dalını çıkartmıştır. Modern tıp kavramının henüz ortaya çıkmadığı, teknolojik imkânların gelişmediği, ulaşım sorunlarının olduğu dönemlerde halk, kendi tedavi yöntemlerini kısacası böylece geliştirmiştir. Halk hekimliği tanımsal olarak değerlendirildiğinde de şu görüşler ortaya çıkmıştır:

“Halk hekimliği, halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanımlama veya sağaltma amacı ile başvurduğu işlemlerin tümüdür.” (Boratav, 2016: 139). Boratav, bu tanımıyla halk hekimliğinin ortaya çıkış sebeplerinin esasında olanaksızlık ve çekingenlik temelinde yattığını göstermektedir. Boratav aynı zamanda, halk hekimliğini iki ana başlık içerisinde sınıflandırmaktadır:

1. Büyülük sağaltma yöntemleri
2. Gerçekçi akılcı yöntemler (Boratav, 2016: 140, 145).

Büyülük sağaltma yöntemleri içerisinde yatırlar, ocaklar, urasa (üfürük, afsun), kutlu yerler, Hz. Hızır'ın kutlu kişiliğine dayanan sağaltma işlemleri yer almaktadır. Aynı zamanda gerçekçi, akılcı yöntemler içerisinde de ev ilaçları ya da kocakarı ilaçları adı verilen yöntemler bulunmaktadır (Boratav, 2016: 140-145).

Nüket Büken ise “folklorik tıp” adıyla halkın kendi kendini tedavi etme yöntemleri tanımını kullanmıştır (Büken, 2003: 46). Geleneksel halk hekimliği hakkında bir başka tanım da Orhan Türkdoğan tarafından halk hekimliği *“Hastalıklar ve sağlık hakkındaki inanç, tutum ve davranışlar şeklinde tanımlanabildiği gibi toplumların inanç, gelenek ve değer sistemleri ile ilgili tıbbi uygulamalar olarak bazı*

antropologlar tarafından da ev tedavisi olarak bahsedilmektedir.” (Türkdoğan, 2006: 69). Bu ifadeyle Türkdoğan, halk hekimliğini inanç ile bütünleştirerek bu hekimliğe “evde uygulanan tedavi” adını da vermiştir. Melike Kaplan’a göre geleneksel tıp “*toplumdaki pek çok kişinin az çok ilgilendiği ve fikir sahibi olduğu uygulamalar bütünüdür.*” (Kaplan, 2008: 51). Bu tanım, halk kültürünün bir belleğe sahip olduğu, her zaman imkânların geçerli olmadığı durumlarda ortaya çıkan bir hekimlik olduğunu ortaya koymaktadır. Hufford ise “*batıl inanç olarak adlandırılan şeylerin ‘önemsiz, ikincil türü’*” olarak bir değerlendirme sunmuştur (aktaran: Doğan, 2011: 121). Buradan yola çıkılarak halk hekimliği kavramına farklı bakış açılarının olduğu fikri savunulabilir.

Sonuç olarak halk hekimliği, toplumun çeşitli olanaksızlıklar içerisinde kendi yaşayış tarzı ve inançlarıyla tedavi yöntemlerini bütünleştirerek geçmişinde saklı olan tüm birikimleri geleceğe aktardığı bir gen haritasıdır.

Halk hekimliği, modern tıp biliminin gücünün yetmediği noktalarda devreye girmektedir. Halkın en çaresiz kaldığı anlarda inançla bütünleşen halk hekimliği kavramı yardıma koşmaktadır. Burada önemli olan husus, “inanç” kavramıdır. “*İnanç, sözlük anlamı ile «kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi» demektir.*” (Boratav, 2016: 13). Bir düşüncenin, bir varlığın, bir olgunun kabul edilmesinin inanç olarak değerlendirilmesi, halk hekimliğine dair de bilgiler sunar. Çünkü halk hekimlerinin tedaviye başlamadan evvel “inanç sorgulaması” yaptıkları bilinmektedir. İnançla bütünleşen hekimliğin, bu birleşim sonucu pozitif açıdan sonuç vereceğine inanılmaktadır. İslamiyet öncesinde de İslamiyet sonrasında da hekimlik geleneği, inanç kavramı ile bir bütünlük kurmuştur. Bu bütünlük, hekimlik geleneğinin özünde yatmaktadır. “*Kökeni ilkel dönemlere uzanan eski inanışlardan bazıları, şekil değiştirerek yeni din içerisinde varlığını devam ettirmiş, kişilerin günlük yaşamını ve davranışlarını etkisi altına almayı sürdürmüştür.*” (Irmak, 2017: 67). Buradan da anlaşılacağı gibi Türk kültürü, Orta Asya’dan günümüze kadar varlığını bir şekilde inanış biçimleriyle bütünleştirerek halk hekimliği özünde kendini korumuştur.

1.1.1. Halk Hekimliğini Oluşturan İnanışların Temelleri

Doğada var olan tüm varlıkların yaşam serüveninin yapı taşını “yaşamını sürdürme” kaygısı oluşturur. Bu kaygının pek de yersiz olmadığı açıktır. Günümüzde

teknolojinin eski dönemlere nazaran daha gelişmiş olması, bu durumu pek de değiştirememiştir çünkü insanoğlunun yine teknolojiyi geliştirme sebepleri, sağlık üzerine inşa edilmiştir. Teknolojik gelişmelerin sonucunda da insanoğlu, sağlık ile ilgili hizmetlerin birçoğunda teknolojiyi aktifleştirme yoluna gitmiştir. Bu yola girmenin tek sebebi de tamamen “yaşama ve yaşatma arzusu” olduğu açıktır. İşte bu arzu, geçmiş dönemler ele alındığında da karşımıza çıkacaktır. Çünkü insanoğlu ne kadar güçlü olursa olsun doğaya karşı kaybetmeye mahkûmdur. Doğanın temelleri, güçlünün zayıfı ezmesi üzerine kuruludur. İşte bu bağlamda insanoğlunun yapabileceği tek şey doğaya, doğadaki varlıklara saygı duymaktır. Bu saygı neticesinde de çeşitli kültürler ortaya çıkmıştır. Türk mitolojisine bakıldığında çeşitli kültürler görülmektedir: “*Gök Tanrı kültürü, su kültürü, ateş kültürü, dağ kültürü, atalar kültürü, ocak kültürü...* (Irmak, 2018: 194).” Türk mitolojisine bakıldığında dünya; yer altı, yer üstü, gökyüzü olacak şekilde üç katmandan oluştuğu görülür ve yer altında erlik, alkarısı gibi insan ruhuna acı çektirmeye yönelik varlıklar yaşarken koruyucu iye adıyla karşımıza çıkan Umay, Ana Maygıl ve Ak Ana gökyüzünde Türk toplumunun hayatını, obasını, hayvanlarını ve geleceğini korumak üzere bulunurlar (Irmak, 2018: 195). Görüldüğü gibi Türk toplumu doğaüstü varlıklara inancını saygı doğrultusunda sürdürmektedir. Bu doğrultuda Türk geleneklerinde yer alan suya tükürmeme, ateşe, dağa, ağaca saygı duyma gibi içerikler halk anlatılarında da kendine yer bulmaktadır. Tüm bunlara örnek olarak “*Kırgızlar, Hintliler gibi ölülerini yakarlar ve ‘ateş en temiz şeydir, ateşe düşen şey temiz olur. Ölüyü de ateş, kirlerinden ve günahlarından temizler’*” (aktaran: İnan, 2000: 8) düşünceleri gösterilebilir. Bu ateş kültürü, günümüze kadar da etkisini sürdürmektedir. M. Rauf’un Eylül adlı psikolojik romanda “Suat ve Necip”i romanın sonunda yakması da tamamen bu inancın yansımasıdır. Çünkü Rauf da sembolizmin etkisiyle ateşin günahlardan arındırıcı bir güce sahip olduğunu düşünmektedir. Bu kültür aynı zamanda Nevruz zamanı da karşımıza çıkmaktadır. Şamanist geleneklerin izi Nevruz’da, İslamiyet’e geçilse dahi, devam etmektedir. Ateşin üstünden atlama geleneği yine ruhu arındırmaya, kötülükleri kovmaya yöneliktir. Nitekim tüm bu güce sahip olan doğaya saygı duymakla kalmayıp onlarla iletişim kurulmalıdır. Tam olarak da burada devreye “şamanlar” girmektedir. “*Şamanizm, olaylara bir anlam katmak ve olaylar üzerinde egemen olabilmek amacıyla insan zihni tarafından, dünyanın çeşitli bölgelerinde, bağımsız biçimde, tasarlanan büyük sistemlerden biridir.*” (Perrin, 2003: 11). İşte Türk

halkı bu sistemi inşa ederken elbette bu sistemi yönetecek birine ihtiyaç duyacaktır. Bu ihtiyacın sonucunda da “şaman” kavramı zihinlere yerleşecektir.

Türklerin Şamanizm’den sonraki durağı ise İslamiyet olacaktır. İslamiyet’in kabulü Türkler arasında hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu kabulün temel sebepleri arasında din benzerliği yer alır. Ancak Türklerin İslamiyet’i kabul etmesi bu geçişin tamamen sağlanacağı anlamına gelmemektedir. Var olan birçok inanış İslamiyet ile bütünleştirilecek ve İslamiyet öylece Türk yaşantısına yerleşecektir. Bu duruma en güzel örnek olarak “hayvanlara kötü davranılırsa kişinin bir sonraki yaşamında onun yerinde olacağına inanmak” gösterilebilir. Yine tahtaya vurarak kulağı tutmak, Şamanizm’de yer alan doğadaki her varlığın bir ruhu vardır durumuna örnektir. Türkler zamanla kendi yaşayış tarzlarına uygun olan bölümleri, kendi hayatlarına da uygulamışlardır ancak İslam’da yer alan birtakım içerikler sadece şekilsel olarak Türk toplumunun inanç haritasına eklenmiştir. Ocaklılık kavramı da nitekim bu benzeşim sonucunda ortaya çıkmıştır. Bilinir ki ocaklı kavramı, “otacılık” kavramı ile benzerdir. Ocaklılığın soya bağlı oluşu ile şamanlığın da soya bağlı oluşu dikkat çekicidir. Ocaklılıkta bu durum “el verme” olarak değerlendirilmektedir.

Türklerin İslamiyet’i ve Şamanizm’i bütünleştirdiği inanç esasında Aleviliktir. Alevilik ile Şamanizm uygulamaları arasında da çok sıkı bir bağ yer almaktadır. Şamanların her gün doğumunda güneşi selamlaması Alevilerde de her sabah güneşin selamlanması ya da güneşe bir saygının belirtilmesi şeklinde karşımıza çıkar. Tüm bunların haricinde “ocağa ve ateşe” tükürmemek her iki inanç için ortaktır. *“Ocağa ve ateşe tükürülmez. Keza ocakta ateş söndürülmez, ocak içine bakarken esneyen adamın ağzı çarpılır. Çünkü orada ocak anası bulunur ve kendisine hürmet edilmesini ister.”* (Yörükan, 2014: 89). Bu inanış, Diyarbakır bölgesinde zamanla “cin” kavramına dönüşmüştür. Aile büyükleri, böyle durumların gerçekleşmesinden ötürü kendilerine cinlerin musallat olacağını düşünmüş ve çocuklara yani bizlere bu yönde telkinlerde bulunmuşlardır.

Sonuç olarak Türk hekimlik geleneği zaman içerisinde Şamanist gelenekleri tamamen İslamiyet içerisinde eritip bu gelenekleri yeni din ile birleştirmiştir. Böylece hekimler, doğayı iyi tanıma nitelikleriyle halka sağaltma gücünü sunmuş hem de bunu kutsallığın verdiği unsurlarla bütünleştirerek psikolojik alanda hastaya tedavi olanağı yaratmıştır. İnanç gücü ve doğa bilgisi bütünleşerek çoğu hastalığa çare bulmuştur.

1.1.2. Halk Hekimliğinin Uygulayıcıları

Eski çağlarda toplum, hastalıkların kaynağının farkında olmadığından ötürü genel itibarı ile bu hastalıkları Tanrı tarafından gönderilmiş bir tür ceza olarak görmüştür. Yani “*İlk insanlar hastalıkların ortaya çıkış sebeplerini kötü ruhlara ve bazı tabiat olaylarına bağlamışlar.*” (Murad, 2014: 297). Buradan da yola çıkarak toplum; bu hastalıkların sebepleri olarak Tanrı’nın yadırgadığı büyü, nazar gibi kavramları odak noktasına almıştır. Tüm bunların çözümleri de o dönemlerde “şaman”, “kam”, “otacı”, “emçi” gibi adlara sahip olan hekimlerde bulunmuştur.

Türkler, Şamanizm sistemini doğa ile aracı oluşturma mantalitesiyle kurmuştur. Bu sistem inşa edildikten sonra da Türkler, elbette bu sistemi yönetecek birine ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacın sonucunda da “şaman” kavramı ortaya çıkmıştır. Şamanların çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bu görevler arasında “büyücülük, müzisyenlik, din adamlığı ve hekimlik” yer alır. Ancak M. Eliade bu görüşe karşı çıkmaktadır. Ona göre şaman elbette bir sihirbaz yani otacıdır ancak kendisi bu tanımın sınırlandırılarak verilmesi gerektiğini savunur. Eliade, sağaltım yönünden şamanların “fakirsel” mucizeler gösterdiğini düşünür. Ancak o, bunlardan başka olarak “ruh güder” şekilde karşımıza çıkar (Eliade, 1999: 21-22). Çünkü şamanlar sadece bir sağaltıcı değil, bu sağaltımı ruhları kontrol altına alarak sağlayan bir niteliğe sahiptir. Bu ruhlara hükmetmeyi aynı zamanda sağlık yönünden de kullanmaktadır. İnan’a göre iptidaî Şamanizm’de tabip ile şamanın aynı şahıs olduğu açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (İnan, 2000: 11). Bu görüşlerden yola çıkarak şamanın esas görevinin din adamlığının yanı sıra hekimlik olduğunu anlamaktayız. Şamanlar, Türk toplumu için onlara verilmiş bir hediye gibidir. Çünkü bir obadan geçen şaman; hastalıklardan, kötü ruhlardan kurtarıcı bir imgedir. Türkler adına tanrılarla iletişime geçer ve doğayla bütünleşerek çözüm yolları arar, hastalıkları sağaltma gücünü kullanırdı.

Şaman kavramı, Uygurlarda “kam”, Yakutlarda “oyun”, Kırgız ve Kazaklarda “baksı” adını almaktadır. Uygular, aynı zamanda kam gelimesinin yanı sıra “bahşı, baksı” ifadesini de tercih etmiştir. Özellikle bahşı kelimesi üzerine tartışmalar bulunsa da “*Uygurlar arasında daha Budizm’in kabulünden önce ‘ruhani, büyücü, falcı, hekim cerrah’ manalarında yani “kam” kelimesi ile müteradif böyle bir kelimenin mevcut olduğu*” (Köprülü, 2012: 143) görüşü dile getirilmektedir. Yine Uygurlarda yer alan “kam” ifadesi hekimlik maksadıyla kullanılmıştır. Bu ifade aynı şekilde “Kutadgu Bilig” üzerinde de geçmektedir. Kutadgu Bilig’in 5244. beytinde şu cümleler geçmektedir:

“Seningde turur kör bularning emi

Otagıl daru birle bolgıl kamı” (Arat, 1999: 522).

Bu ifadeden de yola çıkılacak olunursa kam sözcüğü bahşı kelimesinde olduğu gibi “hekimlik” maksadıyla kullanılmıştır fikrine ulaşılabacaktır. Aynı zamanda bu cümle içeriğinde yer alan “em” ifadesi, Divan-ı Lugat’it Türk’te de “ilaç” anlamına gelecek şekilde kullanılmış, bunu uygulayanlara da “emçi” adı verilmiştir. (Alptekin, 2010: 5).

İslamiyet’le tanışıldıktan sonra da “ocak” geleneği Türk hekimliği hayatına yavaş yavaş yerleşecektir. Ocaklı kavramı tam olarak “otacılığın” yani tedavi ediciliğin, hekimliğin devamı niteliğindedir. Türk geleneklerinin aynı şekilde “ocak” kavramı içinde de devam ettirildiğini görmekteyiz. Ocaklı kişinin tedavi edebilme yeteneği tam olarak soya bağlıdır. *“Ocaklı, kendisinde bulunan bu kabiliyeti daha hayatta iken kendisinde böyle bir kabiliyetin varlığını hissettiği kendi çocuğuna veya kendi soyundan uygun gördüğü birisine el vermek suretiyle devreder. Bu devretme işine el verme denir.”* (Araz, 1995: 85). Görüldüğü gibi el verme olayı aslında bir çeşit görev aktarımıdır. Çalışmamızda yer alan bazı sağaltıcılar da bu el verme olayına tabidir. Örneğin kaynak işi, el verme olayını tükürük aktarımı yoluyla edinmiştir. Tükürük yoluyla birikimin aktarımı, İslamiyet sonrası menkıbelerde de yer almaktadır. Aslında tam anlamıyla bir tükürük aktarımı olmasa da el vermenin bir boyutu Ahmet Yesevî ile Arslan Bâb arasında yaşanan menkıbeden gelmektedir. Hurmanın Hz. Muhammed tarafından “Ahmed” adlı birinin kismetini oluşu olarak tabir edilmesi, sahibine teslim edilmesi için Arslan Bab’a bu görevin verilmesi, Arslan Bab’ın Yes’iye gelerek Ahmed’i araması ve beş yüz yıl boyunca damağında sakladığı hurmayı Yesevî’ye teslim etmesi (akt. Alptekin, 2014: 37) olayı ile bağlantıya sahiptir. Türk toplumunun bu kutsal olayı, yine kutsal kişilikler olan tedavi edicilere aktarması hiçbir şekilde tesadüf değildir. Bu gelenek zamanla tükürük aktarımı olayına dönmüş ve sembolik anlamını korumaya devam etmiştir. Ocaklılık geleneğinde her ne kadar erkekler de görev olsa da esas çoğunluk şamanlarda olduğu gibi kadınlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu da Türk geleneklerinin İslamiyet ve Şamanizm bütünleşmesi yoluyla oluştuğuna bir ışıktır.

Sonuç olarak halk hekimliğinin geliştirdiği ilaçlar günümüz toplumunda ne kadar “kocakarı ilaçları” vb. ifadelerle anılsa da bu ilaçlar, geçmiş dönemlere ait olan gelişmiş tıp ortamında başvuru en önemli yöntemler olmuştur. Günümüzde bu ilaçlara başvurma işi ne kadar gizil şekilde yapılsa da halk tarafından tercih edilmekte

ve halen aktarlarda, özellikle köy ortamında “kırıkçı çıkıkçı” dediğimiz kişiler tarafından devam ettirilmektedir.

1.2. Motif Kavramı

Motif kavramı, sadece edebiyat alanında değil, hemen hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Resim, dokuma, mimari gibi konularda yer alan motifler farklılıklar gösterse de özlerinde bir mesaj verme, hikâye aktarma niteliği saklıdır. Motif, birer sembol olarak değerlendirilebilir. Bilinir ki insanoğlu, gizem unsurunu kullanmayı çoğu zaman tercih etmiştir. Bu gizem unsurunu da ortaya çıkaran temel nitelik, sembolleştirmedir. Bir milletin kimliği bu sembolik ifadelerde yatar. Bir bakıma semboller, yaşantı noktasına dikilmiş bir nişandır. Çünkü insanlar, yaşanan olayları hatırlayabilmek amacıyla onları bir nişana çevirmiş, kendi geleneklerini de bu nişanın hammaddesi yapmıştır. Nişan geleneği, kimi zaman bir mesajı nakışa aktararak, kimi zaman bir şiirde kelimeye derin manalar yükleyerek, kimi zaman da anlatıları olağanüstü ifadelerle bezeyerek oluşur. Kısacası toplumun inançlarından iz taşıyan motifler aslında bir benliktir. Bu benlik içerisinde acı, sevinç, başarı, kaygı, gurur vb. kısacası her şey saklıdır. Misalen nakış alanında yer alan motiflerde ölüm, şahmeran, üreme, kem göz gibi içerikler sıkça tercih edilmiştir. Bununla beraber anlatıların yani efsane, masal, halk hikâyelerinin üstüne inşa edildiği motifler de bulunmaktadır. Örneği elma, rüya, üçler, yediler, kırklar, incir, demir, çam ağacı gibi motifler bu anlatıların vermek istediği mesajı kendi üzerlerine inşa ederler.

Peki, bu nişan konumundaki motif kavramının tanımı nedir? Bu kavram üzerine yıllar boyu fikir beyan edilmiştir. Bu fikirler üzerine yorum yapılacak olunursa Ali Berat Alptekin, motif kavramını “*hikâye etmenin en küçük unsuru*” (Alptekin, 2015: 295) olarak tanımlar. Bu tanımda yola çıkarak yukarıda da belirttiğimiz gibi hikâye, efsane gibi anlatıların temel taşıdır denebilir. Stith Thompson, motif kelimesinin tanımlamasını “*motif; masalın gelenekte ısrar edici güce sahip en küçük unsurudur. Bu gücün yanı sıra alışılmamış ve göze çarpıcı oluşuyla dikkat çeker*” (aktaran: Şimşek, 2001: 156) şeklinde yapmıştır. Tanım içerisinde dikkati çeken unsur, olağanüstülük kavramıdır. Yani bu tanımdan yola çıkacak olursak her şeyin motif olamayacağı düşüncesine ulaşabiliriz. Örnek olarak su kavramının motif olarak kullanılabilmesi için bir anlatıda olağanüstülük sunması gerekmektedir. Yani bir kavram, kullanıldığı cümle ya da anlama göre motif değeri kazanmaktadır.

Yine Esma Şimşek'in aktarımıyla Arthur Christensen, motif kelimesinin tanımını “*canlılıkları ile kendilerini kabul ettiren tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen bir iptidai fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlardır*” (aktaran: Şimşek, 1987: 136) şeklinde yapmıştır. Bu tanım, diğerlerine göre daha geniş bir sunuma sahiptir. Christensen, motif tanımını yaparken dinleyiciyi sürüklemeye niteliğiyle esasında olağanüstülüğe yönelik bir fikir yürütmüştür. Bir diğer dikkat çekici nokta ise yeni terkiplere bürünebilmedir. Buradan yola çıkarak Christensen, motif ifadesinin çeşitli inanışlara göre şekillenebileceği görüşüne ulaşmamızı sağlamıştır.

Rabia Kocaaslan Uçkun'un tanımı ise şöyledir: “*Motif, sözlü kültür ortamında üretilen, farklı zaman ve coğrafi mekânlara yayılarak geçmişten bugüne yaşama gücüne sahip olan, kendisini gelenekte muhafaza eden az ya da çok parçalara ayrılabilen anlatı unsurudur.*” (Uçkun, 2003: 111). Tanımla beraber yine motif kavramının geçmiş ile bir bağ kurduğunu gözlemleyebiliriz. Çünkü gerçekten milletlerin üzerinde iz bırakan olaylara anlatılar üzerinde tam anlamıyla bu yolla ulaşabilmekteyiz. Bu sembolleştirme, tarih üzerinde incelenecek olunursa Totemizm, Şamanizm kavramlarına kadar götürülebilir (Elçin, 2003: 44). Sembolik anlatımlar İslamiyet'in kabulüyle farklı bir boyuta bürünmüş, İslamiyet'in yayılması açısından ayrı bir önem taşıyan konuma getirilmiştir. Bu motifler İslamiyet öncesinde kurt, ağaç, dağ olarak karşımıza çıkarken İslamiyet sonrasında aslan, geyik, turna gibi görünümlere sahip olmuştur.

Motif kavramını çalışmamız içerisinde tanımlayacak olursak “Motif, milletlerin özünü, geçmişini sakladığı anlatıların bir anahtarıdır.” diyebiliriz. Çünkü bu anahtar, bir tarihin kapısını aralayacak kadar önemlidir. Bu anahtara sahip olabilenler anlatıların özünü kavrayarak bir milleti anlayabilecektir.

1.2.1. Diyarbakır Yöresindeki Halk Hekimliği Motifleri

Diyarbakır, bulunduğu mevki itibarıyla tarih sahnesinde birçok devletin, kültürün hedef tahtası olmuştur. Özellikle çevresinde bulunan Hevsel Bahçeleri, Dicle Nehri; halk için bulunmaz bir nimet niteliğindedir. Çünkü halkın yaşam ihtiyacını karşılayabilmek demek, devletin yaşam süresinin uzun olması demektir. Bunun yanı sıra Fiskayası gibi bir gözlem noktasına sahip oluşu da stratejik açıdan Diyarbakır'ı önemli bir noktaya taşımaktadır. İşte bu nedenden ötürü tarihin birçok medeniyeti bu bölge içerisinde vücut bulmuş; kendi kültürlerini bu memleketin sularına, toprağına

serpmiştir. Bunu yaparken de kentin tarihini dinlerle, inanışlarla yoğurmuştur. Halk hekimliğini bu tarihle birleştirip daha da geliştiren Diyarbakır'da halk hekimliği açısından önemli bir merkez bulunmaktadır: Çermik. Çermik, Diyarbakır'a 92 km uzaklıkta yer alan bir ilçedir. Burada yer alan Melike Belkıs Kaplıcaları; özellikle astım, romatizma, çocuk felci, üst solunum yolları problemleri gibi sorunların çözüm noktası olmuştur. Bu yere Melike Belkıs Kaplıcaları denmesinin temelinde de bir sağaltım efsanesi yatmaktadır. Efsaneye göre bölgede hüküm süren Acem kralının kızı Melike Belkıs, çok kötü bir hastalığa tutulmuş ve vücudunda dökülmeler meydana gelmiş, yaralar oluşmuş. Ne yapılsa da çözüm yolu bulunamamış. Kızdan gelen kötü kokular herkesi rahatsız etmeye başlayınca kral, üzülerken de olsa kızını ormana terk etmiş. Kız, bölgede sıcak suyun olduğu yere gelmiş ve ayaklarını dinlenmek amacıyla bu suya sokmuş. Bu suyun değdiği yerlerdeki deri soyulmaya ve iyileşmeye başlamış. Bunun üzerine kız, kendini suya bırakmış ve on beş gün sonra tamamen iyileşmiş bir şekilde saraya dönmüş. Bunun üzerine bu kral, oraya bu hamamı yaptırmıştır. İşte bu anlatıdan da yola çıkılırsa halk hekimliği açısından Çermik ve dolayısıyla Diyarbakır, halk hekimliğine oldukça önem vermekte ve bunlarla ilgili efsaneleri bünyesinde barındırmaktadır.

Diyarbakır içerisinde yer alan birçok sokağın, türbenin, kalıntının inanışlar ve motifler üzerinde çok fazla etkisi vardır. Özellikle halk hekimliği tedavisinde bu kalıntılar, türbeler, inançlar sıkça karşımıza çıkmıştır. Bunların yanı sıra birçok tedavi yönteminde Şamanist unsurlara da rastlanmaktadır. Demir motifinin, dağ motifinin, ağaç motifinin, incir motifinin inanışlarla bütünleşerek yöredeki hekimlik yöntemleri içerisinde kendine yer bulduğunu görmekteyiz. Özellikle Şamanist geleneklerin de bölge halkının tedavi yöntemleri üzerinde yer alması, kentin kimliğinin de nelerden oluştuğunu açıkça göstermektedir. Elbette Şamanizm tek başına hekimlik motiflerini etkilememiştir. Zamanla bölgede gelişen ve değişen değerler bu motiflere sirayet etmiştir. Nitekim kentte yaşayan diğer milletlerin inanç biçimleri de onların tedavi yöntemlerini etkilemiş sonrasında bölge içinde bu inançlar kaynaşarak bütünlük oluşturmuş ve bir kültür mozaïği ortaya çıkarmıştır. Tedavi yöntemleri incelendiğinde halkın bu motifleri kullanma niteliklerine de değinmiş bulunmaktayız.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALK HEKİMLİĞİ TEDAVİLERİ, MOTİF İNCELEMELERİ VE BU TEDAVİLERİN BİLİMDEKİ KARŞILIKLARI

2.1. Ağrılar

Ağrı kelimesi, TDK üzerinde “*Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı*” (tdk.gov.tr, 2018: Ağrı) olarak tanımlanmaktadır. Yine “Güncel Sözlük” haricinde “Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü” üzerinde “*Özelleşmiş sinir uçlarının uyarılması sonucu hissedilen yerel rahatsızlıktan, can çekişmeye kadar değişen şiddetlerdeki rahatsızlık verici duygu.*” (tdk.gov.tr, 2018: Ağrı) olarak tanımlanmaktadır. Ağrı üzerine insanlığın ortaya çıkışından beri çeşitli tedavi yöntemleri denenmiştir. Çünkü ağrı denilen olgu, insanların yaşam kalitesini oldukça düşürecek bir yapıya sahiptir. Basit olarak değerlendirilecek bir sızı bile insanların mutluluk seviyelerini düşürebileceği için hem modern tıpta hem de alternatif tıp dediğimiz halk hekimliğinde bu hissiyata yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle ulaşımın güç olduğu konumlarda halk, kendi başının çaresine bakabilmeyi öğrendiği için doğada var olan birçok bitkiyi, yiyeceği, hayvanı sağaltıcı olarak kullanmıştır. Bu sağaltma yöntemleri arasında çeşitlilik söz konusudur.

2.1.1. Baş Ağrısı

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K19

Kullanılan Bitki: Nar

Kullanılan Diğer Nesneler: -

Başım ağrıdığı zaman annem bize kendi hazırladığı nar ekşisinden bir kaşık verirdi. Bunu yaptıktan birkaç saat sonra ağrı kesilirdi.

2.1.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Baş ağrısı genel itibarıyla beyne giden damarlara yapılan baskı sonucu ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Günlük hayat içerisinde sıkça rastlayabileceğimiz bu durum, elbette halkın günlük yaşantısında da karşısına çıkacak ve halk bu duruma bir tedavi

yöntemi bulmaya çalışacaktır. Burada devreye girecek olan da inanışlardır. İnanışlarda yer alan unsurlar anlatılara, söz dağarcıklarına kadar gitmektedir.

Nar, tüm dünya topluluklarında önemli bir meyvedir. Kimi anlatılarda “cennet meyvesi” olduğuna inanılır kimi anlatılarda ise bolluk ve bereketin simgesi olduğuna. Ancak bu onun kutsaliyetine yapılan bir göndermedir. Anlatıların bir kısmında varoluşa işaret olurken bir kısmında tedavi unsuru oluşuna, bir kısmında bolluk bereket sembolü oluşuna işaret olmaktadır.

Türk mitolojisinde Şamanist unsurlardan biri de nardır. Özellikle “halk arasında nar, merhem ağacı vb. gibi dikenli ağaçların dalından bir parça evde veya üzerinizde taşınırsa kötü ruhların zarar veremeyeceğine inanılır. Çünkü kötü ruhlar, dikenli çalılara yaklaşmamaktadır (Şenocak, 2015: 246-247). Nar, birçok mitolojik anlatıda evliliğin ve bağlılığın sembolü olmuştur. Özellikle Yunan anlatılarında yer alan “Hades’in Persophone’yi kaçırmayı” hikâyesi buna dayanır. Anlatıda Persophone, yeryüzüne çıkabilme adına Hades’in kendisine uzattığı nardan dört tane yemiş ve yeryüzünde dokuz ay kalmaya hak kazanmıştır. Bu dokuz ayın kalan üçünü de Hades’in yanında geçirmek zorundadır (Cerrahoğlu, 2012: 647). Bu kültür, Türk halk kültürü içerisinde de yer almaktadır. Nitekim şarkıda geçen “Şu gelen yâr olaydı, elinde nar olaydı.” ifadesi Anadolu halkında da evlilikle bağdaştırıldığına işaret eder.

Narın kutsallığı aynı zamanda İslamiyet ile de bağlantılıdır. Bu bağlantı yasak meyve ile sağlanabilir. Yasak meyve, birçok dinde geçerken bu meyvenin incir, nar, elmadan hangisi olduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Çoğunluk anlatı, “yasak elma” kavramından bahsetse de bunun bir motif olduğu düşüncesi daha yaygındır. Ancak yine de Kur’an’da “nar”dan sıkça bahsediliyor olması narın diğer meyvelere göre olumlu anlam taşıdığına işaret eder. “Tanrı’nın emrine karşı gelinerek yenilen yasak meyve elma/nar, “Nar Ağacı” adlı masalda, yasak ilişkilerin engelleyicisi olarak yer alır (Şenocak, 2016: 244). Bu yasak ilişkilerin engellenmesi niteliği Anadolu halkının evlilik geleneklerinde de “nar kırma” âdeti olarak yer almaktadır. Züriyetin ve bereketin sembolü olarak gelinler, eve girmeden evvel nar kırmaya çalışırlar (Şenocak, 2016: 233). Gelinlerin bu geleneği, Diyarbakır bölgesinde kimi yerlerde de testi kırmaya dönüşmüştür.

Bu kutsallık elbette sadece İslamiyet ile sınırlı değildir. Nitekim Budizm, Hristiyanlık, Musevilik gibi inançlarda da nar, önem arz etmektedir. *“Tevrat’ta ‘kutsallık’, ‘doğurganlık’ ve ‘bolluk’ temsilcisi olarak karşımıza çıkan Nar*

imgesinin, bu sebeple Hz. Süleyman'ın tacında da bulunduğu söyleniyor.” (usengecsef.com, 2019). Yine Hristiyanlık açısından da Hz. İsa üzerinde “nar” sonsuzluğu temsil etmektedir. *“Hz. Meryem'in elinde ve bebek İsa'nın da dokunduğu şekilde resmedilen nar, Boticelli'nin bu resminde Hristiyanlık inancına göre Hz İsa'nın ıstırabı ve yeniden dirilişini temsil etmek”* amacıyla resme yerleştirilmiştir. (usengecsef.com, 2019). Bu noktadan yola çıkacak olursak nar, insanlığın doğuşundan beri sıkça kullanılan motiflerden biri olmuş konumdadır.

Sağaltıcı niteliklerinin bu inançlara dayandığı aşikârdır. Nar, insanlık tarihinin başlangıcından beri bu kadar aktif bir rol üstlendiği için tedavi yöntemleri içeriğinde de kendine yer bulmuştur. Bu motiflerin sağaltım ile bağlantısı da kutsallığından gelmektedir. Cennet meyvesi, yasak meyve niteliği, bereketin ve üremenin sembolü oluşu, dinlerde sıkça adının geçmesi halk için bir anahtar özelliği gösterir. Nitekim halk, din açısından öneme sahip bir meyveye sağaltıcı özellikler yüklemiştir. Çünkü bir nesnenin kutsallığı, Tanrı ile doğrudan iletişim sağlama yoluyla ilişkilidir. Buradan yola çıkarak halkın böylesine kutsal bir nesneyi, baş ağrısı gibi kritik noktada kullanıyor olması şaşırtıcı olmayacaktır. Sonuçta kutsallık atfedilen bir meyveden beklentiler bulunmaktadır. Aynı zamanda baş ağrısında narın tercih edilmesi, benzetme ilgisine bağlanabilir. Çünkü başta yer alan kılcal damarlar doğrudan beyinle bağlantılı olduğu için halkın da narın yapısını insanlarda bulunan damar yapısını andırmaktadır. Buradan yola çıkarak narın şeklinden ve kutsallığından ötürü tedavi yönteminde kullanılması halkın birçok şeyin farkında olduğuna ve bunları kendi inanışlarıyla bütünleştirerek sağlık aradığına delalettir.

2.1.1.2. Nar Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Migren, bir çeşit baş ağrısı olarak bilinmektedir. Migreni oluşturan birçok etken bulunmaktadır. *“Emosyonel stres, fazla/az uyku, kokular, açlık, mens dönemi, yüksek ses, parlak ışık, iklim değişiklikleri, alkol, kafein ve çikolata, peynir, deniz ürünleri gibi bazı yiyeceklerin migren ataklarını tetiklediği bilinmektedir.”* (Milanlioğlu, 2013: 40). Tedavi olarak tam bir yöntem tespit edilemese de *“Son çalışmalarda işlevsel besinlerin migrenin önlenmesi ve tedavisinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu konuda yapılan çalışma sayısı sınırlı olmakla birlikte magnezyum, riboflavin, koenzim Q, öksürük otu ve kasımpatının (krizantem) olumlu etkilerinden bahsedilmektedir.”* (Özturan, 2016: 45). Aynı zamanda *“Narın geniş potansiyel terapötik etkileri arasında*

kanser, kalp-damar hastalıkları, diyabet, diş eti hastalıkları ve morötesi ışınlarından koruma sayılabilir.” (Yılmaz, 2010: 147). Araştırma yapıldığında nar üzerinde tam olarak 100 gramda 12 miligram oranında magnezyum görülmektedir. Bu oran da narın baş ağrılarını gidermede faydalı olabileceğine dair bir ışıktır. Tıp alanındaki araştırmalardan ve Türk mitolojisinde yer alan “damar ve sinir timsali” ifadelerinden yola çıkılarak beyin ile nar arasında bir doğru orantının olduğu düşünülebilir. Bu fikrin temeli, magnezyum eksikliği ve bunun nardaki miktarı ile bağlantılıdır. Bu düşüncelerden yola çıkılarak nar tedavisinin halk arasında tercih ediliyor olmasının bir karşılık bulduğu söylenebilir. Ancak bu durum, yorumlamadan öteye gidemeyecektir.

2.1.2. Boğaz Ağrısı

2.1.2.1. Boğaza Tuz Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Bitki: Salatalık

Kullanılan Diğer Nesneler: Tuz

Yeni evlendiğim zaman eşimin boğazında bir ağrı çıktı. Bu ağrıyı gören kaynanam eşimin boğazına sürmek için önce bir salatalık getirdi. Salatalığı haşladı ve krem hâline gelene kadar ezdi. Sonra onu bir beze sürdü, üzerine tuz da serpip iyice yedirdi ve boğazına sardı. Bademciklerin olduğu yere sarmıştı. Bu ağrı geçene kadar üç günde bir tekrarladı. Bir akrabam da köstebek boğmuş biri fayda sağlar demişti. Kaynanam kendi bildiğini yaptı. Eşimin ağrısı geçti.

2.1.2.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Tuz, tüm dinî inançların temelinde ayrı bir kutsaliyete sahiptir. İslam inancında, Hristiyanlık inancında bu inanış ayrı bir yer tutar. İncil’de geçen birçok kısımda tuz ile ilgili içerikler yer almaktadır. Tanrı’nın yeryüzünü yarattıktan sonra insanın “yeryüzünün tuzu” olduğu vurgusu buna işaretler. “*Yeryüzünün tuzu sizsiniz. Ama tuz tadını yitirirse, bir daha ona nasıl tuz tadı verilebilir? Artık dışarı atılıp ayak altında çiğnenmekten başka işe yaramaz.*” (İncil, Mar.9:50; Luk.14:34-3). Bilinir ki tuzun kokması artık hiçbir şeyin geri döndürülemeyeceği anlamına gelir. Tuz, canlılığın da sembolüdür. Hz. İsa, Dağ Vaazı’nda bu konuya değinmiştir. İnsanoğlunun da tuz kadar önemli görülmesinin bir sebebi de budur. İnsanoğlu kendi özünü yitirirse eğer artık

hiçbir şey kurtarılamayacaktır. Dünya, insanoğlunun ikinci cennetidir. Bu cennetin yöneticisi olarak atanan insanın böyle bir vasıfsızlığa maruz kalması onun önemini yitirmesi anlamına gelecektir. İnsanlığın böyle bir benzetmeyle tuza yansıtılması, tuza verilen önemi göstermektedir.

Deyimler, bir ulusun kimliği gibidir. Kendi yaşantıları o deyimler içerisinde saklıdır. Bu nedenledir ki “tuz-ekmek hakkı” gibi bir deyim geliştirilmiştir. Bu deyim halk içerisinde o kadar yer etmiştir ki halk edebiyatında birçok türküye, koşmaya misafir olmuştur. “Tuz-ekmek hakkı”nın yanı sıra “tuz-ekmek düşmanı” gibi bir kalıp da karşımıza çıkmaktadır. “Tuz-ekmek hakkı” TDK üzerinde “*Birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse üzerindeki manevi hakkı*” (tdk.gov.tr, 2018: tuz-ekmek hakkı) olarak tanımlanmaktadır. Şükrü Elçin, “*Türklerin tarihine edebiyatına ve folkloruna giren “Tuz Ekmek Hakkı” deyimi, hiç şüphesiz tuzun ve ekmeğin bilinmesinden sonra meydana gelmiş bir söz grubudur. Bu söz, hayatımızda dostluk, vefa, arkadaşlık, sadakat, insanlık, samimiyet, mertlik, dürüstlük gibi türlü kavramları içine alan zengin bir klişedir.*” (Elçin, 1966: 164). Bu hak, görüldüğü gibi insanlar arasındaki ilişkiyi de oluşturan ve birliktelik yaratan bir haktır. “*Halk şairi genellikle bir yerden ayrılırken başta sevgilisi olmak üzere dostlarıyla helalleşirken tuz ekmek helalliği diler.*” (Özcan, 2001: 103). Birçok semaide de karşımıza çıkan tuz-ekmek hakkına Karacaoğlu da yer vermiştir:

“Ararsan var kalbin ara
İller sana ne der göre
Tuz ekmek yediğin yere
Hıyanetlik etmek olmaz”
(aktaran Özcan, 2001: 104).

Bu şiirler gibi deyimler içerisinde de yer alan tuz, aynı zamanda atasözlerimize de konuk olmuştur. Bu deyimleri ve atasözlerini sıralayacak olursak şöyle bir içerik oluşturmuş oluruz:

1. “Açık yaraya tuz ekilmez (Atasözü)
2. Aş tuz ile, tuz oran ile (Atasözü)
3. Avrat tuz dedi mi ciğeri cız der (Atasözü)
4. Bir şeyde tuzu olmak (Deyim)
5. Bir şeye tuz biber ekmek (Deyim)
6. Çorbada tuzu bulunmak (Deyim)

7. *Et kokarsa tuzlanır, ya tuz kokarsa ne yapılır? (Atasözü)*

8. *Tadı tuzu kalmamak (Deyim)*

9. *Tadı, tuzu yok (Deyim)*

10. *Tadını, tuzunu bulmak (Deyim)*

11. *Tuz buz olmak (Deyim)*

12. *Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur. (Atasözü)*

13. *Üstüne tuz biber ekmek (Deyim)*

14. *Yaraya tuz biber ekmek (Deyim)*” (tdk.gov.tr, 2018: Tuz)

Görüldüğü gibi “tuz” toplumun her kesimine sirayet etmiş bir içerik olarak karşımıza çıkmış hatta özümüz sayılan atasözlerine, deyimlere kadar yansımış; türkülerle kulaklarımıza misafir olmuştur. Halkın benliğinde yer edinen tuz, kutsallık açısından da önem arz ettiği için tedavi yöntemlerine dönüşmekte gecikmemiştir. Tuz, bu kutsal ifadeler sayesinde hekim ilacı kimliğini kazanmış ve hekimlik geleneklerinde de faydası görüldüğü için kullanımı geçmişten günümüze süregelmiştir. Tuzlu suyun boğaz ağrısına iyi geliyor oluşu, tuzun tansiyon düzenleyici konumda olması (Çetindağ, 2014: 474) aynı zamanda nefes açıcı niteliğine inanıldığından tuz mağaralarının tercih edilmesi hekimlik geleneklerinde yer alır. Tuzun halk hekimliğinde tercih edilmesi aynı zamanda kaplıcalarda yani tuz mağaralarına sahip merkezlerde de karşımıza çıkmaktadır. Diyarbakır, Çermik’te yer alan kaplıcalarda bulunan sudaki iyot sayesinde solunum yolları tedavileri önerilmektedir. Çermik, bu yönüyle Diyarbakır halk hekimliğinde “tuz” ve “sıcak su” bağlamında tercih edilmektedir.

Tuzla tedavinin yanı sıra anlatıcının değindiği “köstebek boğma” ifadesi dikkat çekicidir. Ocaklılık geleneği içerisinde “köstebek ocağı” olarak adlandırılan bir ocak da bulunmaktadır. Köstebek ocağı, Afyon bölgesinde çıban adı verilen hastalığın tedavisinde kullanılmakta ve yöre halkı bu hastalığa köstebek adını verdiği için hastaya köstebek eti yedirilmesi gerektiğine inanmaktadır (Boratav, 2016: 129). Türkiye’nin hemen hemen her kesiminde kutsallık atfedilen bir sağaltım yöntemi olan köstebek boğma, böylelikle inanma ile bütünleştirilmektedir. Bu bütünleşme Türk ve İslam mitolojisinde de kendine yer bulmuştur. Köstebek, Fatih Yıldırım’ın “Kur’an’da Münafıkların Özellikleri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında “nifak” kelimesiyle aktarılır. Bu çalışmaya göre nifak kelimesi, “nâfıkâü’l yerbû” teriminden türemiştir. İbn Arabî, Cezeri, Ebu Zeyd ve İbn Berri’den derlenen ifadelerde bu terim, köstebek yuvasıyla ilişkilendirilir. Köstebek yuvasında iki delik bulunmaktadır ve deliklerin bir

yüzü yeryüzüne açık iken diğeri yeryüzüne kapalıdır. İşte yeryüzüne kapalı olan bu deliğe “nafıka” adı verilmiştir (Yıldırım, 2008: 1). Bundan ötürü nifak kelimesiyle köstebek anlamsal olarak bağa sahiptir ve İslam mitolojisinde kötü bir sembol olarak değerklenir. Bu kötülüğün sembolü oluşu, yeryüzüne açılmayan kapıdan ötürüdür. Köstebeğin yuvasında yer alan kapının “n, f, k” asli harfleriyle değerklendirilmesi ve bu asli harflerden “münafık” kelimesinin türetilmesi, halk üzerinde kötü bir etki uyandırmış ve bu nedenle köstebeğin yer altının temsilcisi olduğuna inanılmıştır.

Pertev Naili Boratav, “Dönüşümlerin çeşitleri ve onlarla ilgili inanışlar nelerdir?” sorusuna örnek olarak “köstebeğe dönüşme” olayından bahsetmiştir: *“Köstebeğin aslı insanmış. Yahudi ile Müslüman arasında bir toprak kavgası olmuş. Müslüman, tarlanın kendi malı olduğuna tanıklar getirmiş ama Yahudi direnmiş ve kimin malı olduğunun tarladan sorulmasını istemiş. Gizlice bir adamını tarlaya gömmüş. Kadı, ‘Sen kimisin?’ deyince tarladan ‘Yahudi’nin!’ sesi gelmiş. Tanrı yalancı tanığı köstebeğe dönüştürmüş.”* (Boratav, 2016: 75). Bu anlatının yanı sıra Türk mitolojisinde de köstebek kötülüğün sembolüdür. Boratav’ın aktardığı gibi Türk mitolojisinde de köstebek, bir insanken Tanrı tarafından cezalandırılmış ve yer altına gönderilmiştir (Uğureli, 2018: 170). Bu nedenle Türk mitolojisinde Erlik, köstebek ile ilişkilendirilmiş ve kötülüğün temsilcisi olmuştur. Bu ilişkilendirmenin sonucunda araştırmacılar, *“Erlik adının erlen/orlen, ‘köstebek, fare’ kelimelerinden türediğini ileri sürmüşlerdir.”* (Uğureli, 2018: 170). Türk mitolojisinde bir hayvana üstünlük sağlama, kendini kanıtlama ile eşdeğerdedir. Bu bilgiler ışığında bir nevi lanetlenen bir hayvan olan köstebeğin boğulması; ona üstünlük sağlanması ve yer altı dünyası ile bağlantılı olan bu hayvanın güçlerinin hayvanı boğan kişiye geçmesi demektir. Uğureli’nin aktarımına göre Altay Türklerinde parmak izlerinin halkalandığı bölge, kalp ile doğrudan bağlantılıdır. Böylelikle hayvan boğulurken onda yer alan mistik güçler, başparmaktaki bu bağ sayesinde ocaklı olan kişiye geçecektir. Kısacası ocaklı, hayvanın yerini alacaktır (Uğureli, 2018: 171).

Sembolik anlamlar barındıran bu anlatılar iyilik ve kötülük arasında oluşan zıtlığı temsil edebilir. Kötülüğün sembolü olan ve yer altı dünyası ile ilişkili olduğu için çeşitli güçlere sahip olduğu düşünülen köstebek ile iyiliği temsil eden ocaklı arasındaki bu savaşı ocaklı kişi, köstebeği boğarak bitirmiştir. İşte bu boğma işleminin sonucunda köstebekten aktarılan çeşitli mistik güçler, ocaklının başparmağında ve bu parmak ile sağlanan bağlantıyla ocaklının ruhunda yer almaktadır. Tedavide geçen “boğaz ağrısına

köstebek boğmuş birinin yardımcı olması” bu gelenekle ilişkilendirilebilir. Köstebeği boğan kişi, parmaklarını boğaz bölümüne sürmekte ve hastayı bu ritüel sayesinde iyileştirebilmektedir. Bu nedenle halk, köstebek boğmayı olumlu bir eylem olarak değerlendirmiş ve bu işleme bir kutsallık atfederek onu tedavi yöntemlerine almıştır.

2.1.2.1.2. Tuz ve Salatalık Tedavisinin Bilimdeki Yeri

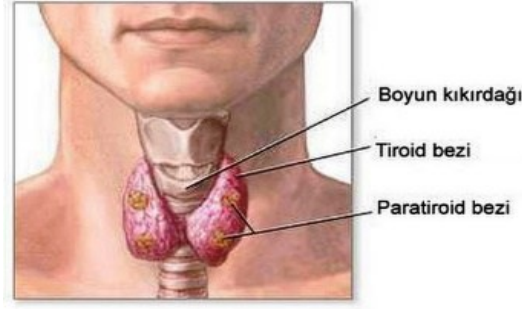
“Tiroid hormon yapımında görev alan iyot, normal büyüme ve gelişme ile beyin ve vücut fonksiyonları için gerekli bir eser elementtir.” (Erbaş, 2008: 94). Bu bilgidен yola çıkarak şu yorumlar yapılabilir:

1. Tiroid, büyüme hormonu vücudun fonksiyonlarını gerçekleştirebilmesi için önemli bir unsurdur.

2. Bu hormon, beyne direkt olarak etki etmektedir.

3. Bu hormonun eksikliğinde vücudun boğaz bölgesinde yer alan “tiroid bezi” dediğimiz bölüm büyük sorun yaşayacaktır. Erbaş’ın makalesinde verdiği bilgilerde tiroid hormonu ile iyot eksikliğinin bağlantısı üst düzeydedir. İyot, tahmin edilebileceği gibi “tuz” içeriğinde bolca yer almaktadır. Halk üzerinde bu kadar etkili olan bir element olarak anılabilecek olan tuz, boğazda yer alan tiroid beziyle odaklı bir şekilde kullanılabilir. Halkın kendi içerisinde yaygınlaştırdığı bu yerel kullanım, bilim açısından iyot ile bağlantı kurularak değerlendirilebilir ve bu tuzun içeriğinde barındırdığı iyotun dolaylı yoldan da olsa boğaz tedavisine fayda sağlayabileceği fikri ortaya atılabilir. Guatr hastalığı olarak anılan tiroid bezi şişmesinin temel etkeni de tuzda bolca bulunan iyotun eksikliğidir. Bu eksikliğin giderilebilmesi de “tuz” etkeni ile gerçekleştirilebilir.

Bunun yanı sıra “Haşimato tiroidi” adı verilen hastalıkta yaygın kanı, tuzda yer alan iyotun bu hastalığı olumsuz yönde etkileyeceğidir. Haşimato hastalığı ile ilgili Memorial Hastanelerinin internet sayfasında yer alan bilgiye göre *“Ortamda iyot fazlalığının bu hastalıkları tetiklediğine dair çalışmalar olmakla beraber şu ana kadar bunun doğruluğu gösterilememiştir.”* (memorial.com, 2019: Haşimato). Açıklamalara dâhil edilen bu bilgiler ışığında halk hekimliği tedavisi, destekleyici bir unsur olarak ele alınabilir.

Resim 10. Boğaz Yapısı

2.1.2.2. Boğaza Pul Biber Tedavisi

Derle **nilen Yöre:** Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K1

Kullanılan Bitki: Biber

Kullanılan Diğer Nesneler: Pul biber

Boğazımız ağrıdığı zaman evde annem bize pul biberi iyice kaynatırdı. Sonra bunu sabah ve akşam güneş batmadan evvel içirirlerdi. Ben de çocuklarıma bunu veriyorum, ağrıyı doğrudan kesiyor.

2.1.2.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Halk hekimliği gelenekleri genel anlamda bir inanış sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada devreye girecek unsurlardan bazıları da mitoloji, din, batıl inanç gibi kavramlardır. Halkın geçmişinde yer alan birçok kavram hekimlik geleneği içinde de yer almaktadır. Biber, motif olarak en çok dokuma sanatı içerisinde karşımıza çıkar. Bilinir ki özellikle Anadolu halkı; sevinçlerini, üzüntülerini, kederlerini, özlerini kısacası geçmişini ve kültürünü bu sanat içerisinde geleceğe aktarır. Bu motif, dokuma sanatının haricinde aynı zamanda özlü sözlerde ve türkülerde aynı şeyi temsil etme amacıyla kullanılmaktadır.

Pul biber, genellikle kırmızıbiberin dövülüp ince parçalar hâline getirilmesiyle üretilir. Bu nedenle bu hastalık tedavisinin özünü “biber” oluşturacaktır. Özellikle Türk mitolojisinde ateş kültü önemli bir yer tutmaktadır. Bu kült bazen “*acı biberin ateş yerine kullanılmasına kadar gider.*” (Kaçmaz, 2007: 65). Çünkü ateşin maddi nitelikte yakıyor oluşu, biberin de aynı yakma hissiyatını veriyor olması; bibere farklı manalar yüklenmesine ortam hazırlamıştır. Yapılan araştırmalarda kaynak şahısların da bu tavırlara yönelik anlatılar aktardığı görülmüştür. Örneğin “*ateşe soğan, biber, sarımsak*

gibi acı şeyler atılmaz. Bu çok günah olurmuş.” (Abalı, 2011: 134). Burada yer alan inanç esasında yine ateş kültü ile bağlantılıdır. Nitekim Şamanizm inancında birçok varlığın ruhunun olması, ateşin cehennem ile bütünleştirilmiş olması bu bağlantıyı bizlere sunar. Türk mitolojisinde cehennemin Erlik’e ait olduğu bilinmektedir. Bu da mitoloji ile ilişkiyi göz önüne sürmektedir.

Mitolojik ifadelerle bağlantı kurmaya devam edecek olursak “*evden dışarıya acı bir şey (biber, soğan vs.) verilmez. Verilmesi durumunda acı bir haber getireceğine inanılır.*” (Alptekin, 2018: 326) ifadesi yine bize örnek olacaktır. Nitekim özlü sözlerimiz arasında yer alan “Gündüzün şerri, gecenin hayrından yeğdir.” cümlesi “gece ve kötülük” bağını ortaya çıkarır. Bu bağ ile ilişkilendirme arayacaksak eğer yine adresimiz Türk mitolojisi olacaktır. “*Erlik ve yanındaki şerir ruhlar akşamları dışarı çıkmaktadır.*” (Alptekin, 2018: 326) cümlesi Türk mitolojisinde Erlik’in yer altı tanrısı olduğuna ve daha çok karanlık dönemlerde iş yaptığına delalettir. Bu bağ yorumlanacak olunursa halkın özünde hâlen Şamanist unsurların olduğu açıktır. Bu inanışlar İslam’la şekillenmiş olsa dahi yine temel, öz gelenekler üzerine kurulmuştur.

Biber motifi halkın sadece anlatılarında değil, şiirsel unsurlarında da yer almaktadır. Bunların en güzel örnekleri de türkülerdir. Bilinir ki türküler, halk üzerinde etki bırakmış olayların şiirselleştirilerek çağdan çağa aktarılmasıdır. Halkın oluşturduğu bir türküde şu ifadeler geçmektedir:

“Mertoğlu’nu Mansur Dağı’na astı

Tuz ile biberi yarama bastı

Her nereye gittiysem yolumu kesti

Harami misali soydu bu felek.” (Taşbaşı, 2018: 144).

Türkü içerisinde biber, yine acı verici ve kederlendirici nesne olarak görev almaktadır. Tuz motifinin yanı sıra biberin de türküde geçmesi bu ürünün toplum üzerinde yarattığı sembolün ne olduğuna işaretir.

Resim 11. Şehir ve Kırmızı Acı Biber

Biber motifi sözlü sanatların ve dokuma sanatının haricinde resim alanında da karşımıza çıkmıştır. Nitekim yukarıda bahsedilen sembolik anlatımların varlığı, biberi resim sanatı açısından kıymetli kılmaktadır. Bu sembolleştirmeye örnek, Hülya Gonca Yayan'ın çalışmasından aktarılabilir. Örnek resimde yer alan acı biber, şehrin üzerinde çizilmiş ve hanelerde yaşanan acı olayları temsil etmiştir (Yayan, 2019: 215). Tüm bu motiflerden yola çıkarak biberin halk hekimliğine kötü ruhları uzaklaştırma maksadıyla işlendiğini görebiliriz. Bu yönüyle halk, hastalığın sebebi olarak kötü ruhları görmüştür diyebiliriz. Nitekim Türk mitolojisinde gece biberle sokağa çıkılmaması, kötü ruh bağlantısı yer almakta. Yine biberin gün batmadan hastaya verilmesinin bu inançla bütünlük kurduğu gösterilebilir.

2.1.2.2.2. Pul Biber Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Kırmızı acı biberin tedavi yöntemleri, modern tıp alanında da kullanılmaktadır. “Acı bir maddenin üriner semptomlarını³ iyileştirmede kullanılması İsa'nın doğduğu yıllarda Hintliler tarafından yazılan ‘Susruta Samshita’ isimli tıp kitabında yer almıştır.” (Verit vd., 2001: 400). Bu bitkinin yine Hint tıbbında, gut ağrılarında tercih edildiği görülmektedir (Verit vd., 2001: 400). Yine kırmızı acı biber, Osmanlı kültüründe boğaz ağrısı için pekmez ile beraber tercih edilmiş ve boğaz ağrılarına yönelik kullanılmıştır (Verit vd., 2001: 400). Bilimsel açıdan incelendiğinde biberin özünde bulunan maddenin yara onarımı niteliği görülmektedir. Özellikle birçok dış

³ Böbrek, mesane sorunları...

kültürde de bu bitkinin boğaz ağrısı tedavisinde kullanılıyor olması, modern tıp açısından biberin sağaltıcı olarak kullanılabileceğini gösterebilir.⁴

2.1.3. Boğmaca

Derlenilen Yöre: Diyarbakır

Derlenen Kişi: K20

Kullanılan Bitki: -

Kullanılan Diğer Nesneler: Bıçak

Nenem, mahallenin doktoru gibiydi tabi ben o zamanlar ilkokula yeni başlamıştım. Tam anımsamıyorum ama boğazı ağrıyan çocuklar getirilirdi nenemin yanına. Bu geliş günleri genelde perşembeydi. Onun dışında kimseyi almamaktaydı. Sabaha karşı hasta çocuklar getirildiği zaman bir dua okur ve onların boğazına bıçağın tersini dayayarak “Keseyim mi, kesmeyeyim mi?” diye üç kere sorar. Çocuğun ailesine hastalık devam ediyorsa üç gün sonra tekrar gelmesini söylerdi. Ancak kimsenin geri geldiğini anımsamıyorum.

2.1.3.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Boğmaca, Sağlık Bakanlığına göre hemen her yaşta bireylere bulaşabilen üst solunum yolu hastalıklarından biri olarak kabul görür. Bu hastalığın tedavi yöntemleri içerisinde yukarıda geçen sağaltım yöntemi bulunmamaktadır. Bu yöntem, halkın inançlarıyla doğru orantılıdır. Sağaltım yöntemi içerisinde yer alan “demir”in Türk mitolojisindeki yeri oldukça açıktır. Demir ile ilgili geniş kapsamlı bilgiler “yılan ısırgı tedavisi” adı altında verilmiştir.

Bu sağaltım yönteminde dikkat çekici hususlar, diğer tedavi yöntemlerinde olduğu gibi formel rakamlar ve günlerdir. Formel rakamlardan biri olan “üç” sayısı bu sağaltım yönteminde kendine yer bulmaktadır. Bu formel rakam, Türk mitoloji evreninin vazgeçilmezlerinden biri olarak ele alınabilir. Manas’tan Bamsı Beyrek’e, Bamsı Beyrek’ten Boğaç Han’a, Boğaç Han’dan Dede Korkut’a hemen hemen her anlatıda bu üç formeli karşımıza çıkmaktadır. Masallar içerisinde de halk hikâyelerinde de bu durum karşımıza çıkmaktadır. Özellikle masallardaki “Gökten üç elma düştü.”,

⁴ Bu çalışmadaki ifadeler, teorilerden ibarettir. Doktora başvurulmadan doğrudan tedavi yöntemi olarak değerlendirilmemelidir.

“Üç gün üç gece düğün yapıldı.” gibi söylemler bu duruma örnektir. Aynı zamanda “üç dilek hakkı”nın olması ayrı bir nüanstır. “Üçler, yediler, kırklar” ifadeleri de örneklenebilir.

Mitolojik evrenin yanı sıra Türk örf ve âdetlerinde de üç rakamı kendine yer bulmaktadır. Kazak geleneklerinde “üç” rakamı özellikle düğün zamanlarında sıkça tercih edilir. *“Kara çadırın eşiğinden sağ ayağıyla girdikten sonra gelin dizlerini büküp üç kez eğilip selam verir. Üç kez eğilme eski devirlerdeki gibi gökyüzünün sahibi güneşe, âlemin sahibi yere, yer altı dünyasının sahiplerine, öbür dünyadaki atalar ruhuna hürmet etmenin bir gereği olarak meydana çıktığı düşünülmektedir. Bu inanış damat gelirken de yapılmaktadır. Damat atalar ruhuna, ateşe ve yağa ithaf ederek üç kez eğilip tazim eder. Köydeki ulu nineler ona ateşe yağ döktürür. Ulu nineler; damat lap diye yere düştükten sonra ateşin üstüne üç defa avucunu tutup ilkin damadın alnının ortasına ikincisini gövdesine sonuncusunu yani üçüncüsünü ise damadın koluna ve ayağına değdirerek bu ayini tamamlarlar. Ninelerin, damadın alnının ortasına avuçlarını değdirmeleri; damadın güneşe, gövdesine değdirmeleri yere, ayağına değdirmeleri yer altı dünyasının ruhlarına hürmet etmesi anlamına gelmektedir. Bu atalarımızın eski inanışlarının günümüze yansımalarıdır.”* (Özarslan, 2014: 159). Türk geleneğinde ailenin yeri önemlidir. Aile kurmak, bir ocağa sahip olmak bireyin gücünün göstergesidir. Bu kadar önem atfedilen işlerde “üç” ifadesinin sıkça tekrar edilmesi elbette boşuna değildir. Türk örflerinde yer almasından ötürü de bu rakam, anlatılarda kendine sıkça yer bulmuştur. Tüm bunların yanı sıra halk benliğinde yer ettiğinin bir diğer kanıtı da atasözü ve deyimlerde bu üç formelinin sıkça tercih edilmesidir. TDK üzerinde “üç” rakamı araştırıldığında “Atasözü ve Deyimler Sözlüğü”nde şu özlü sözler karşımıza çıkmaktadır:

- “Üç aşağı beş yukarı
- Üç maymunu oynamak
- Üç aşağı beş yukarı dolaşmak
- Üç nalla bir ata kaldı
- Üç günlük ömür” (tdk.gov.tr, 2019: 3).

Elbette Türk mitolojisinin yanı sıra diğer inanışlarda da üç rakamı önem arz etmektedir. Örneğin “Allah’ın hakkı üçtür.” İfadesi dinsel inanışlarda da üç ifadesinin tercih edildiğine işarettir. Kur’an-ı Kerim’in üç defa öpülüp başa konması İslam inancında formel ifadelerin sık rastlandığına delilidir. Bunun haricinde kutsal olarak

bilinen “üç aylar” yani “Recep, Şaban, Ramazan” ayları bu formellik için başka bir durumdur. Yine birkaç ayet ve surede bu üç rakamına dair ifadeler yer almaktadır:

- “Sizler de üç gruba ayrıldığınız zaman” (diyanet.gov.tr, 2019: Vakıa 7).
- “Ey iman edenler! Elinizin altındaki hizmetçilerle içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar.” (diyanet.gov.tr, 2019: Nur 58).
- “Gölgelendirmeyen, ateşe karşı da bir faydası dokunmayan üç bölüklü bir gölgeye doğru yol alın.” (diyanet.gov.tr, 2019: Murselat 30).

Dinî kitaplarda formel ifadelere sıkça rastlamanın elbette bir sebebi bulunmaktadır. Her şeyin bir düzen ve ahenk içerisinde ilerlemesine örnek olarak ele alınabilecek bu durum, rakamların kitap içerisinde ebced hesabının kanıtlarını oluşturmaktadır. Elbette formel ifadeler sadece İslamiyet için geçerli değildir. Hristiyanlıkta da formel ifadelere bolca yer verilmektedir. Bunun en temel misali de “baba-oğul-kutsal ruh” üçlüsüdür. Hristiyanlığın özünü oluşturan bu üçlü, “üç” rakamının önemine ayrı bir işarettir. Teslis inancı olarak adlandırılan bu inanç, bütünlüğün bu üçlü ile sağlanacağını düşünmektedir. Budizm’de bu üç inancı “üç sepet” adıyla adlandırılır. Bu üç sepet anlayışı kutsal kitaplardan baz alınmaktadır. Yani kutsal kitaplara onların dilinde “Tiripataka” (kanunun üç sepeti) adı verilmektedir. Bu üç sepet yani kutsal kitapta Budizm’le ilgili öğretiler esas alınmaktadır. Nitekim sıralanacak olunursa

1. Viyana pitaka (Disiplin sepeti)
2. Sutta pitaka (Vaazlar ve öğretiler sepeti)
3. Abdidihamma pitaka (Genişletilmiş felsefi, psikolojik yorumlar sepeti) (Şahin, 2005: 24).

Budizm’de yer alan bu inanç biçimi bize Hristiyanlık ve İslamiyet’te olduğu gibi üçleme niteliğini anımsatmaktadır. Baba-oğul-kutsal ruh, “Allah’ın hakkı üçtür.” gibi ifadelerde olduğu gibi diğer dinlerde de yer alan bu üçleme, üç sayısının kutsaliyetine yine bir işarettir.

Tedavi yönteminde yer alan “perşembe” de bir motif olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu da İslamiyet ile doğru orantılıdır. Halk, sağaltım yöntemine başvururken işi kutsal bir yardıma dönüştürebilmek için bu motiften faydalanmıştır. İslamiyet inancı her ne kadar baskın gelse de İslam’ın bölgeye yerleşmesinden evvel de Hristiyanlık inancının yer alması, Aleviliğin de bu topraklarda bulunması “perşembe” anlayışını

pekiştirmiştir. Bu anlayışın temelinde öncelik hadislerdedir. Çünkü hadisler içerisinde “perşembe” inancına dair birçok örnek yer almaktadır. Cennetin kapılarının açılması, amellerin yapılacağı günün “perşembe” olarak belirtilmesi, Hz. Muhammed’in harbe perşembe günleri çıkma isteği perşembe gününün değerine işaret etmektedir (ihvanlar.net 2019: Pazartesi ve Perşembe Günlerinin Önemi). Nitekim perşembenin cumaya bağlanan geceye sahip olması da onu ayrı bir noktaya çekmektedir.

Aleviler’de ibadet biçimi sünni anlayıştan farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi inanışlarında yer alan kutsaliyet, “cem” ibadetinin perşembeyi cumaya bağlayan gecede yapılmasından kaynaklanmakta, bu ibadet anlayışı “48 perşembe orucu” olarak da bilinir, ve aynı zamanda “On iki imam”ın Hakk’a yürüyüşlerinin bu güne denk gelmesindendir (uludivan.de, 2019: Perşembe Gecesi Alevilerin de Gecesidir).

Hristiyanlıkta da perşembe gününün en az İslamiyet’te olduğu kadar önemi bulunmaktadır. Özellikle Hz. İsa’nın son yemekte çekeceği acılardan bahsetmesi, bu günün de perşembe gününe denk gelmesi dikkat çekicidir. Hristiyan Almanlar, Paskalya’dan önceki perşembe gününü kutsal görmelerinin yegâne sebebi budur. Bununla beraber perşembe günü Hz. İsa’nın göğe yükseldiği gün olarak geçmesi de dikkat çekicidir (Küçük, 2016: 262).

Sonuç olarak tedavi yönteminde tercih edilen perşembe ve üç motifi, insanların benliklerine ve yaşayış biçimlerine yerleşmiş bir yapıya sahiptir. Bölgede Hristiyanlık, İslamiyet ve Alevilik etkilerinin olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu üç inanışın ortak bir paydada bu motiflerde buluşması, halkın bir paylaşım oluşturduğuna işaret olduğu için tedavi yönteminde tercih edilmiştir. Bu da inanışların sağaltım yöntemi üzerindeki etkisine delalettir. Bıçak aracılığıyla demir motifi diğer sağaltım yöntemlerinde detaylıca açıklanmıştır. Bu sağaltım biçiminin bilimsel açıdan net bir karşılığı bulunmamakla beraber sadece korkunun beyin üzerinde yarattığı baskıdan dem vurulabilir.

2.1.4. Böbrek Ağrısı

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Dicle

Derlenen Kişi: K6

Kullanılan Bitki: Maydanoz

Kullanılan Diğer Nesneler:

Böbreklerimiz ağrıdığı zaman genelde maydanozu kaynatıp içiyoruz. Birkaç saat sonra ağrısı diniyor.

2.1.4.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Böbrek ağrısının temel nedenleri arasında sıklıkla su tüketiminin azlığı gösterilir. Bu su tüketiminin zamanla azalması böbreklerin tam anlamıyla çalışamaması, kendi görevi olan süzme işini tam olarak yapamaması anlamına gelmektedir. Bu nedenden ötürü böbrekte zamanla taş oluşumu meydana gelmekte ve kişinin hayat şartlarını zorlamaktadır. Tüm insanlık tarafından maydanoz, bitki olarak yüzyıllar boyu tercih edilmiştir. Bu yüzyıllarda soframıza misafir olmuş, sıkça tercih edilmiş bir bitki konumuna gelmiştir. Aynı zamanda bu bitki insanoğlu için genel olarak ölümün temsili simgesi olmuştur. Bu temsil, her ne kadar böbrek tedavisi veya ağrısı ile ilgili olmasa da maydanozun böbreklere etkisi, bu etkinin ölümle sonuçlanabilecek bir şeyi engellemesi düşünüldüğünde bağ kurulması işten bile değildir. Nitekim Wikinson, *“Kökleri cehenneme ulaşan bir bitki olduğuna inanıldığını belirtmektedir.* (Gezgin, 2007: 129). Yine *“Yunan mitolojisinde maydanozun bir yılan tarafından öldürülen bir kahraman Akhemeros’un kanından doğduğuna inanılırdı.”* (Gezgin, 2007: 129). İnançla bağdaştırma noktasında ilerleyecek olursak Yahudilerin yaşadıkları sürgünleri anımsamak noktasında Fısıh Bayramı’nda sürgün günlerindeki acıyı anımsamak amacıyla kullandıkları bilinmektedir. (Gezgin, 2007: 129). Bununla beraber *“Yunan ve Roma’da ölüm ve diriliş ile ilişkilendirilmiş olup mezarların üzeri maydanoz çelenkleriyle kaplanmaktaydı.”* (Öztürk, 2016: 808). Maydanozun eski inançlarda ölümle ilişkilendiriliyor olması, halkın maydanoza bakış açısını da tedavi yöntemlerinde göstermektedir. Aynı zamanda Diyarbakır’da Yahudilerin de bir dönem yaşadığı göz önüne alınacak olunursa özellikle Yahudi inancının bu kullanıma temel oluşturduğu ve bununla beraber bölgede bir süre hüküm süren Roma İmparatorluğu’nun bölgede var olması, Yunan mitlerindeki bu düşüncelerin bölgeye yayılmış olduğu hissiyatını uyandırmaktadır.

Yine de hastalığın tedavisi ile bu motif arasında bağ kurmak zor olacaktır. Ancak yine de acının, ölümün imgesi olması düşünüldüğünde birçok hastalığa tedavi olacağının görüşünün de yayılacağı açıktır. Çünkü insanoğlu, genel olarak ölümle bağlantılı kıldığı bir şeyi kutsal sayabilmekte ve onu tedavi yöntemi olarak kullanabilmektedir. Sonuç olarak bu bitkinin köklerinin cehenneme uzanıyor oluşu

onun halk üzerindeki etkisini de artıracaktır. Bu da onun olağanüstülüğüne işaret olacak ve tedavi için bir umut ışığı yakacaktır.

2.1.4.2. Maydanoz Tedavisinin Bilimdeki Yeri

İnsanoğlunun en çalışkan organlarından biri olan böbrek, vücuttaki tüm maddelerin arındırıcısı niteliğindedir. Böbrekte oluşacak en ufak bir zarar, vücudun kan dolaşımına kadar etki edeceği ve idrar yollarında sorunlara neden olacağı için insan yaşamında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri olmuştur.

Böbrek ile ilgili sorunlar genel olarak böbrek taşı, direkt olarak beslenme ile ilgilidir. Yapılan bazı araştırmalarda böbrek yetmezliği ile mücadele eden hatalarda vitamin D eksikliği olduğu görülmüştür. Böbrek yetmezliği sorunuyla mücadele eden hastaların diğerlerine göre vitamin D eksikliği yüksek çıkmıştır. (Kal, 2008: 20). Böbrek taşı durumunda beslenme diyetinde vitamin C önerilmektedir (bayindirhastanesi.com, 2019: Böbrek Taşlarına Karşı Beslenme Önerileri). Bu bağlamda önemli olan durum ise tedavi yönteminde araç olarak kullanılan maydanozun vitamin C açısından yüksek bir orana sahip olmasıdır. “*Maydanoz, C vitamini bakımından zengin*” bir bitki konumunda olmakla beraber bitkinin tedavi yönteminde tercih edilmesi bu hastalığın tedavisine doğrudan katkı sağlayabilir (Aygül-Güleşçi: 117). Maydanozun insan vücuduna sağladığı katkı bakımından değerlendirilmesi, tedavi unsuru olarak kullanılması ihtimalini de ortaya atmaktadır.⁵ Bu nedenle bu tedavi yöntemini bilimsel açıdan değerlendirdiğimizde bilim ve halk hekimliği arasında bir bağlantı görebiliriz.

2.1.5. Diş Ağrısı

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K19

Kullanılan Bitki: Karanfil

Kullanılan Diğer Nesneler:

Çocukken dişimiz ağrıdığında annem karanfili iyice ezip toz hâline getirirdi. Sonra bunu dişimizin üzerine yerleştirirdi. Bir süre sonra bu ağrı geçerdi.

⁵ Bu ihtimal, çıkarım sonucu oluşmuştur. Tedavi önerisi niteliği taşımamaktadır.

2.1.5.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Karanfil, Türk motifleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Özellikle Türk çinçiliğinde tercih edilen bu motif aynı zamanda resim sanatında da karşımıza çıkar. Ahmet Arif'in "*karanfil kokuyor cigaram*" dizesinde, bununla beraber İkinci Yeni şiirinde rastladığımız "Yerçekimli Karanfil"de, Ahmet Haşim'in dizelerinde denk gelmekteyiz bu motife. Öncelik olarak çinçilik üzerinde İslam ile tanışıldıktan sonra sıkça tercih edilen bir çiçek olduğunu görmekteyiz. Karanfil, özellikle camilerde lale ile karşımıza çıkan bir motif olmuştur. Buradan yola çıkarak İslam ile bütünleştirmeyi sağlar ve karanfile dair ipuçları elde edebiliriz.

Karanfil; yeniden doğuşun, doğanın uyanışının simgesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Ahmet Arif'in karanfil kokusu ile memleketine baharı getirtmesi, bu bağlamı oluşturabilir. Çinçilik üzerinde de yer alan bu motif, bu bağlamda ele alındığında İslamiyet'te yer alan ölümden sonraki yaşamı temsil ediyor diyebiliriz. Çünkü Türk inançlarında yer alan ölümden sonraki yaşam, İslamiyet sonrasında İslam öğeleriyle bütünleşmiş ve kutsal mekânlarda da karanfil, bu ifadeyi anımsatmak amacıyla kullanılmıştır denebilir.

Resim 12. Çinçilikte karanfil

Bu yeniden doğuş, rahatlama ifadeleri yine Türk şiirinde de sıkça kullanılmış hatta yöre insanlarının manilerine kadar işlemiştir. Edip Cansever'in şiirlerinde karanfil, yeniden doğuşu simgelemektedir:

*“(...) karanfilin sapı suya değince
İçimde biri vurulur sanki
Yeşime oyulmuş bir diriliş olur bir de
Çalınır her sabah kapımın zili
Açarım: Ben haziranım.”* (Cansever, 2010: 515).

Dizelerde görüldüğü gibi Cansever, sevgi bağlamında umut olduğunu, umudun yeşermesi olduğunu ifade etmektedir. Kısacası sevgili ile karanfil bir bütün olarak incelenmiş ve baharın gelişi, sevginin ümide dönüşümü gibi unsurlarla temsil gücü artırılmıştır. Şiirlerde karanfil ile sevgilinin anlamsal bütünlük sağlaması bu noktada önem arz eder. Çünkü bu durum modern şiirde olduğu kadar divan şiirinde de tercih edilmiştir. Bölgede söylenen maniler içerisinde de “sevginin içe düşmesi” yönüyle karanfil bolca tercih edilmektedir:

*“Karanfil açtı gene
Kokusun saçtı gene
Beni görünce o yâr
Kapudan kaçtı gene.”* (Güldoğan, 2011: 169).

*“Karanfil eken bilir
Bu aşkı çeken bilir
İkimizin gönlünü
Ancak yaradan bilir.”* (Güldoğan, 2011: 169).

Görüldüğü gibi manilerde de sevgiliye yönelik düşüncelerin belirtilmesinde de mani tercih edilmiştir. Tabi karanfilin temsil ettiği bir yön daha bulunmaktadır: Acı. Bu acının temsiliyeti hem bizim şiirlerimizde hem de Yunan mitlerinde geçmektedir. Motiflerin toplumlar arası aktarıldığı düşünülecek olunursa bu inanın yüzyıllar boyu acıyla şekillendiği de açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Yunan mitlerinde Tanrıça Artemis, av tanrıçasıdır. “Artemis'in bir av sırasında avını kaçırdığını düşündüğü flüt çalan masum çobanın gözlerini oyunca toprağa düşen bu gözlerden kan kırmızısı iki karanfil açar. Günümüzde ölümlerde savaş ve katliamlarda acıyı derinden paylaşmanın bir ifadesi”dir karanfil (Ezilmez, 2019: 95).

Sonuç olarak yerli halkın sıkça kullandığı, aynı zamanda Türkiye çapında da hemen hemen herkesin bildiği bu tedavi yöntemi, esasını karanfil motifine bağlar. Nitekim diş acısının katlanılmaz oluşu, bununla beraber karanfilin kullanılışıyla hastanın acıyı dindirmesi acı ve rahatlama benzerliğini sağlamaktadır. Yani bu motif, hem insanların çektiği acıyla hem de sevgililerin hissiyatıyla bütünleştirilebilir. Böylelikle bu motifin halk hekimliğinde tercih edilebileceğini kanıtlamış oluruz.

2.1.5.2. Karanfil Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Diş ağrısı genel olarak diş minesinde oluşan çürüğün köke doğru ilerlemesi ve bu ilerleyiş sonucunda sinir uçlarının açığa çıkmasıyla oluşur. Bu ağrı aynı zamanda asitlerin, yemek artıklarının diş minesine verdikleri zararla giderek artar. Hassas olan sinir uçları, tüm sorunu beyne ilettikçe hasta, acıyı daha fazla çeker. Diş ağrısı tedavisinde tercih edilen yöntemlerden biri olan karanfil bitkisi, diş üzerine ve diş eti çevresine uygulanır. Halkın kullandığı bu yöntemin balıkların anestezisinde kullanıldığı bir araştırma da yer almaktadır. Araştırmada geçen *“Karanfil ve yağının, balık anestezisi olarak etkili olduğu birçok çalışma ile ortaya konmuştur. Endo ve arkadaşları, havuz balığı üzerinde karanfil yağının anestezik etkinliğini araştırmışlar ve pozitif etkiler elde etmişlerdir”* (Otay vd., 2014: 46) ifadesi bitkinin içeriğinde anestezik maddeler barındırdığına kanıttır. *“Aynı zamanda karanfilin uçucu yağı önemli bir antimikrobiyal etkiye sahiptir ve bilhassa diş hekimliğinde antiseptik⁶ olarak kullanılır.”* (Başer, 2014: 27).

Resim 13. Karanfil bitkisi

⁶ Mikroplardan arındırıcı, mikropları etkisiz hâle getirici özellikler

Görüldüğü gibi halkın tedavi yönteminde esas kullanma sebeplerinden biri bitkinin “uyuşturucu niteliğe sahip olmasıdır. Bitkinin uyuşturma niteliği ağrıyı geçici de olsa dindirmektedir. Yine bitkinin tedavide başarı sağladığını göstermektedir. Yani halkın yüzyıllar boyu tercih ettiği bu tedavi yönteminin bilimsel açıdan karşılığa sahip olduğu net bir şekilde açıktır.

2.1.6. Kulak Ağrısı

2.1.6.1. Kulak Ağrısına Soğan Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Bitki: Soğan

Kullanılan Diğer Nesneler: Kömür Tozu

Oğlum Ramazan 5 yaşındayken sürekli kulak ağrısı çekmeye başlamıştı. Anam soğanı sıcak suda bir süre haşladı ve suyunu sobadaki kurumla birleştirerek Ramazan’ın kulağına damlattı. Damlattıktan beş gün sonra kulak ağrısı dindi ve bir daha hiç kulak ağrısı yaşamadı.

2.1.6.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Soğan, Hitit efsanelerinde “hayatın sırrı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ali Osman Elmalı’nın hazırladığı “Hititlerde Mitoloji” yüksek lisans tezinde yer alan “Kaybolan Tanrıça Efsanesi” adı altında soğan incelenmektedir. Efsaneye göre Telepinu tarım tanrısı olarak geçmektedir. Tanrı, bir gün ortadan kaybolur ve birçok doğa felaketi gerçekleşir. Bu felaket, insanların ve hayvanların doğum yapamamasına sebep olmakta ve ülkede kıtlık çıkmaktadır. Anne Tanrıça evladının geri dönmesi için Şittili’ye başvurur. Şittili altından bir orak yaparak Telepinu’ya verir ve onu geri getirir. Bunun karşılığında anne Tanrıça’dan “hayatın sırrını” ister. Anne, heybesinden bir soğan çıkarır ve Şittili’ye verir. Şittili durumu anlayamaz. Bunun üzerine soğanı soydukça soyar. En sonunda hiçbir şey olmadığını görünce ağlamaya başlar ve soğan üzerine lanet eder. Anne Tanrıça neden ağladığını sorunca kendisini kandırdığını söyler. Bunun üzerine anne, hayatın anlamının bu soğanda saklı olduğunu, onu didikleme yerine tatması gerektiğini ve hırsına yenik düşmemesi gerektiğini anlatır (Elmalı, 1991: 18-40). Hitit anlatısından da fark edeceğimiz üzere Telepinu’ya hayatın sırrını anlatan soğan, sembolik bir nitelikle karşımıza çıkar. Soğanın iç içe geçmiş yapısı

düşünüldüğünde yaşamın tüm sırları da iç içe geçmiş bir bütün olarak incelenebilir. Böylelikle Hititler, böylesi iç içe geçmiş bir yapıyı gizem unsuruyla bütünleştirmiş ve sembolize etmiştir.

Hitit efsanelerinin yanı sıra birçok Türk geleneğinde de soğanın yeri bulunmaktadır. Özellikle türkülerde kendine yer edinen bu yiyecek Â. Mahzuni Şerif'in *"Yiğit muhtaç olmuş kuru soğana."* sözüyle de karşımıza çıkar. Aynı zamanda yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kişiyi koruduğuna inanılmaktadır. Halk arasında anlatılagelen bir olayda ölü olarak bulunan bir kişinin heybesinde soğan çıkmasına halkın şaşırarak *"Neden ölmüş ki? Heybesinde soğan da varmış oysa."* diyerek tepki vermesi de bu konuda önem arz eder. Bununla beraber Zazalar arasında soğan, "Zaza aspirini" olarak adlandırılmaktadır. Bölgemizin haricinde albasmasını engelleme adına soğanın ortasına bir çuvaldız batırılarak lohusanın yanına bırakılması geleneği de bulunmaktadır. Her ne kadar ağrı konusuyla doğrudan bir bağlantısı bulunmasa da halk anlatılarında, özlü sözlerde soğan kendine sağlam bir yer edinmiştir.

2.1.6.1.2. Soğan Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Kulak ağrıları genel olarak orta kulak iltihabından ötürü ortaya çıkmaktadır. Mikrobiyal nitelikler sonucu ortaya çıkan bu hastalığın tedavisinde soğanın doğru kullanımı fayda sağlayacaktır. Nitekim *"soğan suyunun MRSA ve VRE de dâhil olmak üzere pek çok bakteri üzerinde antimikrobiyal etkinlik gösterdiği bildirilmiştir."* (aktaran: Uğurlu vd., 2016: 120). Halk hekimliğinde tercih edilen kulağa damlatma modern tıp açısından tehlikeli de bulunabilir. Buna sebep olarak bilinçsiz kullanım gösterilebilir. Soğanın her ne kadar antimikrobiyal etkisi deneylerde çeşitli bakteriler üzerinde deneyler aracılığıyla sergilense de bu etkinin tüm bakteriler için geçerli olmadığı açıktır. Halkın böyle bir yolu tercih ediyor oluşu, tıp alanında yapılan deneylerdeki antimikrobiyal etki ile örtüşmektedir. Yine de doktor önerisi alınmadan böyle bir yola girmek, kulakta çeşitli sorunlara yol açabileceğinden doktora başvurulmalıdır.

2.1.6.2. Kulak Ağrısına Zeytinyağı Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Bitki: Zeytinyağı

Kullanılan Diğer Nesneler: Alev, Pamuk

Benim kulağım ağrıdığı anda annem bir tatlı kaşığı zeytinyağını hafif ateşte ısıtıp kulağıma damlattı. Damlattıktan sonra bir dua okudu ancak ne okuduğunu bilmiyorum. O duayı okuduktan sonra üfürdü ve kulağımı pamukla kapattı. Ağrım kısa bir süre sonra dindi.

2.1.6.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Zeytinyağı, esasında mitolojik esas olarak ancak zeytin bağlamında incelenebilir. Kutsal kitaplarda zeytin üzerine yemin edildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda mitolojik unsurlar üzerinden Ege bölgesinde yetişmesi dolayısıyla zeytin, Yunan mitleriyle de ilişkilendirilebilir. Ancak zeytinyağı üzerine pek bir motif kavramı düşünülemeyeceğinden zeytinyağının bilimdeki karşılığını incelemek daha doğru olacaktır. Bu bilimsel incelemenin daha detaylı açıklamasını da “yanık tedavileri” içerisinde vermiş bulunmaktayız. Zeytinyağı, içerisinde barındırdığı oleik asit sayesinde yıllar boyu ilaç sanayinde tercih edilmiştir. Zeytinyağına dair bilgiler bir sonraki tedavi yönteminde detaylıca verilmiştir. Zeytinyağının iltihap denilen yapıyı parçalayacak güçte olduğu düşünülen oleik asit genel anlamıyla mikropsuz iltihaplara karşı kullanıldığı için bu yöntemin doğru olduğu fikri savunulabilir ancak kulağa ev ortamında yapılacak böyle bir müdahale, steril olmayacağından hastane tedavisine başvurulması daha doğru olacaktır.

2.1.7. Mide Ağrısı / İshal

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Dicle

Derlenen Kişi: K6

Kullanılan Bitki: Meryem hort (Yavşan otu)

Kullanılan Diğer Nesneler:

Çocuklarım ishal olduğu zaman ekşi narı ateşin altına kabuğuyla koyuyorduk. Sonra da bunu ateşten alıp soyuyorduk, hastaya yedirdiğimizde ishali duruyordu. Bazen de mide ağrısına meryem hort kaynatıp veriyorduk bu da geçiriyordu.

2.1.7.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Yöre halkının yerel ağızda meryem hort adıyla andığı bitki esasında yavşan otudur. Yavşan otu; Dede Korkut gibi anlatılarda ve halk anlatılarında karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatılardan da edindiğimiz bilgiler doğrultusunda yavşanın Türk kültürü içinde yer edindiğini ifade edebiliriz. Türk anlatıları içerisinde denk geldiğimiz yavşan, Türkler arasında vatan imgesi konumuna gelmiştir. Burada yer alan yavşan; vatan hasreti, vatan sevgisi gibi ifadeleri üzerinde taşımaktadır. Türk milletinin en değerli varlıklarından biri olan vatani bu şekilde temsil etmesi yavşan bitkisinin önemini kanıtlar. Rus yazar Apollon Nikolayeviç Maykov'un yazmış olduğu "Yavşan" adlı şiir, dikkat çekmektedir. Maykov, Kıpçak Türklerinin yaşamış olduğu bir olaydan oldukça etkilenmiş ve bunun üzerine Yavşan adlı şiiri yazmıştır. Aktarıma göre Maykov'un denk geldiği hikâye, Kıpçak hanlarından olan Otrak ve Sırcan'ın Rus çarı tarafından saldırıya uğramasını ve hanların vatanlarından ayrı kalmalarını anlatmaktadır. Bir ozanın Kıpçak türkülerini okuması, hanın içinde tüten vatan hasretini olayda harlamıştır. Ancak Kıpçak hanının bu uzun vatan hasretinin ardından vatana dönüşünü tetikleyen esas unsur ise ozanın hana yavşan bitkisini uzatması ve hanın bu kokuyla vatan hasretini dibine kadar hissetmesi olur (Zobu, 2000: 474).

Kıpçak Türklerinde yer alan anlatıların yanı sıra yavşanın Türk kültüründeki yeri, Dede Korkut'taki atasözüyle de tescillenmiştir. Bilinir ki Dede Korkut Hikâyeleri, Türklerin bir çeşit yön göstericisidir. Aynı zamanda geleneklerin saklı olduğu bir definedir. Orhan Şaik Gökyay'ın "Dedem Korkut'un Kitabı" adlı eserde yavşan, "*Keskin kokulu bir ottur ki acı olan yaprakları halk arasında mide ilacı olarak kullanılır.*" (Gökyay, 1973: 307) tanımlamasıyla geçer. Yine Dedem Korkut hikâyelerinden biri olan "Begil Oğlu Emre'nün Boyunu Beyan Eder" adlı hikâyede ise atasözü bağlamında yavşan kelimesinin kullanımı dikkat çekmektedir. Hikâye içerisinde geçen atasözünde yavşan ile bir mesaj iletilmekte ve yavşan yine vatan sembolü niteliğine yakın anlam kazanmaktadır:

"Yalnız yiğit alp olmaz

Yavşan dibi berk olmaz." (Gökyay, 1973: 121).

Atasözünde yer alan yiğidin yalnız kalmaması ve yavşan otunun toprak ile arasındaki bağ ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirmeden şu çıkarılabilir: Yavşan otunun toprağı tam kavrayamaması ve yiğidin de yalnızlaşması vatanın elden gitmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda yavşan, Kıpçak Türklerinde oluşan anlatılardaki gibi devleti simgelemektedir. Kısacası hastalık tedavisinde tercih edilen bu bitkinin sembolik anlamları Türk kültürü ile doğrudan bağlantılı olduğu için halkın bu bitki ve sonuçları hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle halk, bu sonuçları iyi kavradığı için bitkinin neye iyi geleceğini de doğru bilecektir.

2.1.7.2. Meryem Hort Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Mide ağrısının sebepleri arasında çoğunlukla baharatlar, sindirim problemleri ve asitli yiyecekler gösterilmektedir. Midenin bağırsağı doğru geçiş noktası olduğu düşünüldüğünde yaşanacak bu ağrı ve sancılar sadece mideye değil, bağırsağı da etki edecektir. Halk arasında meryem hort olarak geçen bitki “*Teucrium polium* l. Türkçe karşılık olarak “*acı yavşan, bodur otu, kısa mahmutlu*” adını almaktadır (Kayıran, Kırıcı, 2019: 187). Günümüzde özellikle yerel kesimin “kocakarı” diye adlandırdıkları kimselerin tavsiyelerinden biri olan bu bitki, özellikle bağırsak sistemine iyi gelmektedir. Meryem hort ya da acı yavşan otunun etkileri arasında “*Gaz söktürücü, sindirimi kolaylaştırıcı, bağırsak kurtlarını düşürücü, kabızlığı engelleyici*” (Akan vd., 2005: 25) nitelikler yer almaktadır. Akan ve arkadaşlarının üzerinde çalışma yaptıkları bu bitki, bağırsak üzerindeki sıkıntıları gidermesi özelliğiyle yaptığımız alan araştırmasında ishal veya mide rahatsızlığına konu olmaktadır. Verilen bilgilerden yola çıkılarak bu bitkisel tedavinin karşılığını bulamamak çok zor olacaktır. Yani halk, bilimsel içerikle çelişmemektedir. Akan ve arkadaşlarının konu aldığı bu bitkinin etkisi, deneyler aracılığıyla ele alındığından bilimsel açıdan değerine bir yorumla ulaşılabilmektedir. Modern tedavi yöntemlerini devre dışı bırakıp sadece bu kullanımı ele almak, tehlikeli sonuçlara gebe olabilir. Bu nedenle doktor tavsiyesine başvurulmalıdır.

2.2. Basur

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K14

Kullanılan Bitki: Isırgan Otu

Kullanılan Diğer Nesneler:

Isırgan otunu suyu tamamen çıkana kadar kaynatıyoruz. Sıcakken bir bezle tüm suyunu çekip basurun olduğu yerin üstüne önce birkaç damla damlatıp sonra bezi yerleştiriyoruz. İltihabını böylece almış oluyor. Sıcak olduğu için de sızı dinip bölge yumuşuyor iyice.

2.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri

Isırgan otu, Türklerin yaşantısında Hıdrellez gibi birçok inanışla karşımıza çıkmaktadır. Hıdrellez zamanında kapıya uğur getirmesi için Türklerin özellikle İç Anadolu'da ısırgan astığı görülmektedir. Genç kızların ileride oluşacak durumlara yönelik tahmin aracı olarak da kullanılmıştır. Nitekim *“Kızlar, ısırgan otu koparıp bekletirler, eğer ot solarsa sevdiklerine kavuşamayacaklarına inanırlar.”* (Uca, 2007: 267). Isırgan, dokunulduğunda deriyi yakan bir yapıya sahip olması aynı zamanda onun şiirlere de böyle işlenmesine sebep olmuştur. *“Dost bildiğin anam, ısırgan otu; elini tuttun mu bil ki elin yanıyor.”* sözü, halkın manevi değerler yüklediğine de delalettir.

Yunan mitolojisinde ısırgan otu Phuvus adındaki yaratıklar ile bizi karşılamaktadır. Phuvus adındaki yaratıkların, yuvalarını gizlemek adına ısırgan otu kullandıkları anlatılarda kendine yer bulmaktadır (Gezgin, 2007: 80). Mahremiyetin koruyucusu olarak tercih edilen bitki, bu yönüyle Türk geleneklerinde de yer almaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kapılara asılıyor olması ile bu anlatı arasında bir ilişki kurulabilir. Halk hekimliği içinde tercih ediliyor olma sebebi de yine bitkinin bu yakıcı niteliğinden kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Halkın bu etkiyi görmesi, onun güçlü bir tedavi edici niteliğine sahip olduğu inancını yaymıştır. Bu nedenle halk hekimliği tedavilerinde tercih edilmektedir görüşü savunulabilir.

2.2.2. Isırgan Otu Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Isırgan otu, halk arasında birçok tedavi yönteminde tercih edilmiş bir ottur. Bu otun *“kanser, böbrek rahatsızlığı, egzama, idrar söktürme, öksürük, hazmın kolaylaşması, mide ağrısı, sarılık, bağırsak parazitlerini düşürücü gibi niyetlerle halk*

hekimliğinde kullanıldığını görmekteyiz.” (Korkmaz, 2010: 5). Böylelikle halkın bakış açısının pek de yanlış olmadığı açıktır. Aynı zamanda kolon kanserinin bağırsaklarla ilgili olduğunu bilmekteyiz. Bu nedenle ısırgan yapraklarının suyunun bu hastalığa iyi gelip gelmediği açısından çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda *“Tıbbi tedaviyi reddeden bir hastanın altı ay süreyle günde 1500 cc kaynatılmış ısırgan otu tükettiğini, bu süre sonunda yapılan incelemelerde hastanın rahatlıkla al yolla gıda tüketebilecek hâle geldiğini”* (Türel vd., 2009: 514) görmekteyiz. Bu çalışmada oral yolla yiyecek alımı konusunda sıkıntı yaşayan hastanın zamanla bu hastalığın etkilerinden kurtularak oral yolla yani ağız yoluyla yiyecek alabilecek konuma geldiğini tespit edebiliriz. Bu da ısırgan otunun hastalıklar üzerinde pozitif bir etki yaptığının kanıtıdır. Bununla beraber ısırgan otunun karaciğer hasarlarında bu hasarı önleyici nitelikleri olduğu da açıklanmıştır (Şener, 2010: 171). Karaciğer hasarlarında bu hasarın önlenabiliyor olması, diğer organlar açısından da önem arz etmektedir. Bu da ısırganın rejenere yani yeniden canlandırma gibi bir niteliğe sahip olduğuna işaretir. Böylelikle varabileceğimiz sonuç, bu tedavi yönteminin bilim açısından bir karşılığa sahip olabileceğidir ve tedavi yönteminin, doktor tavsiyesiyle beraber modern tıbbı destek açısından denenebileceği fikri ortaya atılabilmektedir.

2.3. Deri Hastalıkları

2.3.1. Cüzzam / Siğil

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K18

Kullanılan Bitkiler: Arpa taneleri

Hasta geldikten sonra arpa tanelerini kullanmam gerektiğini gördüm. Yaranın etrafına arpa taneleriyle çizikler attım. Ancak bunu yaparken sert bir şekilde yaptım. İyice çizildikten sonra bu arpa tanesini alıp bir beze sardım ve onu toprağa gömdüm. Eğer üç hafta geçtikten sonra toprağa gömdüğü o arpa yeşillenmiş ise hastalığın yavaş yavaş geçtiğine dair bilgi veren bir habercidir bu.

2.3.1.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Orta Çağ'da özellikle Orta Avrupa'yı kasıp kavuran cüzzam, halkın korkulu rüyası olmuş ve zamanla tüm dünyaya yayılmıştır. "*Cüzzam başlıca deri ve periferik⁷ sinirlerin bir hastalığıdır. Tiiberküloid⁸ (selim) ve lepromatöz⁹ (habis) şekilleri vardır. Lepromatöz hastalar mikroorganizmalara karşı hücrel bağışık yanıt oluşturma yeteneklerini kaybetmişlerdir.*" (Bozok, 1982: 157). Cüzzamın ortaya çıkışı kısaca bağışıklık sisteminin tamamen çökmesine bağlanmıştır. Halk, tedavi olarak arpa tanelerini tercih etmiştir. Bu tercihin altında insanoğlunun topraktan gelmesi, arpanın da toprakla bağlantılı oluşu düşünülebilir. Arpa tanelerinin kullanımı daha çok siğil tedavisine dayanmaktadır. Ancak kaynak kişi, anlatırken bu yaranın iyice yayıldığını söylemesi üzerine cüzzam olduğu düşüncesi ağır basmıştır. Türk atasözlerine, deyimlerine yerleşmiş olan arpanın Türkler açısından besin kaynağı haricinde hiçbir önemi bulunmamaktadır. Türklerin geçim kaynaklarından biri olan bu tanelerin net olarak yer aldığı hiçbir dinî motif de bulunmamaktadır. Bu nedenle tedavi yönteminin net bir sonuca ulaşacağı ihtimali oldukça düşüktür. Tedavi olduğunu düşünenlerin ise siğil ile cüzzamı karıştırıyor olma ihtimalleri bulunmaktadır. Anlatıcının yayılma ve çürüme ifadelerinden yola çıkılarak cüzzam adı tercih edilmiştir. Anlatıcı, net bir fikir beyan edemediği için siğil tedavisi olduğu da düşünülebilir. Nitekim yörede siğil veya egzamaya yönelik tedavi yöntemleri arasında yukarıda bahsi geçen arpa ile sağaltım tekniği kullanılmaktadır. Bu tedavi bilimsel açıdan incelendiğinde tedavinin karşılığı olabilecek herhangi bir çalışmaya denk gelinmemiştir. Bu işlem, büyüsel bir işlem olarak değerlendirilebilir.

2.3.2. Çıban

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Karaçimen köyü

Derlenen Kişi: K13

Kullanılan Bitkiler: Yarpuz

Kullanılan Diğer Nesneler: -

⁷ Çevresel

⁸ Sinirleri felç eden bir cüzzam türü

⁹ Vücut organlarının düşmesine sebep olan bir cüzzam türü

Ben gençken göğsümün altında iltihap çıkmıştı. Sonra buna çıban dediler. Yarpuzu toplayıp getirdiler, bunu iyice kaynattıktan sonra iğnenin ucuna sürüp çıbanı patlattılar. Hiçbir sıkıntı kalmadı sonra.

2.3.2.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Çıban, deri altına yerleşen bakterilerin oluşturduğu bir deri hastalığıdır. Aslında çok yakından tanıdığımız bir bitki olan nanenin bir diğer adı olarak yarpuz adı verilir. “Anadolu’da pülüskün, yarpuz, filiskin gibi isimler ile bilinir.” (Apuhan, 2019:35) durumda olan nane ile ilgili en bilinir efsane Yunan mitlerine dayanmaktadır. Efsaneye göre “Yeraltında ölümler ülkesinin tanrısı Hades’in, *Menthe* adında bir *Nympha* sevgilisi bulunuyordu. Ancak Hades’in karısı *Persephone* bu ilişkiyi sezdiği için *Menthe*’yi her fırsatta incitiyor, genç *Nymphaya* sıkıntı çektiriyordu. Hades sonunda sevgilisinin incinmesine dayanamayarak onu korumak için nane (*Mintha*) bitkisine dönüştürdü.” (Gezgin, 2007: 106). Nananin çevreye yaydığı huzur verici kokunun temeli bu efsaneye dayandırılmaktadır. *Menthe*’nin kokusunun buradan geldiği inancı güzellik ile bağdaştırılabilir. Çıbanın rahatsız edici bir unsur olduğu düşünülürse güzellik bakımından, böyle bir tedavi ilişkilendirmesinin kurulması pek de şaşırtıcı olmayacaktır.

Elbette nane, keskin kokusu ile birçok hastalığın tedavisinde tercih sebebi olmaktadır. Özellikle yüzyıllar boyu boğaz ağrısı tedavisinde tercih edildiği bilinmektedir. Nananin yakıcı hissiyatı, çıbanın içeriğinde bulunan mikrobiyal unsurları etkilediğinden ötürü hastalığa yönelik olumlu bir yanıt verse de bu durum tam anlamıyla bir karşılık olarak ele alınamamaktadır.

2.3.3. Deri Yaralanmaları

2.3.3.1. Yaraya Çam Tedavisi

Derlenen Yöre: Diyarbakır / Bismil / Göksu Köyü

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Bitkiler: Çam ağacı özü

Kullanılan Diğer Nesneler: Demir parçası

Oğlum Ramazan doğduktan sonra başım hiç beladan kurtulmadı. Her gün ya top oynar ya da düşer, üstü başı kan olur, gelirdi eve. Bir akşam düşmüş, dizi sıyrılmış.

Hem de nasıl sıyrılmış. Eve geldi ağlıyor. Annemden öğrendiğim bir şeyler vardı ama bizim bölgede bir tane hacı nene vardı. Ona gittik. Çam ağacının suyu¹⁰ vardı onda. Demir çubuğu aldı, ateşte ısıttı ve sonra iyice su gibi oldu. Onu alıp yaranın üstüne sürdü. Bir iki güne geçer dedi. Hakikaten geçti iki günde. Kabuk hemen sıyrıldı yaradan. Eskisi gibi oldu. O tarafta artık nasılsa kolay kolay yara olmuyor.

2.3.3.1.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Türk kültüründe yer alan iki temel mitten bir tanesinde ilk insanların otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyacı olmadığı anlatılır. Ardından yiyecek olarak et getirilmesi sonucunda Tanrı Ülgen biri ak biri kara olmak üzere iki taş getirir ve onları birbirine çarparak ateş çıkarır. Böylece insanoğlu ateşle tanışır ve ateşi yakmayı öğrenir.

Bu mit sonucunda ateş, kültürümüzde gittikçe kutsallaşmaya başlamış ve bu kutsallığın sonunda ateşi söndürmek, tükürmek vb. durumlar suç sayılmıştır. Ateş, eski Türk inancına göre ruhu temizleyici bir yapıya sahiptir. Nitekim bu inanış biçimi günümüz edebiyatında da kendine yer edinmiş ve bu yer edinme sonucunda ilk psikolojik roman olan Eylül'de Suat ve Necip, köşkte alevler arasında kalmış ve bunun sonucunda ruhlar, yaptıkları düzen dışı hareketlerin vermiş olduğu kötülükten arınmıştır. İşte bu inanç Göktürklerden bu yana siyasi ilişkilerde de kullanılmaktadır. *“VI. Yüzyılda Batı Göktürk hakanına gelen Bizans elçilerini ateşler arasından geçirmişlerdi.”* (İnan, 2000: 68).

Demir için de farklı görüşler yer almaktadır. Yine demir, Türk mitlerinde önem arz eden bir yapıya sahiptir. Eski mitlere göre demir, iki grup içerisinde ele alınır:

“1. Toprak içerisinde oluşum sürecini tamamlamıştır.

2. Gökten gelmiştir” (Ateş, 2015: 73).

Özellikle Türk toplumu, demirin doğa ananın rahminden oluştuğu inancına sahipti. Yani demir, bir embriyo niteliği görmekteydi. Yine Kur'an-ı Kerim'de demir için *“Gökten indirdik.”* ifadesi yer almaktadır. *“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adâleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür”* (Hadid: 25).

¹⁰ Çam reçinesi

Özellikle Şamanizm inancında demirin yeri ayrıdır. Demircilerin kutsal görevleri vardır ve çoğu şamanın demircilik görevini üstlendiğini destan ve çeşitli kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Buna net bir örnek olarak şamanın ve demircilik mesleğinin babadan oğula adeta bir kut inancı şeklinde geçmesi gösterilebilir. Çeşitli ayinlerde hastalık tedavilerinde yine “demir” kullanımı, bu ikili arasında net bir bağlantı sağlar.

Halk hekimliğinde demir denildiği zaman özellikle “ocaklı” kavramı karşımıza çıkar. Çünkü “ocaklı” dediğimiz hastalıkları tedavi eden kişiler “demir” ile içli dışlıdır ve ana tercihleri demirdir. Sağaltma dediğimiz yöntemler içerisinde demirin yeri diğer araçlara göre ilk sıradadır.

Nitekim demircinin “Albastı” denilen kötü ruhun en büyük düşmanı olduğu bilinmektedir. “Albastı” “Halk dilinde al, alanası, alkızı, alkarı, albası ve albıs adlarıyla da anılan alkarısı kötü ruhlardan sayılmakta ve cin, peri, dev veya şeytan şeklinde tasavvur edilmektedir. İnanişâ göre albastı “*(lohusa humması) onun tesiriyle ortaya çıkar ve tedbir alınmazsa lohusa kadınla çocuğunun ölümüne sebep olur*” (İslam Ansiklopedisi, 2016: Alkarısı) şeklinde tanımlanmaktadır. Dış görünüş olarak alkarısı, “*dev kadar büyük, uzun boylu, uzun parmaklı ve uzun tırnaklıdır.*” (Şimşek, 2017: 101) Alkarısı, albastı elbette sadece loğusa kadınlara musallat olmamaktadır. Erkeklerle de musallat olduğu bilinmektedir. Kaynak kişilerimizden birinin büyük dedesinin yaşadığı olaya göre “*bu yaratık, büyük dedenin üzerine sürekli çöker. Bir gece hanımı, elinde bir iğne ile beklemektedir. Bu beklenti sonucunda alkarısı eşin üzerine çöker ve hanımı iğneyi alkarısının göğsüne saplar. Böylece görünür olur. İğneyi kendi çıkaramadığı için evde hizmet etmeye başlar. O eve bereket ve bolluk düşer. Ancak bir gün onu tanımayan bir misafiri oyuna getirerek iğneyi çıkarttırır ve ortadan kaybolur.*”

Halk, alkarısından korunma yöntemleri geliştirmiştir. Elbette bu yöntemler eski Türk geleneklerinden yola çıkılarak üretilmiştir. İnsanoğlunu, eski devirlerden beri koruyagelen bir maden olan demir, elbette dini törenlerde de kendine yer bulmuştur. Alkarısını uzaklaştırma yöntemlerinden biri olan “*demir (tüfek, bıçak, makas, iğne, anahtar, vs.), ateş ve kırmızı renk hatta kurt derisi eski Türk inancı ile yakından ilgilidir. Demirin koruyuculuk özelliği vardır. Odaya ya da yastığın altına konan demir cinsinden bir eşya, loğusayı hastalık getiren kötü ruhlardan koruyacaktır.*” (Şimşek, 2017: 105-106). Kısacası demir ve demircinin Şamanizm ile ilişkisi, kötü ruhlara karşı olan direnişin sembolüdür denilebilir.

Çam ağacının halk kültürüne yansımaları yine Türk mitleri aracılığıyla. Nitekim “*Tanrı Ülgen, gökyüzüne doğru uzanan, dokuz dallı bir çam ağacının tepesinde oturmaktaydı.*” (Yayın, 2008: 155). Çam ağacı özünün kullanılabilir olma niteliği de buradan geliyor olma ihtimaline sahiptir. Yine Altay mitolojisinde kozmik âlemin yaratılışında Kara Han dokuz dallı bir çam ağacını yeryüzüne dikmiştir. Bu aynı zamanda Tanrı’yı temsil etmektedir. Yunan mitlerinde de bizi karşılayan çam, “*Dionysos’un sembollerinden birisi olup, Yunan sanatında tanrı ve müritleri kimi zaman ellerinde çam kozalaklı bir asa taşıırken tasvir edilmiştir.*” (Öztürk, 2016: 334). Sonuç olarak çam ağacı Türk mitolojisinde ağaç kültüründen ötürü önem arz etmiş ve Tanrı Ülgen’in koltuğu olmuştur. Yunan mitolojisinde de yine Tanrı kavramıyla bizi karşılamış ve böylece halkın kendi kimliğinde bulundurduğu tedavilere bir şekilde girmiştir.

2.3.4. Yaraya Ekmek ve Şeker Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K10

Kullanılan Diğer Nesneler: Ekmek ve şeker

Nenem, bizde bir yara olduğu zaman ekmek ve şekeri çiğnerdi. Sonra yaraya sürerdi. Ama bildiğim kadar bu yara eğer kafada olursa asla dokunmazdı.

2.3.4.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Halk inanışlarında ekmeğin yeri çok ayrıdır. Ekmek, çoğu bölgede İslâmiyet inancında önemli olan Kur’an-ı Kerim’den bile önce gelir. Bunun öncelikli sebebi nimet olması ve insanı hayatta tutan birincil öncelikler arasında yer almasıdır. Çoğu bölgede kıtlık zamanlarında ekmeğin ne kadar önemli olduğunu anlatmak için “*4 adet Kur’an-ı Kerim’i üst üste koyup ekmeğe öyle ulaşırdık.*” cümleleri kurulur. Yine efsanelere konu edinilen taş kesilme olaylarında “ekmek” başrolü oynamaktadır. Kur’an-ı Kerim’e duyulan saygının bir benzerinin ekmeğe duyulduğunun bir başka örneği de ekmek üzerine yemin edilmesidir. “*Şu nimet beni çarpsın!*” gibi yeminler, ekmeğin halk arasındaki yerine işaret etmektedir. Kısacası “*Tahıl türü yiyeceklerden buğday ve bundan yapılan ekmek, Türk toplumunun saygı duyduğu yiyecekler arasındadır*” (Kılıç, 2012: 8). Bu tahıl türü olan ekmek, halk inanışlarında doğum esnasında da büyük önem arz etmektedir. Nitekim Alevi ocaklarında “*çocuğu olmayan veya çocuğu yaşamayan*

Alevi kadınlar şifalı pabuçlar ocağında ocaklı dedenin verdiği tuz, ekmek ve külü sabah akşam aç karnına yerler” (Kılıç, 2012: 19). Özellikle alkarısından korunmak için “*yeni doğum yapan kadın ve çocuğu, albasmasına karşı evde yalnız bırakılmaz ve bulundukları odada Kur’an-ı Kerim ve bıçağın yanı sıra yiyecek maddelerinden ekmek, tuz, çörek otu, soğan ve sarımsak bulundurur*” (Kılıç, 2012: 19). Kullanım elbette sadece loğusalık dönemindeki kadınlarla sınırlı değildir. Yemek yeme sıkıntısı çeken çocuklar için de Kılıç, Ocaklı kadınların bir kap içerisine su, yavşan otu, ekmek kırıntısı ve soğan koyarak “*Yapmak bizden, şifa Allah’tan*” dediğini belirtir. Kırgızlar, yılanlara bir çeşit saygı duymaktadırlar. Bu saygıyı da onları evlerinden biri olarak görmekle gösterirler. Kırgız inancında bilinmeden ev içerisinde konuk olan yılanı öldürmenin sonucunda “*hemen evine gidip yedi tane ekmek pişirerek yılanı öldürdüğü yere doğru gitmekte olanlara ikram ederlermiş. Ekmek yenildikten sonra yilandan özür dileyip affetmesini beklerlermiş*” (Karadavut, 2010: 77).

Ekmek ile ilgili halk edebiyatı içerikleri elbette bu kadarla sınırlı değildir. Bu kaynaklar arasında koşmalar, maniler yer almakta ve ekmeğin halk içerisindeki değerini bir kere daha onaylamaktadır. Nitekim bu tarz şiirlerin halk üzerinde etkisi olmadan yazılmayacağını bilmekteyiz. Ekmeğin kutsallığına dair olan bir anonim şiirde şu mısralar geçmektedir:

“Ekmek Hızır

Pilav vezir

Gerisi vızır vızır.” (Kaya, 2007: 82).

Şeker basma üzerine ise pek çok farklı inanış biçimi yer almamakla beraber genel itibarı ile yara üzerine ekmek ve şeker basılması durumu görülmektedir. Ekmeğin daha çok şişmiş bölgeler üzerine ağızda çiğnenerek basılması hemen hemen tüm Anadolu’da karşımıza çıkmaktadır.

2.3.4.2. Şeker ve Ekmeğin Bilimdeki Yeri

Halk arasında yarayı iyileştirdiğine yönelik inançla ortaya çıkan şeker ve ekmek basma olayı bilim alanında yapılan birkaç deneyle beraber düşünüldüğünde yardımcı bir tedavi olarak kullanılabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Kanayan yara üzerine şeker veya ekmek basmak her ne kadar kanın pıhtılaşmasını engelliyor gibi görünse de hayvanlar üzerinde yapılmış olan bir deney, bu yöntemin sağlıklı bir şekilde kullanılabileceğine işaretler. Araştırmacılar, birçok denek üzerinde bu yöntemi

kullanmış ve “enfekte yara bulunan 120 insanda sadece kristal şeker uygulayarak hastaların % 99.2 sinde 9 gün ile 17 hafta arasında değişen sürede iyileşme elde ettiklerini belirtmektedirler. Araştırmacılar yaraları genişçe açıp tamponla kurulumış, daha sonra kristal şekerle doldurmuşlardır. Böyle bir sağıtım sonucu yaralardaki kokunun 24 saat içinde değiştiğini sakresyonun¹¹ ise 72-96 saat sonra kaybolduğunu görmüşlerdir.” (Yavru vd., 1992: 65). Araştırmada da net bir şekilde ortaya serilen durumda halkın bir çeşit deneme yanılma yöntemiyle bu tarz sağıltma biçimlerini kendi bilişsel hafızasına kaydettiği ve bunu nesilden nesile aktardığı açıkça görülmüştür. Bu tedavi yönteminin bir benzeri de “arı sokması” üzerinde bulunmaktadır. Orada da benzer bilgiler, araştırmalar ışığında aktarılmıştır. Sonuç olarak bu tedavi yöntemi alternatif tıp olarak adlandırılrsa da aslında günümüzde var olan deneysel tıp teriminin bir nevi temelini oluşturmaktadır. Yine de deneyler hayvanlar üzerinde denendiği için insanlar üzerindeki etkisi hakkında pek fikir yürütülememektedir.

2.3.5. Dolama

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K18

Kullanılan Bitkiler: Üzüm yaprakları

Kullanılan Diğer Nesneler: Soğuk su, ateş

Hasta yanıma geldiği zaman yarayı bana gösterdi. Bizim aile geleneğinde herkesin tedavi edebildiği tek bir yara vardır. Bir sürü yara var. Gördüğüm yara benim iyileştirebileceğim yaraydı. Zaten yara bana ait olmasaydı onu başka birine gönderirdim. Önce yaraya tükürdüm ve o tükürüğü sarıp beklettim. İçine soğuk suyun koyulduğu bir tava getirttim. Üzüm ağacının küçük dallarını kırdırtım sonra yaktırdım. Ancak tam kül olmaması önemli. Bu ateşe verilen dalları soğuk suyun içine attım sonra. O suyun içine de tükürdüm. Tavanın içindeki suyu sonrasında bir şişeye boşalttım. Hastaya her çarşamba bu yarayı suyla yıkaması gerektiğini anlattım. Üç çarşamba boyunca bu yapılır. Bu yara iyileşir.

¹¹ Yara sonrası deriye yayılan sıvı

2.3.5.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Dolama, parmak uçlarında ortaya çıkan enfeksiyon kaynaklı bir deri hastalığıdır. Bu hastalığın tedavisinde kullanılan üzüm; Türk mitolojisinde, anlatılarında, özlü sözlerinde geniş bir yer edinmiş olan yiyecek olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda İslam inancında da Hz. Âdem'in yasak meyvesi ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir. (Şenocak, 2007: 169). Üzüm, birçok efsanede de karşımıza çıkmaktadır. Sağaltıcı etkisi bulunan üzüm hemen hemen her uygarlıkta kutsallık atfedilmiş bir yiyecek olarak tanımlanır. Tiyatronun temelini oluşturan Dionysos törenleri de yine bağbozumu şenlikleri ile bağlantılıdır. Bu nedenle üzüm, insanlık tarihi ile beraber yıllanmıştır. Kaynaklar içerisinde tasvir edilen Hz. Havva ve Âdem fotoğraflarında yer alan “cinsel organların kapatılması” durumu kimi kaynaklar üzerinde üzüm yaprağı olarak değerlendirilmiştir. İncir ve üzümün cinsel dürtüler üzerindeki etkisi temel alınırsa bu bağdaştırmanın pek de anlamsız olmayacağı aşikârdır. Halk anlatılarında -efsane, masal vb.- kendine yer edinmiş olan üzümün halkın benliğinde tedavi edici unsuru bu bağlantılarla bütünleştirilebilir.

2.3.6. El Çatlakları

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K19

Kullanılan Bitkiler: Ayva

Kullanılan Diğer Nesneler:

Tarladan gelen kadınların genelde elleri çatladığında ayvanın çekirdeklerini yarıma kadar dolmuş bardakta bekletirlerdi. Üç gün beklettikten sonra bardakta krem gibi olan bu suyu çatlaklara sürerlerdi ve çatlaklara iyi gelirdi.

2.3.6.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Ayva, Türk edebiyatında sembolik anlamda güçlü olan meyvelerden biridir. Halk hikâyelerinde, türkülerde, manilerde karşımıza çıkan bu meyve sadece Türk değil, dünya mitleri içinde de kendine yer edinmiştir. Yunan mitolojisinde ayva, verilen söz anlamına gelmektedir. Mitte Akantios'un Kydippe adında genç bir kıza âşık olması ve ayva üzerine bir yemin kazarak o yemini kıza okutması, bunu okuyan kızın bir başkasıyla o verdiği söz yüzünden artık evlenememesi anlatılmaktadır (Gezgin, 2007:

35). Evlilik, evlilik öncesi sözü bu mitte temsil eden ayva, türkülerimizde de buna yakın bir özelliğe sahiptir. Ayva, türkülerimizde baharın gelişini sembolize etmektedir. “*Ayva çiçek açmış, yaz mı gelecek; gönül bu sevdadan nasıl geçecek?*” mısraları, bu duruma örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda Kırşehir türkülerinde de ayva, bu canlanışı temsil eder:

“Bahçadan aşıyo ayvanın dalı

Yüzüme dolandı yazmanın alı

Güzel ne’deceksin bu kadar malı

İşte görünüyo dünyanın halı.” (Duman, 2013: 806).

Biliyoruz ki ayva çiçek açtığı vakit, tüm dünyanın canlandığı vakittir. Doğanın uyanışının sembolü olarak ayvanın değerlendirilmesi garip olmayacaktır. Bitkilerin birçoğunun bu rolde olduğu düşünülürse ayvanın da sevgi ile bağdaşarak canlanmayı temsil etmesi bu duruma uygun olacaktır. Yukarıda yer alan türküde sevdanın var oluşu ile ayvanın çiçek açması arasında bir bağ kurulabilir. “*Bahçadan aşıyo ayvanın dalı.*” dizesi, ağacın kendine geldiğine ve yeşillendiğine işarettir. Sevgilinin yazmasının yüze dolanması da gönülde aşk filizlerinin yeşermesi anlamına gelmektedir. Bu aşk söylemi türkülerin yanı sıra manilerde de kendine yer bulmaktadır:

“Ayva dalını emeli

Ayvasını yemeli

Komşuda kız dururken

Kime boyun eğmeli.” (Eker, 1999: 63).

Diyarbakır’da söylenen manilerde de ayva, her ne kadar doldurma dizelerde geçiyor olsa da yine de sevgi bağlamıyla birlikte kullanılmıştır:

“Ayva sari nar sari

Ayvaya konar ari

Kızın göyni olunca

Ne yapar koca kari.” (Güldoğan, 2011: 139).

“Ayva attım çayıra

Getti düştü bayıra

İki gönül bir olsa

Meğer ölüm ayıra.” (Güldoğan, 2011: 139).

Söylenen türkü ve maniler incelendiğinde güzel bir tesadüf ortaya çıkmaktadır. İslamiyet’te insanın topraktan yaratılması, doğanın kendisi olduğuna işarettir. Hekimlik

tedavisi içinde el çatlakları gibi durumlarda ayvanın kullanılıyor oluşu ve ayvanın canlılığı imgeliyor olması tesadüf olmayacaktır. Umut, yeniden doğuş; ayvanın özünde yatmaktadır. Bu nedenle elin çatladığı vakit aldığı görüntü ile toprağın çatladığı an oluşan görüntü benzerdir. Ayva, doğan yeniden ruh bulunca açtığına göre halk da bu meyvenin yeniden doğuşu simgelediğini düşünerek tedavi yöntemi niyetiyle tercih etmiştir diyebiliriz. Deneyimin sonunda yarar görülmüş olmalıdır ki hekimlik geleneklerinde ayva kendi yerini sağlamlaştırmıştır.

2.3.6.2. Ayva Çekirdeği Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Ayva çekirdekleri, dermatoloji açısından genel anlamıyla kozmetik ürünlerinde tercih edilmektedir. Ayva çekirdeğinin bir kaptaki bekletilerek sıvı hâline getirilmesi birçok araştırmaya da konu olmuş ek olarak da bu yöntemin faydası olduğu da açık bir şekilde ortaya konmuştur. Ayva çekirdeği ile ilgili öneriler arasında *“son yıllarda ayva çekirdeği tozu ve ekstraktı yüz ve masaj kremleri hazırlamada kullanılmakta ya da doğal kozmetik kullanımını teşvik eden yayınlarda sıcak su içinde bekletilen ayva çekirdeklerinin ekstresinin maske yapımı için kullanılması önerilmektedir.”* (Mert vd., 2013) fikri yaygınlaşmıştır. Bununla beraber *“Ayva çekirdeği suda birkaç gün bekletildikten sonra balla krem yapılır ve yanık üzerine sürülürse iyileştirir, basura sürülürse şifalı gelir.”* (Tosun, 2009: 7) görüşü, yine bir yüksek lisans tezinde incelenmiş ve doğrulanmıştır. Böylelikle diyebiliriz ki bu tedavi yöntemi bilimsel açıdan kozmetik alanında kullanılıyorsa tedavi olarak da modern tıp açısından pozitif bir değere sahiptir.

2.3.7. Gece Ağrısı

Derlenen Yöre: Diyarbakır / Bismil / Göksu Köyü

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Diğer Nesneler: Çakmak taşı, kıvılcım

Bir sabah uyandığımda dudaklarım çok ağrıyordu. Babam bunu gördü ve beni hemen köydeki aktara götürdü. Dudaklarım yaralanmıştı. Aktar yara iyileşmezse tüm yüze yayılır dedi. Sonra bir dağda yedi yıl çobanlık yapmış birini getirdiler. Cebindeki çakmak taşını çıkardı ve ateş çıkartmadan kıvılcımları bir duayla dudağımda gezdirdi. Uzunca bunu yaptı sonra aktar geçecek dedi. Ertesi gün yara kayboldu.

2.3.7.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Gece ağrısı Diyarbakır’da uçuk tabiri olarak kullanılmaktadır. Gece ağrısının yüze yayılma durumu nedeniyle uçuk ile arasında ufak bir fark olduğu da ortadadır. Bu yüze yayılma ifadesinden yola çıkılarak Anadolu’da “gece yanığı” olarak da adlandırılan “zona” hastalığı düşünülebilir. Burada modern tıp araştırmaları incelendiğinde uçuk virüsünün de zona hastalığına sebep olan virüsün de “herpes” adı verilen bir virüs olduğu görülmektedir. Herpes virüsü; ağız, yüz ve göz çevresini etkileyen bir virüs olarak değerlendirilir (Esen vd., 2011:126). Bu bağlamda ele alındığında zona yani suçiçeği hastalığı ile uçuğa sebep olan virüsün aynı aileden geldiği fikri ortaya çıkmaktadır. Bu iki tip hastalık hakkında anlatıcıya verilen bilginin yanı sıra tedavi yöntemi içerisinde dikkat çekici en büyük unsur “dağ” ve “çoban” kavramlarıdır.

Dağlar, tüm dünya halklarının yücelik, bilgelik imgesidir. Dağlar, kudretli görünüşleriyle yıllar boyu insanları etkilemiş ve birçok noktada kendine saygı duyulmasını sağlamıştır. Dağların bu heybeti, insanoğlunun anlatılarında da sıkça geçmiş; kimi zaman yer ile gök arasında bir bağlantı olmuş, kimi zaman da koruyucu kollayıcı olmuştur. Özellikle Şamanizm’de büyük saygı duyulan dağlara yönelik bu ilgi, destanlarda da işlenmiştir. Dağların kutsaliyeti, göçebe bir yaşayış tarzına sahip olan Türklere avlanma ortamını sunmuş olmasından ileri gelmektedir. Bunca yiyeceğin sunulduğu bir ortam, özellikle avcı toplumlardan büyük bir değer görmüştür. Bu dağın nimetleri sayesinde Türk kültürü daima güçlü kalmış ve bulunduğu bölgeye hükmetmiştir. Nitekim bu düşünce Uygur destanı olan “Göç” ile de desteklenmektedir. Uygurların “Kutlug Tag” adını verdiği dağın Uygurlara zenginlik verdiği düşüncesinde olan Çinliler, Türkleri zayıflatmanın tek yolunun bu dağı ortadan kaldırmak olduğunun farkına varmış ve Çinli prenses karşılığında bu dağı alıp parçalara ayırarak Çin ülkesine taşımış ve Türklerin tüm dayanaklarını ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda ise Türk diyarında büyük bir kıtlık baş göstermiş ve Türkler, göç etmek zorunda kalmıştır (Yıldız, 2015: 434). Bu destan ile dağın esasında Türkler için vatanın simgesi olduğu da düşünülebilir. Çünkü Türkler, bu dağı kaybettiği gibi yaşadıkları topraklardan da olmuştur. Göç Destanı içerisinde yer alan bilgiler ışığında Oğuzların Karaçuk Dağı, Kazılık Dağı ele alındığında bu dağların halkı koruyan bir sınır bekçisi olduğu

düşünülebilir (Şenocak, 2013: 76). Nitekim Uygurların teslim ettiği bu dağ ortadan kalktığı anda aynı zamanda Uygur Türkleri için kötü günler de başlamıştır.

Dağlar, aynı zamanda yer ve gök arasında bağlantıyı sağlayan bir yapıdır. Bu sebepten ötürü “*Tanrılarını kendilerinden ve yeryüzünden o kadar uzak düşünmeyen bu insanlar, onların mekânı olarak da dağları görmüşlerdir.*” (Baş, 2013: 166). Bu görüşü Küçük, şöyle desteklemektedir: “*Geleneksel Türk dini inancını yaşatan Türkler, tabiat kültlerinin Gök Tanrı’nın emrinde olduğuna inanmışlardır. Bu bağlamda Türkler ‘Tengri’nin/ Tanrı’nın makamı’ olduğuna inandıkları dağları*” (Küçük, 2013: 115) Tanrılarla aracı konumuna yerleştirmişlerdir. “*Hunların vatanı olan Yen-Si-Şan veya Şan-Din-San sıra dağlarındaki Han Yoan Dağı, Hunların her yıl Gök Tanrı’ya kurban kestikleri dağdır.*” (Baş, 2013: 172). Bu inanç biçimi dünyadaki hemen hemen her toplulukta karşımıza çıkmaktadır. Gökyüzünde yaşayan Tanrılara bir kurban verme ihtiyacı, onlara duyulan şükran borcunun bir yansımasıdır. Bu sebeple dağlar, Tanrılara ulaşmanın en iyi yolu olmuştur. Bu inançla bağdaştırılabilecek bir başka görüş yine yer-gök bağına dağın sağlamasıyla özdeşleştirilebilir. Yer ve gök arasında bağlantıyı sağlayan bir başka kült olan “yaşam ağacı”nın yine yer ve gök arasında bağ kurmuş olan dağ ile bütünleştirildiğini görmekteyiz. “*Mitolojide yaşam ağacı ‘dünya dağı’ ile de ilişkilendirilerek ağaç, dağın ya ortasında ya da tepesinde bulunmaktadır.*” (Küçük, 2013: 125). Bu bağlamda Tanrılarının dağın tepesinde yaşamaları, insanların ruhlarının yaşam ağacına uçması, yaşam ağacının da dağın tepesinde bulunması düşünüldüğünde büyük bir inanç zincirinin ortaya çıktığı ve bu zincirin asla birbiriyle çelişmediği görülmektedir.

“*Bazı Türk halkları, dağı Ada-Kağan, Ök-dağ, ana olarak adlandırırken bazıları ana-ata, ulu kahraman saymışlardır.*” (Bayat, 2006: 52). Bu fikrin çıkış noktası Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesine dayandırılabilir. Nitekim Boğaç Han, obadaki hainlerin oyunu yüzünden Dirse Han tarafından oklanmış ve Kazılık Dağı’na terk edilmiştir (Ergin, 2016: 85-86). Annesi gelene kadar Boğaç Han baygın kalmış ve annesi tarafından kurtarılmıştır. Annesinin dağı suçlayıcı ifadelerine ve dağa beddualarına yönelik ifadelerinden sonra Boğaç Han şöyle söylemiştir:

“*Berü gelgil ak südin emdüğüm kadunum ana*

Ağ pürçeklü ‘izzetlü canum ana

Akarlıda sularına kargamağıl

Kazılık Tagının günahı yokdur

Biterlide otlarına kargamağıl

Kazılık Tagının suçu yokdur

Kaçar geyiklerine kargamağıl

Kazılık Tagının günahı yokdur.” (Ergin, 2016: 89).

Böylelikle diyebiliriz ki aslında dağ, Boğaç Han’a bekçilik yapmış, onu kendi eteklerinde kollamıştır. Dağın bu niteliği sadece Dede Korkut’ta değil, Ergenekon ve Bozkurt Destanı ile de karşımıza çıkmıştır. Kıyıma uğramış millet, geçit vermez dağların ardına sığınmış ve Ergenekon havzasına yerleşmiştir. Bu havzada yüce dağların koruyuculuğuyla türemiş ve yayılmışlardır. Bu destanda dağ, sadece koruyucu olmamış, aynı zamanda gücün sembolü de olmuştur. Nitekim Türkler, bu birlik olmayı dağ sayesinde öğrenmiş, birliğin verdiği güç ile tüm zorlukları aşabileceklerinin farkına varmıştır.

Dağların Boğaç Han’ı diri tutma, koruma niteliği; sağlıkla ilgili Hızır efsanesinde de dile getirilmektedir. Nitekim Hızır, Boğaç Han anlatısında da yine dağ motifi ile karşımıza çıkmaktadır. Esmâ Şimşek’in aktarımına göre acılar içerisinde kıvranan hasta, Lokman Hekim’e uğrar ve derdine deva ister. Ancak Lokman Hekim yardım edemeyeceğini dile getirerek onu geri gönderir. Yaşama dair tüm ümidini yitiren hasta, bir dağa çıkarak ölümü beklemeye koyulur. Sonrasında ona acıyan bir çoban, önüne süt bırakır ve bu sütü hastadan evvel bir karayılan içer. Ancak sonrasında kusan yılan, tabağa yeşil bir zehir kusar ve oradan ayrılır. Bir an önce ölmek arzusuyla bu zehri içmeye niyetlenen hasta, zehri içtikten sonra acılarından kurtulur (Şimşek, 2019: 17). Bu efsanede kültür birliği söz konusudur denebilir. Yılanın, çobanın, dağın bir arada bulunması; sağaltım yönünden halk kültürünün bir hazinesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim tedavide geçen çoban ve dağ, burada da bulunmakta ve sağlığı sunan bir çeşit iksiri hastaya sunmaktadır. Dağın, Tanrı ile insan arasında tüm iletişim sağlandığı bir mekân olması, çobanın aracı olarak derde deva sunacak ilaca yardımcı olması ve yılanın zehrinin dermana dönüşmesi bir çeşit sağaltım üçlüsü olarak değerlendirilebilir.

Dağların koruyuculuğuna İslamiyet sonrasında da denk gelmekteyiz. “*Cengiz Han’ın gençliğinde düşmanlarından Burhan Aldun dağına sığındığı ve dağın onu düşmanlarından koruduğu anlatılmaktadır.*” (Baş, 2013: 169). Bu ifade bize İslamiyet inanışlarını da anımsatmaktadır. Hz. Muhammet, düşmanlarından kaçarken dağdaki bir mağaraya sığınmış ve dağın koruyuculuğu ile kurtulmuştur.

Dağlar; aynı zamanda bilgeliğin, dinginliğin, kendini buluşun sembolüdür. Birçok anlatıda karakterlerin dağa sığınıp o dağdaki mağarada kendini bulduğu anlatılmaktadır. “*Sembolik manada mağara bireyin kendisini tanıma ve tanıtmaya sürecinde ona ev sahipliği yapan, insandan topluma uzanan çizgide boyut değiştirmeyi sağlayan bir mekândır.*” (Çetindağ, 2008: 444). Bu bağlamda peygamberlerin dağlarda Tanrı ile konuşması, Hz. Muhammet’e Hira Dağı’nda vahiylerin getirilmesi bu bağlamsal açıda yapılan yoruma paralellik göstermektedir. Yine Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda Allah ile konuşması bu açıdan dikkat çekici bir unsurdur. Hz. Musa, bu dingin ortam sayesinde Tanrı ile iletişime geçmiş ve emirleri bu dağ aracılığıyla almıştır. İşte bu anlatılar ile Türklerin dağ kültü arasında büyük bir güç bağı bulunmaktadır. Türklerin dağ üzerinde Tanrıların yaşadığına inanması, dağın yer ve gök arasında bir bağ kurduğu düşüncesi İslamiyet ve Musevilik ile benzeşmektedir.

Dağlar, aynı zamanda bir dert ortağıdır. Türkülerde kimi zaman geçit vermemesiyle anılsa da mani ve türkülerimizde veya şarkılarımızda dağ, tüm isyanın dile getirildiği bir dert dinleyici olarak karşımıza çıkar. Örnek olarak Servet Kocakaya’nın yazmış olduğu “dağlar” şarkısı bu duruma örnek gösterilebilir. Sözlerde geçen “dağlar, dağlar; geceleri benim için kim ağlar?” ifadeleriyle yalnızlık duygusu dile getirilmiş ancak bu yalnızlığı dinleyen yine dağlar olmuştur. Diyarbakır yöresinde geçen “Kırklar Dağı” efsanesi de bu kulte örnek gösterilebilir. Dağ iyesi düşüncesinin bir benzeri bu efsanede ve türküde karşımıza çıkmaktadır. Kırklar Dağı’nda bulunan bir yatacın orada gerçekleşen bir olaya tepki gösterdiği düşüncesi efsaneye hâkimdir. Nitekim bu efsane, türküye “*Kırklar dağının düzü, ziyaret çarptı bizi.*” ifadesiyle yerleşmiştir. Türk inanışlarında her dağın bir iyeye sahip olduğu düşüncesinden yola çıkılırsa İslamiyet sonrasında bu düşüncenin evliyalara evrimleştiği görülecektir.

Sonuç olarak tedavi içerisinde dağda yaşamış bir çoban arayışının olması, Tanrı ile doğrudan iletişim ve sakinlik ortamında kendini bulma yönünden düşünülmüşse pek de yadırganacak bir hareket olmayacaktır.

Halk arasında bazı peygamberlerin aynı Lokman Hekim’dekine benzer bir şekilde bitkilerle ve hayvanlarla konuşabilme yetisine sahip olduğu inancı vardır. Özellikle Hz. Muhammet olmak üzere diğer peygamberlerin de çobanlık yaptığı bilinmektedir. Nitekim Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. İbrahim, Hz. Salih, Hz. Davut da çobanlık yapmış peygamberlerdendir. Halkın kendini ifade ettiği birçok anlatıda çobanlık yapmamış bir peygamberin olmadığı görüşü hâkimdir (Çoban, 2015: 29). Basit

bir mantık kurulacak olunursa çoban, sürekli kendiyle baş başa kalmakta ve bir olgunluk süreci yaşamaktadır. Bu olgunluğun sonucunda ise yönlendirme gücüne daha hâkim bir birey ortaya çıkacaktır. İşte bu yüzden peygamberlerin ilk mesleklerinin çobanlık olduğu görüşü halk arasında yaygındır. Çünkü peygamberler, halkın yön göstericisidir. Onları kötülüklerden, tuzaklardan sakınır; onların iyi bir yaşam sürmesini sağlayacak şeyler sunar. Birçok efsanede de bu duruma yönelik içerik yer almakta ve çobanların halkı ve sürüleri zehirli otlara karşı olarak koruyabildiği yer almaktadır. Örneğin bir anlatıya göre kurt, çobanın sürüsü üzerinde kendi hakkının olduğunu da söylemektedir. Bunun karşılığında ağasından habersiz iş yapamayacağını ve ona danışması gerektiğini söyleyen çoban, ağasına giderken şahit olarak kayaları ve birkaç ağacı göstermiştir. Bu da çobanın doğa ile ilişkisine örnek gösterilebilir. Yani dağda tek başına kalmış bir çobanın büyük yetileri olacaktır. Bu yetiler sadece insanlarla değil, doğada var olan her canlıyla iletişim anlamına gelecektir. Çoban kültürünün bu olayda karşımıza çıkması önemlidir ki halk hekimliği içerisinde aynı şekilde halk anlatılarına konu edinilecek şeylerin yer alması olumlu karşılanır.

Ancak anlatıcı bu olayın sonunda okunan dua hakkında bilgi verememektedir. Bunun sebebi olarak hem küçüklüğü hem de okunan duanın kişiye özel olduğu gösterilebilir. Sağaltma yönteminde kullanılan çakmak taşı, halk hekimliği içerisinde önemli bir noktaya temas etmektedir. Nitekim çobanın çakmağının ateş ve kıvılcım aracılığıyla kişiyi tedavi etmesi “demir” ve “ateş” kültürüne bağlı olarak gelişmektedir. *“Mesudiye’de araç tutmasına karşı ağza çivi alınması, basur tedavisinde demir veya taşın havanda dövülüp toz şeker ile karıştırılarak yenilmesi ve çakmak taşının dövülüp bala katılarak ince hastalığa yakalanmış kişilere yedirilmesi”* (Daşdemir, 2014: 58) çoban ve demir ilişkisini bu anlatıdaki kadar net biçimde açıklamaktadır.

Böyle bir tedavi yönteminin elbette bilimsel açıdan incelendiğinde hiçbir karşılığının olmadığı açıkça ortaya çıkacaktır. Bu sebepten ötürü böyle bir tedavi her ne kadar anlatılar açısından zengin motiflere sahip olsa da modern tıp açısından oldukça yetersiz bir kaynağa sahip olduğu için karşılıksız olacaktır.

2.3.8. Göz Çapakları

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K19

Kullanılan Bitkiler:

Kullanılan Diğer Nesneler: Anne sütü

Bazen yeni doğan bebeklerde bir süre çapaklanma olurdu. Gözlerini açamazlardı hatta. Büyüklümüz çapakların üstüne annesinin sütünü damlatırdı. Yedi gün içinde hastalık geçirdi. Bunu sadece bebeklere değil, büyüklere de yaparlardı.

2.3.8.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Anne sütü, insanoğlunun canlanışına, yeniden doğuşuna semboldür ve dünyada var olmuş tüm topluluklar tarafından kutsallık atfedilmiş bir motiftir. Türk destanlarından dünyadaki diğer milletlerin destanlarına kadar bu motif, küllerinden doğuş timsalidir. Köroğlu'ndan Boğaç Han'a, Büyük Ana Kübey Hatun'dan Umay'a, Deli Dumrul'dan Hızır'a kadar hemen hemen tüm destanlarda işlenmektedir. Bu durum, anlatılarla desteklenebilir. Köroğlu Destanı'nda bu motif işlenmiştir. Köroğlu, annesinin mezarında bir kısrağ tarafından emzirilmiştir. Burada esasen her şeyin biteceği, bir bebeğin yitip gideceği anda kısrağın Köroğlu'nu beslemesi bir mucizenin ortaya çıkacağına işarettir. Köroğlu, aynı zamanda kendi atını güçlendirebilme adına hemen her hayvandan süt alır ki her birinin özelliği bu attı bulunsun. Bu niteliklerin süt ile sağlanıyor olması sütün yaşamsal formunun yanı sıra nitelik aktarımının da olduğunun delilidir. Yine Umay'ın gökte yer alan süt gölü üzerinden getirdiği sütü çocuklara vererek onlara ruh ve can sağlaması suyun hayat ışığı olduğuna işarettir (Küçük, 2013: 116).

Türklerde doğanın uyanışı ile birçok meyve veya nesne arasında bir bağ kurulmuştur. Nevruz uygulamalarından birisi olduğuna inanılan saç töreninde sağılan ilk süt ile bulgurun karıştırılıyor olması ve bunun doğaya saçılması aktarılır. Baharla doğa ananın uyanışı ya da doğuşunun temsil ediliyor oluşu sütün hemen hemen her gelenekte bu şekilde ele alındığına işarettir (Çoruhlu, 2002: 30).

Süt, içeriği bakımından destanlarda sağaltım yöntemi olarak da aktarılmaktadır. Nitekim ölümden sonra, yeniden canlanmada, ölmek üzereyken sütün kullanıldığı görülmüştür. Türklerin kutlu kişilerinden olan Boğaç Han'ın Dede Korkut hikâyelerinde süt ile sağaltılması geçmektedir. Dirse Han'ın 40 namerdi ve Dirse Han tarafından

ihanete uğrayarak oklanan Boğaç Han, ölümü beklerken Hızır yanına gelir ve yarasını kontrol ederek ölmeyeceğini, anasının ak sütü ile dağ çiçeğinin onu kurtarabileceğini söyler. Bunun üzerine annesi, göğsünden kanla karışık sütünü oğluna verir. 40 ince kız da dağ çiçeği bulup getirir ve Boğaç Han kurtulur (Ergin, 2016: 90).

Sütün Türk destanlarındaki yeri; çoğunlukla ölüm, ölümden kurtulma üzerinedir. Buradan da anlayacağımız kadarıyla süt, bir çeşit sağaltıcıdır. Şaman geleneklerinde de yer alıyor oluşu buna örnektir. Manas Destanı içinde de yeniden dirilme sonrası annesinin göğsünün yumuşaması ve sütle dolması, Bozkurt Destanı'nda da kurt tarafından emzirilen çocuğun Türklerin soyunu kurtarması anlatılır. Halk hekimliği sağaltım yöntemleri arasında bu tekniğin var oluşu yöre kökeni hakkında da detay verebilmektedir. Nitekim Kırgız halk hekimliği yöntemlerinde de şunlar dikkati çekmektedir:

1. *“Kırgızlarda kulağı hastalanan çocuklar ve büyükleri için yeni doğum yapmış annenin sütü haftada üç kez ağrıyan kulağa sağılır.”*
2. *“Kırgızlarda yeni doğan bebeğin vücudunda kötü yaralar, pişikler olursa onlara anne kendi sütünden sürer ve oradaki yaralar, pişikler iyileşmektedir.”* (Çeribaş, Taş; 2018: 79).

Görüldüğü gibi Türk dünyasında ortak niteliklere sahip olan anne sütünün bu coğrafyada da kullanılıyor olması bu motifi kendi benliğinde taşımakta olan halkın özünün neye, nereye dayandığına da işaret eder.

2.3.8.2. Anne Sütü Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Anne sütü doğada, hayvanlardan insanlara kadar hemen hemen herkesin ihtiyaç duyduğu doğal bir yiyecektir. Doğadaki varlıkların kendine has olan bu nimet, yavrunun ihtiyaçlarına göre şekil almaktadır. Anne sütünde yer alan birçok mineral ve vitamin, çeşitli hastalıkları gidermek için önerilmektedir. Biliyoruz ki her annenin ve çocuğun sunabileceği şeyler ile gereksinimleri farklılık göstermektedir. İnsan vücudu, tam da bu farklı gereksinimlere göre şekil alması ile bilinir. Yani insan vücudu, yaşadığı çevrenin ortamına göre kendini korumaya alabilmektedir. Doğada adaptasyon olarak adlandırılan bu durum, anne sütü için de geçerlidir. *“Anne sütü, yeni doğan bebeğin altı ay boyunca tüm ihtiyaçlarına cevap veren fizyolojik bir besindir ve her annenin sütü bebeğine özeldir.”* (Irmak, 2016: 28). Bununla beraber Dr. Hatice Giray, anne sütünün gece ve gündüz aralığında doğumun ilk zamanları ile son zamanlarında birbirinden farklı olduğu

görüşünü ortaya koymuştur (Giray, 2004: 12). Bu ifadeler aracılığıyla anne sütü ve bebeğin gereksinimi doğru orantılıdır görüşünü savunabiliriz. Bu sebeple sütün insan vücudunda meydana gelen birçok soruna yönelik tedavi edici bir niteliği vardır diyebiliriz.

Göz çapaklanmasının oluşum sebepleri arasında göz veya göz çevresinde meydana gelen mikroorganizmalar gösterilebilir. Örneğin göz çapaklanmasını ortaya çıkaran “akut bakteriyel konjonktivit¹²”tir (Aydoğan vd., 2010: 80). Aydoğan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmadan yola çıkılarak göz çapaklanmasının temel etkenleri arasında iltihaplar gösterilebilir. Anne sütünde yer alan antimikrobiyal etkenler, bu çapaklanmayı oluşturacak mikroorganizmaları yok etmekte ya da bu organizmaların etkisini azaltmaktadır. “Anne sütü alan bebekler sepsis¹³, bakteriyemi, ¹⁴menenjit, solunum, idrar ve gastrointestinal¹⁵ sistem enfeksiyonları ve alerjik hastalıklara karşı korunabilmektedir. Anne sütündeki s Ig A ¹⁶antikorları enfeksiyonun başlamasına neden olan bakteri ve virüslerin mukozaya yapışmasını önler.” (Gürel, 2009: 17). Kısacası anne sütünde yer alan bu antimikrobiyal etkenler sonucu gözde oluşan çapaklanma baskılanabilmektedir ve bu sebepten tedavi yönteminin, bilim açısından değerlendirilebilecek bir niteliği olduğu yorumu yapılabilir.

2.3.9. Siğil Hastalığı

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Bitkiler: Olgunlaşmamış İncir

Kullanılan Diğer Nesneler:

Hiç unutmam, işaret parmağımın üzerinde siğil denilen bir şey çıkmıştı. Büyüklerim, olgunlaşmamış bir incir buldu, sap kısmından akan sütü damlatıp siğile iyice yedirdi. Artık nasıl bir etkisi var bilmem, siğil bir süre sonra kuruyup kendiliğinden düştü.

¹² Göz çevresinde oluşan kızarıklık ve iltihap

¹³ Vücuttaki enfeksiyona karşı bağışıklık sisteminin gösterdiği tepki ile ortaya çıkan organ hasarı

¹⁴ Kan dolaşımında bakterilerin varlığı

¹⁵ Sindirim sistemi organlarındaki tüm bozukluklar

¹⁶ Sindirim sistemini bakterilere karşı koruyan antikorlar

2.3.9.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Siğil, derinin üstüne virüs yerleşmesi sonucu ortaya çıkmış bir deri hastalığıdır. Bu hastalık, sıradan tedavilerle atlatılabildiği gibi birçok farklı türe sahiptir. Genellikle iyi huylu olan bu virüsün tedavisinde halkın tercih ettiği incir, halk edebiyatımız içerisinde türkölere, şiirlere konu olacak atasözlerimizde yer edinecek kadar güçlü bir bitkidir. İncir ağacı, Türk halk mitolojisinde de yeryüzünde var olan ilk ağaçlardan biri olarak bilinir. İncir; bununla da kalmaz, en az elma kadar doğum yöntemlerinde de etkili olur. İncir tüketen kadınların çocuklarının oldukça güçlü olacağına yönelik de bir inanç bulunmaktadır. Çoğu inançta geçen “yasak meyve” kavramının da incir için geçerli olduğu düşünülmektedir. İncir için geçerli olarak düşünülen sebep de “incir yaprağı”dır. Hemen hemen bütün kutsal kitaplarda kendine yer bulan “cennetten kovulma” tasviri üzerine çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Burada yasak meyvenin elma oluşu, insan bedenini örten yaprağın da incir yaprağı oluşu tam olarak bu düşüncüyü desteklemektedir. Nitekim yasak meyveyi tüketen Adem ve Havva üzerinde bulunan incir yaprağı düşmüş ve insanoğlu cinselliği öğrenmiştir. İşte tam da bu nedenle incir, Doç. Dr. Aynur Koçak’ın “ ‘Bilgelik’ Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni” adlı makalesinde “doğurganlığın sembolü” olarak da ele alınmıştır.

İncir, İslamiyet’te de kutsal meyve konumundadır. “*Ebu’-d-Derdâ ’dan rivayete göre, Hz. Muhammed “İncirden az bile olsa yiyiniz. Çünkü ben cennetten indirilmiş bir meyveyi söylemiş olsaydım, o meyvenin incir olduğunu söylerdim. Zira cennet meyvelerinin çekirdeği yoktur.”* (Koçak, 2011: 272).

Hemen hemen bütün inanışlarda sözü geçen incir, elbette halkın hassas noktası olan din sayesinde anlatılarda, tedavi yöntemlerinde kendine yer edinmiştir. İncirin sağaltıcı etkisi görülmüştür ki bu, halkın benliğine yerleşmiş ve bir nevi genetik kod olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Tezimize konu olan içerik, Azerbaycan üzerinde biraz daha dinî argümanlarla beslenmiş ve şu şekilde yer almıştır:

“*Vücudunda siğil olan kişi, bu siğilin üzerini kanatır. Daha sonra incir ağacından bir yaprak koparır ve bunun sütlü olan kısmını kanayan yere sürer. Bunu yaptıktan sonra yaprağı, üç ‘İhlas’, bir ‘Elham’ suresi okuyarak el ve ayak değmeyecek bir yere koyar.*” (aktaran: Aça, 2005: 17).

Yine vecizelerimizde yer alan “*ocağına incir ağacı dikmek*” halk arasında incir motifinin ne kadar köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Bu kullanım, incirin halk üzerinde olumsuz bir etkisinin de olabileceğini göstermektedir. Rüyada

incir görmek uğursuz sayılır. Yine aynı şekilde incir ağacının altında uyumanın pek tekin olmadığı büyüklerimizce söylenilmektedir. Buna sebep olarak da incirin, diğer boyutlardaki varlıklar için sığınak kabul edilmesidir. Türkülerimizde de bu motife sıkça rastlamaktayız. “Hastane Önünde İncir Ağacı” türküsü bu söyleme en net örnektir. Yozgat yöresine ait olan bu türküde ölüm anlatılmaktadır. Buradan da halk anlatıları içerisinde incirin ve ağacının yeri net bir şekilde örneklenmektedir.

İncir ağacı, dutgiller familyası içerisinde anılmakta ve yüksekliği 1-10 m arasında değişmektedir. Türkülerimize konu olan bu ağaç, kökleri bakımından boyundan daha fazla derinlere uzamasıyla ünlüdür ve her şeyi kurutabilecek kadar güçlü olduğu da bilinmektedir. İncir sütünün merhem olarak kullanılması, divan şiirinde de kendine yer bulmuştur:

“Ger cihân cerrâh olub merhem ola deryâ-yı tîn¹⁷

Sürile hep bitmeye tîğ¹⁸-i firâkuñ¹⁹ yarası”

(Zâti, aktaran: Kaya, 2015: 300).

Beyitte dünya, denizler kadar incir sütünden merhem dolu dahi olsa da sevgilinin açtığı kılıç yarasına ki bu merhem bile fayda etmeyeceği söylenmektedir. Görüldüğü gibi divan şiirine kadar konu olan bir bitki meyvesi olan incir ve incir sütü, geçmişin izlerini toplum hafızasında hâlen barındırmaktadır ki bu barındırma işlemi kendisine halk hekimliğinde yer edinmektedir.

2.3.9.2. İncir Tedavisinin Bilimdeki Yeri

İncir, içerdiği potasyum ve demir oranıyla sağaltıcı etkisi en yüksek ürünlerden biridir. İncirdeki kalsiyum oranı ve b vitaminleri ile lif açısından zengin olması insan bedenindeki onarım gücünün yüksek oluşuna delalettir. İnsan vücudunda var olan bir çeşit deri hastalığı sayılabilecek siğilin tedavisi açısından da önem arz eder. Nitekim incir sütü içerisinde var olan kan pıhtılaştırıcı nitelik, siğilin de kurutulması yönünde kullanılabilir durumdadır. “İncir, içerdiği benzaldehit adlı maddeyle kanserli hücrelerin büyümesini önler. Kansere karşı etkili olur.” (megep MEB, 2013: 9). Antibakteriyel niteliklerini de ele alacak olursak bu bitkinin kullanımının modern tıp açısından anlamlı bir yer edinebileceği düşüncesi ortaya atılabilir.

¹⁷ İncir

¹⁸ Kılıç

¹⁹ Ayrılık

2.3.10. Yüzde Kabuk Tutması ve Uygulanan Tedavi

Derlenen Yöre: Diyarbakır / Lice

Derlenen Kişi: K3

Kullanılan Bitki: Sakız Ağacı Tohumları, Ceviz

Kullanılan Diğer Nesneler: Kil, Gübre, Ceviz Kabuğu

Yüzün kabuk tutmasında uygulanan üç türlü ilacımız vardı. Kabuk tutan yüze üç gün boyunca ceviz ağacının kurumuş bölgelerini getirip toz haline getirirdik. Ve onu yakardık, yaktıktan sonra biraz ıslatıp kabuk tutan bölgeye sürürdük. Üç gün sürüldükten sonra odun sobalarının borularının içindeki killeri çıkarıp koyun gübresiyle karıştırıp o bölgeye üç defalık sürerdik. Dört gün sakız ağaçlarının üzüm tanesine benzer tohumlarını getirip kaynatıp kaynattıktan sonra tohumları içinden çıkarırdık ve kalan suyu bir gün bekletirdik, koyulaşan ve krem haline gelen suyu günde iki defa o bölgeye sürerdik iyileşirdi.

2.3.10.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Anlatıcının sürekli “üç” rakamı üzerinde durması hem bizim için hem de halk hekimliği açısından ilgi çekicidir. Çünkü bu gözümüze doğrudan “biçimsel sayı” olarak çarpmıştır. Özellikle dini motiflerde yer alması bakımından da dikkati kendi üstüne yoğunlaştırmaktadır. Allah’ın hakkı üçtür denilmesi, ne kadar Şamanizm unsurunu barındırsa da tahtaya üç kere vurulması, “*Hristiyan kültüründe “baba-oğul-kutsal ruh/Meryem” üçlemesine*” (Bozkurt, 2012: 721) yer verilmesi dikkat çekicidir. İslâm dininde Fatiha’nın üç defa okunması da buna işarettir. Halk anlatılarında da üç sayısının yer alması bakımından olaya farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. “*Bektaşilerde “telkin, libas, ahaddiyet” olmak üzere üç mertebe yer almaktadır*” (Bozkurt, 2012: 723-724). Aynı şekilde kulağa ismin üç kere fısıldanması olarak önemli bir unsurdur bu durum.

Soba borusunun içinde var olan kilin kullanılış sebebi net olarak bilinmemekle beraber yaralara iyi geldiği söylenmektedir. Burada kilin, gübre ile kullanımı sonucu fayda verdiği anlatılmaktadır. Gübrenin sindirim sonucu ortaya çıktığını varsayarsak cilde iyi gelebilecek materyalleri içerisinde barındırdığı sonucuna ulaşabilmekteyiz.

Türk mitlerinde sıkça rast geldiğimiz bir kült olan “ağaç” Türklere ait tüm anlatılar içinde kendini yaşatmıştır. Türkler, ağaç için yer ve gök arasındaki bağlantıyı sağlaması noktasında bir aracı yorumunu yapmışlardır. Çünkü yer altına uzanan

köklerle yeryüzünü sıkıca kavrar ve gökyüzüne uzanan dallarıyla da ulu gökle aracılık yapar. Sadece bununla kalmayıp Türk destanlarında da kendine yer edinir. Nitekim Uygur destanlarından olan Türeyiş'te ağaç bir koruyucu, kollayıcıdır. Aynı zamanda Oğuz Kağan'ın eşi de ağaç kovuğunda karşımıza çıkmıştır. Oğuz'un ağaç kovuğuna inen ışıktaki güzelle yaşamını birleştirmesi ve dört çocuğa sahip olması, yine Türkler için ağacın ne kadar önemli olduğuna delalettir. Yine Türk inanışlarında "hayat ağacı" kavramına denk gelme sebebimiz de tam olarak bu kültür. Cennetin "uçmağ" olarak adlandırılması Şamanist geleneklerin bir yansımasıdır. Çünkü ruh, bir kuş olup "hayat ağacı"nın dallarına konacaktır. Dede Korkut anlatılarında da ağaç, bir ipucu şeklinde karşımıza çıkar. Nitekim Basat, Tepegöz'le karşılaştığı zaman kendini tanıtırken babasının adını söylediği zaman "koca ağaç" ifadesini kullanmıştır. Bu da Türk kültürü açısından ağacın yerini bize göstermektedir:

*"Kaba 'alem götüren hanumuz Bayındır Han
(Büyük sancak tutan hanımız Bayındır Han)
Kırış günü öndin depen alpumuz Ulaş oğlu Salur Kazan
(Savaş günü önden at tepen alpımız Ulaşoğlu Salur Kazan)
Atam adın sorar olsan kaba ağaç
(Babamın adını sorarsan koca ağaç)
Anam adın sorar olsan kağan aslan
(Anamın adını sorarsan kükremit aslan)
Menim adum sorar-isen Aruz oğlu Basatdur.
(Benim adımlı sorarsan Aruz oğlu Basattır.)"* (Ergin, 2016: 214).

Bununla beraber Kızılderili mitlerinde de sakız ağacının yeri önemlidir. Kızılderililerin kutsal saydıkları bölgeye götüren nesnenin sakız ağacı dalları olduğuna inanılmaktadır. Sakız ağacının dallarının toprağa dik bir şekilde bırakılmasıyla başlayan olay, ağacın dalının doğuya doğru eğilmesi ve Kızılderililerin bu dal dik durana kadar göç etmesi anlatılır. Sonunda ağaç, dik bir şekilde durunca göçlerinin bittiğini anlarlar (Gezgin, 2007: 121). Bu anlatıdan anlaşılacağı üzere sakız ağacı, onlar için bir danışman veya yol göstericidir. Kızılderili mitlerinin haricinde sakız ağacı ölümsüzlüğün sembolüdür ve aynı zamanda Yunan mitlerinde "*Tanrı'nın döktüğü gözyaşları*" olarak anılırlar.

Ceviz ağacı, Türk coğrafyasında genel olarak altında yatılmasının uğursuzluk getirdiğine inanılan bir ağaç olarak anılmaktadır. Bu nedenden ötürü ne incir ne de

ceviz ağacının altında uyunmasına izin verilmemektedir. Elbette bunun temel sebebi ağacın salgıladığı birtakım gazlar gösterilmektedir. Halk bunun bilincinde olmadığı için sorun yaşayan kişinin çeşitli varlıklar yüzünden öldürüldüğüne inanmaktadır. Bu yüzden ceviz ağacı, tehlike arz eden bir konumdur. Bununla birlikte ceviz, dış yapısının sertliği, iç dünyasının yumuşaklığı ve doyuruculuğu nedeniyle de şiiirlerde kendine simge olarak yer bulmuştur. Özellikle tasavvufta cevizin sembol olarak kullanılması bu durumu kanıtlamaktadır. Çünkü cevizin içindeki yiyecek; hayatın gerçeği, hakikat olarak değerlendirilmiştir.

Ceviz ağacı aynı zamanda Yunan mitolojisinde de işlenmektedir. Yunan mitolojisinde Dionysos'un âşık olduğu kadın olan Karya'nın ceviz ağacına dönüşmesi anlatılmaktadır. Dionysos'un Tanrısal işlerini merak eden Karya'nın kardeşleri tüm uyarılara rağmen bu işlere hâlen merak salmakta ve müdahil olmaktadır. Bunun sonucunda ise Apollon, ceza olarak kardeşleri bir kayaya dönüştürür. Ancak Dionysos'un sevdiği olan Karya'yı ise bol meyve veren bir ceviz ağacına çevirmiştir.

Görüldüğü gibi motif açısından zengin içeriklere sahip olan bu nesneler, halk hekimliği tedavilerinde de kullanılmaktadır. Sakız ağacının tedavi yöntemlerinde tercih ediliyor olması, ağacın yara ve yanıklara iyi gelmesindendir denebilir. Bu da halkın deneme yanılma yoluyla birçok tedavi yöntemi keşfettiğinin kanıtıdır. Mitler ile bütünleştirecek olursak halk tedavi yöntemleri içerisinde yer alması, halkı derinden etkileyen olaylar içerisinde yer alıyor oluşundandır yorumuna sebep olabilir.

2.3.10.2. Sakız Ağacı, Cevizin Bilim Tedavilerindeki Yeri

Sakız ağacı, kutsal kitaplarda kendine yer edinmiş ve geleneksel tıp içerisinde öne çıkmış bir bitkidir. MÖ Herodot, sakız reçinesini jinekoloji alanındaki hastalıklara karşı tedavi yöntemi olarak kabul etmiştir. Yine “İbn Sînâ “El-Kânûn Fî't-Tıbb” adlı eserinin “Geriatric” ile ilgili bölümlerinde sakızın bağırsak düzenleyici olarak yaşlılık döneminde kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.” (Onay vd., 2016: 135).

Sakız ağacı; idrar söktürücü, hipertansiyon, boğaz ağrısı, egzama, karın ağrısı vb. tedavilerde günümüzde dahi kullanılmaktadır. “Yapraklardan ve ince dallardan elde edilen yağ bakterilere karşı vasat bir etkinlik gösterip ve mantara karşı tamamen etkisiz kalmasına rağmen, sakız reçinesinin uçucu yağı mikroorganizmalara ve mantara karşı çok etkili olduğunu kanıtlamıştır.” (Akdemir vd., 2013: 10). Bununla beraber ilaç, gıda, kimya gibi endüstrilerde de kendine yer bulmaktadır sakız ağacı. İlaç firmaları

özellikle “*ameliyat iplerinin üretiminde ve yara bandajlarında kullanılmaktadır.*” (Akdemir vd., 2013: 12).

Yüzün kabuk tutması olayı, deride mantar oluşumuyla ortaya çıkabilir. Sakız ağacı, tam da bu noktada devreye giriyor. Çünkü araştırmaların sonucuna göre sakız ağacının yağı, bu çeşit mantar oluşumlarına engel olmaktadır.

Sakız ağacı ile beraber kullanılan ceviz kabuğunun daha doğrusu Omega 3 yağı ve zengin bakır içeren cevizin cilde de çok faydası vardır. “*Her gün 2-3 ceviz tüketimi cildin elastikliğini artırır ve ciltteki hücrelerin canlı kalmalarına yardımcı olur.*” (faydalarizararlari.com, 2016: Cevizin faydaları). Bu kullanımın sebebi deneme yanılma yöntemi ile öğrenmedir. Köy ortamında deneyimin sonucu olarak böyle bir yol çizilmiştir ve cilde faydası olduğu bilindiğinden yukarıdaki cilt problemine bu kaynatma ve yaralara sürme olayı gerçekleşmektedir.

2.4. Diyabet Hastalığı

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K19

Kullanılan Bitkiler: Meşe palamudu

Kullanılan Diğer Nesneler: -

Bizim komşumuzda şeker hastalığı vardı. Bu hastalığından ötürü hasat zamanı meşe palamudu toplar, bunları toprağa gömerdi tatlansın diye. Kış zamanı gelince bunları topraktan çıkarır, kestane gibi pişirirdi. Bunu yiyince şekeri düzelirdi.

2.4.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Ağaç kültü, birçok toplumda kutsal bir kavramdır. Özellikle Türkler, şamanizmden kaynaklı olarak doğaya büyük saygı duymaktaydı. Bunun temel sebebi ağacın kökleriyle toprak anaya tutunması, dalları ile de göğe uzanması gösterilebilir. Aynı zamanda birçok anlatıda ağaç motifi karşımıza çıkmıştır. Özellikle Uygur destanlarında ağaç önem arz eder. Yine Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan, göl ortasında bir ağaç görmüş ve bu ağaçta ırmak gibi dalgalı saçlara, inci gibi dişlere sahip bir kızın olduğunu görmüştür. Türk soyunun devamını sağlayacak bu kız, bir ağaç kovuğundadır. Bu da ağacın gök ile bağlantısı olduğuna işarettir.

Meşe ağacı Türklerde olduğu kadar diğer kültürlerde de önem arz eder. Bir çeşit hayat ağacı muamelesi görmektedir. “*Slav halkları arasındaki inanca göre dünya*

ağacının dalları gökyüzüne ulaşır, kutsal bir kaynağa bağlı olan kökleri yeraltında cehenneme kadar iner, gövdesi ve dalları ise yeryüzünün boşluğunu kaplar. Masallarda ve mitlerde hayat ağacı denince akla ilk gelen ağaç, altından kabuğu ve halkalarıyla, gümüşten yapraklarıyla meşedir” (Erdem, 2017: 355). Bu anlayış, bahsettiğimiz gibi dağ kültüründe olduğu gibi ağaç kültüründe de yer alan kökleriyle yere tutunmuş, dallarıyla göğe tutunmuş bir motif içeriğini göz önüne sürmektedir.

Hayat ağacı inancı, Saha Türklerinde de bulunmaktadır. Bu inancın doğrultusunda yapılan çalışmalarda “Aal Luuk Mas” adı ortaya çıkmıştır. Aal Luuk Mas, Saha Türklerinin hayat ağacına verdikleri addır. Saha Türkleri, Aal Luuk Mas kavramını genel itibarı ile “meşe ağacı” için kullanmıştır. Yapılan kaynak taramasında hayat ağacına dair şu bilgiler elde edilmiştir:

- “N. V. Emelyanov, *Aal Luuk Mas*’ı kutsal ağaç olarak tanımlar. Tanımlama esnasında kuduk ve kudululu varyantlarını dikkate almayarak meşe ağacı olarak nitelendirir” (aktaran: Ergun, 2005: 295).
- “Yefremov, üç alemleri birleştiren bu ağacın bazen üzerinden bal ve şeker akan meşe ağacı olduğunu belirtir” (aktaran: Ergun, 2005: 295).
- “1972 yılında Moskova’da yayımlanan Yakutça-Rusça sözlükte *Aal Luuk Mas*, Mitolojik kutsal meşe şeklinde tanımlanır” (aktaran: Ergun, 2005: 296).
- “İ. V. Puhov, *Aal Luuk Mas*’ı, *Aan Aldahçın Hatun* (tanrıça-yer ruhu)’un yaşadığı mekân olarak tanıtır. Yakut destanlarının değişmez karakteri olan ve ülkenin merkezinde, kutsal mekânın ortasında yer alan *Aal Luuk Mas*’ın meşe ağacı olduğunu belirtir ve kutsal soylu ağaç şeklinde tanımlar” (aktaran: Ergun, 2005: 296).
- “Sagalaev *Aal Luuk Mas*’ın meşe ağacı olduğunu belirtir. Kovuklu meşe ağacının sadece ruhların konutu olmadığını, farklı bir dünyaya geçiş yolu olduğuna dikkat çeker” (aktaran: Ergun, 2005: 296).

Bu bilgiler ışığında yapılabilecek yorumlardan ilki Türklerin, meşe ağacına bir kutsaliyet atfettiğidir. Bu inanç biçimi, Şamanizm kökeninden kültürümüze yansımış ve belki de bu yollardan halk hekimliği içerisinde kendine yer bulmuştur. Dikkat edilirse Puhov’un yaptığı tanımlamada Aal Luuk Mas, tanrıçaların yaşadığı bir mekân olarak tasvir edilmiştir. Aynı zamanda Sagalaev, meşe ağacının bir geçiş kapısı olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle meşe ağacının sağaltıcı bir niteliğinin bulunması kaçınılmazdır.

Çünkü metafiziksel kavramların iç içe olduğu bir ortamda bu gücün olumlu bir yansıması olarak sağaltım niteliği gösterilebilir.

Şamanizm haricinde İslamiyet'te de meşe ağacının hikmetlere dayandırıldığı özellikle Hacı Bektaş Veli menkıbelerinde açıktır. Anlatılan menkıbeye göre Hacı Bektaş Veli, Hırka Dağı'na abdallarıyla beraber çıkmıştır ve bu dağda çeşitli sema, raks eşliğinden sonra hırkasını yanı başında bulunan ateşe savurmuş ve bu ateşte yanan hırkanın küllerini dört bir yana dağıtmıştır. Dağılan bu küllerin düştüğü yerde de meşe ağaçları ortaya çıkmıştır (aktaran: Işık, 2004: 99). Bu menkıbeden yola çıkarak meşenin ilahi kudretinin olduğuna kanaat getirilebilir.

Diğer mitler incelendiğinde yine meşe ağacı aynı Slav kültüründe olduğu gibi karşımıza çıkacaktır. Özellikle Nuh Peygamber'in yapacağı geminin meşe ağacından olması söylenmiştir (Öztürk, 2016: 824). Bu her ne kadar Tekvin içerisinde “gofer ağacı” olarak geçse de araştırmalarda “meşe ağacı” olarak da değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak meşe ağacı Diyarbakır bölgesinde de yaşamış toplulukların benliğinde bütünleştirilmiş bir niteliğe sahiptir. Yahudilik, Şamanizm, İslam gibi tüm unsurlar içerisinde kendine yer bulan meşe, Şamanizm'de doğaya saygı mertebesinde Gök Tanrı ile bağlantı sağlayan bir ağaç konumundaki iken İslam geleneği ile evliyaların ruhunu barındıran bir varlığa dönüşmüştür. Nitekim anlatılara göre meşe ağacının kesilmesi, evliyanın öldürülmesiyle eş tutulmuştur. Aynı zamanda Yahudilikte de meşe, Nuh Peygamber'in gemisinin hammaddesi konumundadır. Tüm bu parçalar bütünleştirildiğinde kültüre ve halk hekimliğine ne kadar sirayet ettiği aşikârdır. Halk hekimliğinde de inancın gücü temel alınırsa halkın bunu sağaltım yöntemi olarak tercih etmesi şaşırtıcı değildir.

2.4.2. Meşe Palamudu Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Diyabet, vücutta yer alan insülin ile doğrudan iletişim hâlinde olan bir rahatsızlıktır. İnsülin, vücutta yer alan şeker oranını belirleyen bir hormondur. Diyabet de bu hormonun yetersizliğinden ötürü ortaya çıkmaktadır. Diyabet hastalığı, tip 1, tip 2, diğer spesifik tipler, gestasyonel tip olmak üzere dört başlıkta ele alınmaktadır (Olgun, 2011: 43). *“Endokrin pankreasın görevi insülin salgısı ile gıda maddelerini depolanmasının kolaylaştırılması ve glukagon salınımı ile açlık dönemlerinde depolanan bu gıdaların mobilizasyonunun sağlanması olarak özetlenebilir.”* (Kesler, 2008: 15). Görüldüğü gibi insülin salgısı, vücutta kan şekeri ile bağlantılıdır. Bu kan

şekeri salınımının düşmesini engellemek amacıyla insülin kullanılmaktadır. Genellikle açlık durumunda ortaya çıkan insülin salınımı, düşük bir değere sahip olduğunda diyabet hastalığını ortaya çıkarmaktadır.

Halk hekimliği tedavisinde kullanılan meşe palamudu, pankreas ve karaciğerde koruyucu etkilere sahiptir. Fareler aracılığıyla diyabetin üzerinde meşe palamudunun etkisi incelenmiştir. Bu incelemede meşe palamudunun pankreasa ve karaciğere yönelik etkisi ele alınmıştır. Deneyde meşe palamudunun tam anlamıyla olgunlaşması beklenmiştir. Bu olgunlaşmanın sonucunda toz hâline getirilen meşe palamutları ratlara (farelere) enjekte edilmiştir. Bu tedavinin sonucunda ise şunlar belirtilmiştir:

1. *“Meşe ağaçlarının farklı yapılarında bulunan bazı fenolik bileşiklerin antioksidan, serbest radikal süpürücü, DNA hasarı koruyucu ve anti-neoplastik özelliklerinin olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bazı flavonoid bileşiklerin fosforilasyonu önleyerek süperoksid radikal oluşumlarını engellediği bildirilmiştir”* (Yaman, 2016: 12).
2. *“Diyabet modelinde, meşe palamudu ekstraktının antioksidan aktivitesinden dolayı karaciğer ve pankreasta şekillenen hasarı önlediği görülmüştür. Bu nedenle meşe palamudunun diyabete bağlı şekillenen komplikasyonların tedavisinde destekleyici olabileceği düşünülmektedir* (Yaman, 2016: 13).

Deneyin sonucundan da yola çıkacak olursak halkın kullanmakta olduğu bu tedavi yöntemi, hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde pozitif sonuçlar doğurmuştur. Diyabet tedavisinde meşe palamudunun kullanılabileceği, kan şekeri ile direkt olarak etkileşimde olan pankreas ve karaciğeri koruduğu görülmektedir. Ancak insanlar üzerinde yaratabileceği etkiler, sadece bir fikir yürütmeden ibarettir. Halkın bu tedavi yöntemini tercih ediyor oluşu, deneylerde yer alan bu araştırmalarla desteklenebilir ancak diyabet gibi ciddi riskler oluşturabilen hastalıklarda kesinlikle ilk yapılması gereken bir hastaneye başvurmak olmalıdır.

2.5. Gebelik Tedavileri

2.5.1. İncir Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K17

Kullanılan Bitki: İncir

Kullanılan Diğer Nesneler:

Benim akrabam uzun bir süre hamile kalamadı. Gitmediği doktor kalmadı ama sonra bizim köydeki bir aktar ona incir verdi. Bu inciri içindeki sıvı çıkana kadar kaynatmasını söyledi. Sonra bunu on dört gün boyunca kullanmasını söyledi. Bundan tam bir yıl sonra da çocukları oldu.

2.5.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri, Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

İncir, Türk mitolojisi de dâhil olmak üzere birçok mitolojide derin bir yer edinen kültürlerden biridir. İslamiyet, Hristiyanlık, Budizm gibi birçok dinî inanışta da yer alan bu meyve ile ilgili birçok görüşü diğer tedavi yöntemlerinde aktarmıştık. Yine türbe tedavilerinde geçen incir ağacı efsanesi, doğrudan doğum ile ilgilidir. “Sultan Şeyhmus Türbesi” başlığı altında açıkladığımız incir efsanesinde doğum yapamayan bir kadının mezarı üzerinde biten incir ağacının meyvelerini tüketen kadınların çocuk sahibi olması durumlarını aktardık. İncirin gebelik üzerinde etkisinin oluşu, Kur’an’da geçen incir ve zeytin üzerine yemin etme olayı yine incirin kutsallığına yapılmış bir atıftır.

İncirin doğumun, doğurganlığın sembolü olması tesadüf olmamıştır. İnsanoğlunun üremesini bu nedenle destekleyecek bir niteliğe sahip olan incir Türk halkının zihninde de doğurganlık ifadesi olarak yerleşmiştir. Bu yüzden “*Erkeklik (yapraklar) ve kadınlık (meyveler) unsurlarını beraberce barındırmasından dolayı incir ağacı ‘hayat’ın ve ‘aşk’ın sembolü olarak da bilinmektedir.*” (Koçak, 2011: 286). Türk anlatılarında hayat ağacının sembolünün de incir olduğu düşünülmektedir. Orta Doğu mitolojisi zamanla Türk mitolojisiyle de birleştiği için incir görüşleri arasında bir bütünleşme olacağından şu fikir yine Türk mitolojisiyle bağdaştırılabilir: “*Orta Doğu mitolojisinde incir, sapından süt süzülmesinden yola çıkılarak doğurganlıkla ilişkilendirilmiştir.*” (Gezgin, 2007: 80). Bu ifadeyi ağaçların kadın göğsünü andırması görüşüyle destekleyebiliriz. Nitekim Koçak “*İncir, meyveleri çiçek açmadan yaprakları büyümeden meyveleri görüldüğü için incir ağacına ‘memeler ağacı’ da denmektedir.*” (Koçak, 2011: 282) düşüncesini savunmuştur.

İslamiyet’te yer alan yaratılış ifadelerinde Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya yönelik ifadeler, utanç kavramının ortaya çıkmasıyla alakalıdır. Yılan kılığında gelen şeytanın oyununa aldanan Havva’nın elmayı Âdem’e de yedirmesi sonucu utanç hissiyatında yardıma incir ağacı koşmuştur. “*Hz. Havva ve Âdem cennetten kovulunca dünyaya çıplak gelirler ve incir ağacından mahrem yerlerini örtmek için yaprak isterler. İncir,*

istedikleri kadar yaprağı verir. Bunun üzerine onlar da incire ‘Senin ömrün uzun, meyven tatlı olsun; kulların hep yesin, doysun.’ diye dua ederler.” (Türktaş, 2012: 179). Bu efsaneden yola çıkarak cinsel organların örtünmesi ile ayıp kavramı ve üreme arasında bir bağ kurulabilir. Halkın dine bakış açısı düşünüldüğünde birçok dinî efsanede karşımıza çıkan bu olay, cinsellik ve doğumla bağdaştırılmıştır. Bunun sonucunda ise halk, doğum yapamayan kadınlara bu yolu önermiştir denebilir. İncirin böylesi sembolize oluşu halk arasında rüyalarda da işlenmektedir. *“Rüyasında incir yiyen”* (Işık vd., 2010: 68) kadının kız çocuğu olacağı inancı Anadolu’da hâkimdir. Bu görüşten ötürü yine incir sembolü ile doğum arasında bir bağ kurulabilir.

İncir, sadece Türk mitlerinde değil Yunan mitlerinde de geniş bir yer bulmaktadır. Nitekim bir anlatıda Tanrı Mars, Vesta rahibesi Rea’yla o uyurken birlikte olmuş ve bu günden itibaren Rea, hapse atılmıştır. Hapiste doğum yapan Rea, Romulus ve Remus adlı ikizleri doğurur. Bu bebekler, Rea’dan alınır ve bir sandalla nehre bırakılır. Nehrin suyunun fazla olması sebebiyle sepet, bir incir ağacının yanına sürüklenir ve bu ağacın altındaki bebekler, Mars tarafından gönderilen dişi bir kurt tarafından emzirilir (Gezgin, 2007: 79). Yunanlarda anlatılan bu efsane sonucunda doğum ile hayat ağacı ve incir ağacı arasında bir bağ kurulabilir. Çünkü bebekler, incirin altına gelmemiş olsa daha da sürüklenecek ve belki de canlarından olacaklardır. Bu doğurganlığın sembolü Yunan halkının başka bir inanışında da bizi karşılamaktadır. *“Eski Yunanlılarda ‘aşırı doğurganlığı’ simgeleyen incir karı-koca ilişkisi, evlilik, doğurganlık, günden arınma, gerçeklik sembolü olan incir ağacı İtalya ve Afrika’nın bazı bölgelerinde de kısır kadınların ‘ruhani kocası’ olarak ilahlaştırılmıştır.”* (aktaran: Koçak, 2011: 286). İşte halkın incir ağacını kutsallaştırması bu mitte de bizi karşılamaktadır. Bu sebeple incir motifi, incir ağacı motifi doğum ve üreme ile ilişkilendirilmiştir.

İncirin halk arasında bu derece yaygınlıkla kullanılıyor olması bilimsel açıdan pek önem arz etmemektedir. Yaptığımız incelemeler sonucunda bu yönde herhangi bir araştırmaya rastlamış bulunmamaktayız. Bu nedenden ötürü bilimsel açıdan bu tedavi yöntemi herhangi bir dayanağa sahip değildir.

2.6. Fıtık

2.6.1. Genel Fıtık Tedavisi

Derlenen Yöre: Diyarbakır

Derlenen Kişi: K12

Kullanılan Bitki: -

Kullanılan Diğer Nesneler: Sülük

Bize gelen hastaların birçoğu fıtık isteği var. Bunun yanında başka hastalıklar da var ama biz genelde fıtıkla ilgileniyoruz. Çok şükür bugüne kadar tedavi edemediğimiz kimse olmadı. Zaten öyle bir şey olunca da para almıyoruz. Bu işi bana öğreten babamdı, bu geleneği bozmaya niyetim yok. Sülüğü bizim ailede ilk kullanan dedemmiş. Sonrasında babama sonra da bana geçmiş. Bu yüzden aile geleneği demem normal. Sülüğü nereden getirdiğimizi söyleyemem ama genellikle dağ eteklerindeki nehirlerden toplayıp getiriyoruz. Sülüğü ağrı yapan yerin üzerine yerleştiriyoruz. Aynı zamanda vücutta bir sürü nokta var. Bu noktalar sinirlerin birleştiği yerler. Genel olarak hedefimiz orasıdır. Sülükte bir sıvı var. O sıvı, kan emdiği yere bulaşınca ağrıyı kesiyor zaten. Oradaki kirli kanı çekip aldıktan sonra sülüğü atıyoruz. Bu sülüğü tekrar kullanabilirsiniz ama pek faydası olmaz.

2.6.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Bilinir ki sülük tedavisi, din açısından da bir önem taşıdığı için esasında ocak geleneğine tabidir. Çünkü tedavinin belirli şekilleri vardır ve bu şekiller nesilden nesile bir şekilde aktarılır. Anlatıcı, kendisine nerelere uygulandığı sorusuna “Sırdır, verilmez.” cevabını vererek aslında bu görüşü desteklemiştir. Bu tedavi yönteminin kullanılmasındaki esas, Hz. Muhammed’in söylemiş olduğu sözden başka bir şey değildir. Din inancından yola çıkarak oluşturulan bu görüş “*Lisanu’l-Arap’ta da (“ALK” maddesi). ‘Amir / Şabî’den yapılan Rivayete göre, Hz. Peygamber (a.s.m) şöyle buyurmuştur: ‘İlaçların en güzeli, sülük ve hacamattır.’ denilerek söz konusu hadise atıfta bulunulmuştur.*” (sorularlaislamiyet.com 2019: Sülük salma) ile hadis kitaplarında yer almaktadır. Böylece halkın bunu kullanma sebebi olarak sadece din gösterilebilir. Ancak halk hekimliğinde, hiçbir zaman faydasız bir tedavi yöntemi uzun süreli olamamıştır. Halkın veya sağaltım yöntemini uygulayan kişilerin olumlu dönütler alması, sülük tedavisinin daha da ilerlemesine sebep olmuştur. Diyarbakır’da yer alan

“Sülüklü Han” bunların en temel örneklerinden biridir. Bu handa sülük yetiştiriciliği oldukça yaygınlaşmıştır.

2.6.1.2. Sülük Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Sülük tedavisinin kullanıldığı fıtık, bilimsel açıdan incelendiğinde çeşitli türlere sahip olsa da tedavi yönteminde yer alan türü bel ve omur kemiklerinde yer alan disklerin dışı doğru kayması sonucu ortaya çıkmaktadır. Fıtık tedavisinde kullanılma amacı olarak sülüğün salgıladığı maddeler içerisindeki etkenler olabilir. Sülükler çok çeşitli türlere ayrılmaktadır. Bu türleri içerisinde sülük tedavisinde kullanım işine de “hirudoterapi” adı verilmektedir. Hirudoterapi içerisinde kullanılan sülüklerde sülüğün ağız kısmında yer alan salgı ile hem uyuşturma hem de tedavi yöntemleri kullanılmaktadır. Bu salyanın içerisinde yer alan birçok materyal çeşitli hastalıkların tedavilerinde kullanılmaktadır. Örneğin “*Meksika sülüğünün salyasında bulunan Ghilanten adı verilen bir antikoagülan maddenin ise bazı tümörlerde antimetastatik etkilerinin olabileceği konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca apse, artrit, glokom, myasthenia gravis, dental tedaviler, hematoma, tromboz, gangrene gidişin önlenmesi ve diğer çeşitli damar bozukluklarında (arteriyoskleroz, diabetik damar komplikasyonları, varisler, diğer kardiyovasküler hastalıkla) tıbbi tedaviye yardımcı olarak kullanılmaktadır.*” (Tütüncü 2017: 22). Buradan yola çıkarak sülüğün halk arasında kullanımının bir edinim yoluyla gerçekleştirildiği açıktır. Halk, öncelikle sülüğün kan emme potansiyelinin farkına varmış ve kan sirkülasyonunu sağlayabileceği düşüncesiyle sülüğü vücuda uygulamıştır. Her ne kadar dinsel açıdan önem kazanmış bir tedavi yöntemi olsa da bu yöntem fayda sağlamıyor olsaydı eğer halkın kullanımı giderek azalma gösterirdi.

Sülük tedavisi, Amerika’da 2014 yılında yasal bir şekilde tedavi yöntemleri arasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu tedavi yöntemi “*Apse, artrit, glokom, myasthenia gravis, dental tedaviler, hematoma, tromboz, gangrene gidişin önlenmesi ve diğer çeşitli damar bozukluklarında (arteriyoskleroz, diabetik damar komplikasyonları, varisler, diğer kardiyovasküler hastalıklar...) tıbbi tedaviye yardımcı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca plastik-rekonstrüktif cerrahi ve mikrocerrahide, dolaşımın düzenlenmesi ve fleplerin mikrovaskülarizasyonunu sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.*” (Taneri, 2017: 69). Tedavi yöntemlerinin içeriğinde yer alan gangrene gidişin önlenmesi, damar bozuklukları, bunlarla beraber kas yaralanmaları

sülük tedavisinin aslında sadece geleneksel değil aynı zamanda modern tıp tedavi yöntemleri içerisinde yer aldığına büyük kanıttır.

Sülük tedavisinde kullanılan sülükler genel anlamıyla “medikal sülük” adıyla seslendirilmektedir. Sülük tedavisini anlatan sağaltıcının söylemlerinden yola çıkarak medikal tedavilerde de aynı şeylerin geçerli olduğu aşikârdır. Sülüklerin bir tedavinin ardından başka bir tedavide kullanılması da aynı zamanda riski artırmaktadır. Kan ile doğrudan temasta olan sülük, çözümü olmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle steril ortamlarda uygulanmayan ya da korunmayan sülükler HIV virüsünden tutun HPV virüsüne kadar çeşitli hastalıkların taşıyıcısı olabilmektedir. Buna yönelik olarak *“Medikal sülük kullanılsa bile hastanın cilt florasından ve ciltte kolonize olan bakterilerden kaynaklanan bakteri enfeksiyonları da gelişebilmektedir. Sülük uygulaması sonrasında enfeksiyon görülme oranı %2.4-20.0 arasında bildirilmektedir. Flep kurtarma amacıyla sülük tedavisi uygulanan hastalarda enfeksiyon gelişirse flep kurtarma oranı %70-80’lerden %30’lara düştüğü gözlemlenmiştir.”* (Çelikbaş, 2017: 225). Görüldüğü gibi sülük tedavisinin faydası kadar aşırı derecede tehlikeleri de mevcuttur. Sülüğün ağız kısmından salgılanan tükürüğün hem uyuşturucu hem de kan sıvılaştırıcı etkisi bulunduğu için bu tedavi yöntemi bazen kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Durmayan kanamaların özellikle bebeklerde negatif durumlar ortaya çıkaracağı da açıktır.

Sonuç olarak sülük tedavisi halk tarafından geleneksel olarak kullanılırken aynı zamanda modern tıp tedavileri içinde de yer almaktadır.

2.6.2. Boyun Fıtığı Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Dicle / Kaygısız Köyü

Derlenen Kişi: K4

Kullanılan Bitki: Kekik

Kullanılan Diğer Nesneler: Un

Kekik suyunu kaynatıp o suyla köy unundan hamur yapıyoruz. Gece yatmadan evvel boynun sırtla birleştiği yere hamuru yayıp üstünü bezle örtüyoruz.

2.6.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Yunan mitolojisinde Troya savaşına sebep olan Helen'in gözyaşlarından doğduğuna inanılan kekik, (Gezgin, 2007: 87) geçmişten günümüze Anadolu yiyeceklerinin de vazgeçilmezi olmuştur.

En ilkel dönemlerden beri güzel kokuların timsali olan kekiğin örnekleri genel olarak sevgilinin güzelliğine bağlandığını görmekteyiz. Örneğin Elmadağ Efsanesi'nde kekik, sevgilinin kokusuyla bağdaştırılmıştır:

“En parlak yıldızısın

Nefesin akşam otları

Fatma Betül çiçekleri

Ve kekik kokuludur

Tut, bırakma ellerimi

Alnımdaki yazısın.” (Ceylan, 2018: 21).

Yunan mitlerindeki Helen'in güzelliğin ifadesi olması, güzel kokuyor olması direkt olarak halk arasında tercih edilmesini sağlamışsa da fitik tedavisinde tercih ediliyor olması gelenekten kaynaklanmamaktadır.

2.7. Isırıklar

Bölge, genel olarak dağlık arazi olduğu için hayvan ısırıklarına sıkça rastlanmaktadır. Özellikle tarım arazilerinin varlığı, sulak ortamlar yılan ve türevlerini halkın karşısına getirmiştir. Bu tarz durumlarda ani tedavi gerektiği için halk çoğunlukla anında uygulama yapabileceği bir ortam yaratmış, tedavi yöntemlerini sıklıkla uygulamıştır. Bu yöntemler içerisinde yılan ısırıklarına karşı tedaviler daha çok tercih edilmektedir.

2.7.1. Arı Sokması

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Ergani / Çakırfakir köyü

Derlenen Kişi: K16

Kullanılan Bitki: -

Kullanılan Diğer Nesneler: Şeker, taş

Annem arı soktuğu zaman ben çocukken önce şekeri sıcak suyla ıslatıp bekletirdi. Sonra da bunu arının soktuğu yere sürerdi. Sabah uyandığımda arının

soktuğu yerde hiçbir iz olmazdı. Bazen de arı soktuğu zaman güneşin altında beklemiş sıcak taşı arının soktuğu yere basarlardı. Acı bir süre sonra geçerdi.

2.7.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Arı, tüm dünyada doğanın dengesini sağlayan bir hayvan olarak bilinmektedir. Bitkilerden aldığı polenlerle polen taşımacılığı yapması ve bunun sonucunda bal elde etmesi ile yüzyıllar boyu değer gören bir hayvan olmuştur. Arının milyonlarca yıl yaptığı bu hizmet, onun toplulukların gözünde kutsallaştırılmasını sağlamış aynı zamanda küçük olmasına rağmen tehlikeli oluşu ve birlik içinde hareket etme özelliği ile de insanlar için örnek bir varlık hâline dönüşmüştür. Yunan mitolojisinde Apollon'un kehanet özelliği, Mısır'da arıların Ra'nın akıttığı gözyaşından doğması, Keltlerde arının İsa'nın gözyaşlarından doğması arının mitlerdeki yerini göstermektedir ve bizim için önemli olan Anadolu kültüründeki inanıştır. Bu inanışta Telipinu'nun doğadaki gelişimi durdurması ve arının onu sokarak bu gelişimi tekrar başlatması anlatılır (Öztürk, 2016: 181).

Arının böylesi mitolojik bir değere sahip olması ve yine onu karşılayan tedavi yönteminin taş olması önemli bir husustur. Çünkü biliyoruz ki Türklerde “taş kültü” yer almaktadır. Her ne kadar taş, basit bir olgu gibi düşünülse de taşın Türklerdeki yeri ayrıdır. Uygur Türklerinin “Göç Destanı”nda anlatılan “Yada (Yede) Taşı”, bu taş kültürünün asıl motifidir. Yada Taşı aynı zamanda Şamanizm'in Türklerdeki yansımasıdır. Bilinir ki Şamanist unsurlar içerisinde taş ile yağmur yağdırma, efsunlama durumları yer almaktadır. Örneğin destanda “Yada Taşı”nı kaybeden Uygurların kıtlıkla uğraşıp vatanlarından olması bu durumun özetidir. Bununla beraber “*taşların uğuruna veya uğursuzluğuna; şifa, koruma vb. bazı güçleri olduğuna inanılır.*” (Uluişik, 2017: 201). Yine “Yaratılış Destanı” içinde Tanrı Ülgen ile ilgili şu ifadeler bulunmaktadır:

“Denizden çıkan bir taş fırladı, çıktı yüze

Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne!

Artık Ülgen memnundu, rahatı bulmuş idi.

Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi.” (Ögel, 2010: 433).

Bu metinde Türklerin günümüzde vatan olarak gördüğü kutsallık ile Ülgen'in üzerine oturduğu taşın verdiği rahatlık bu noktada bütünleştirilebilir. Türklerin vatansız kalamıyor oluşu ile Ülgen'in yeryüzünde oturduğu taşın verdiği hissiyat esasında bu anlayışın sebebi olabilir. Çünkü Türkler, hiçbir zaman esareti kabul edememiş, kendi

varlığını kendine ait topraklar üzerinde yüceltebilmiştir. Yine Altaylardaki “Yaratılış Destanı”nda boğulmak üzere olan insanın Tanrı tarafından kurtarılmış olması taş inancının sağaltıcı niteliğine misaldir (Tanyu, 1968: 35).

Türk toplumunun İslamiyet’e geçişiyle bu taş kültü, özellikle Azerbaycan Türklerinde “şiiirlerin namaz kılarken başının önüne taş koyması” şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bununla ilgili gelişen olayda şöyle bir aktarım bulunmaktadır: *“İğdir’da çok yakın bir dostum, camiye girip namaz kılacakken birinin başının ucunda bir taş görmüş. Bu da nedir diyerek ayağıyla taşı dışarıya doğru yuvarlamış. Namaz kılan adam bu taş kalkınca secdeye bir türlü inememiş. Sonra çevreden biri uyarınca taşı yerine koymuş ve dayak yemekten kurtulmuş.”* (K9).

Görüldüğü gibi İslamiyet’in gelişine rağmen bazı gelenekler yine de sürmektedir. Özellikle Diyarbakır yöresini tanıtırken dikkat çektiğimiz Çermik’teki gelin tepesi yine taş kültü izlerinin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Kısacası taşın sağaltım içeriği olarak kullanımının hiçbir şekilde temeli yok değildir. Özellikle Anadolu kültüründe yer alan kıtlığı oluşturmula Telepinu’yu arı sokması ve bereketin artması ile Türklerin “Yada Taşı”nı kaybedip kıtlığın ortaya çıkması ise ince bir detaydır. Halkın tedavi yöntemine sirayet ettiği de bu nedenle açıktır.

2.7.1.2. Şeker Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Dünyada biyolojik çeşitlilik açısından arıların habitata sağladığı katkı büyüktür. Bununla beraber birçok arı çeşidi Anadolu coğrafyasında yaşamaktadır. Özellikle ülkemizin Güneydoğu Anadolu bölümünde dağlık arazilerin bolluğu sebebiyle arı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bundan dolayı bu coğrafyada arı çeşitliliği görülmektedir. Bu arı türlerinden bazıları, bulundukları bölge itibarı ile soktukları süreç içerisinde deri altına aynı zamanda mikrobiyal unsurları enjekte edebilir. Bu tedavi yönteminin işe yaradığı sokmalar, genel olarak iğnenin deri altına fazla inmediği sokmalardır. Bu sokmaları lokal ve geniş reaksiyon olacak şekilde iki grupta inceleyebiliriz. Arı sokmalarının lokal reaksiyonlarında müdahaleye gerek kalmadan şişlik kısa bir süre içinde geçmektedir. On santimetreden derine inen sokmalarda ise uzun vadeli bir şişlik ortaya çıkmaktadır (Gezer vd., 2012: 104).

Yakın dönemde birçok haber sitesinde yayımlanan bilgilere göre şeker, yara üzerinde pozitif bir etki yapmaktadır. Şeker, antibiyotik niteliği ile öne çıkmaktadır. Bu haberin merkezinde ise Moses Murandu yer almaktadır. Moses Murandu, Zimbabve’de

yara tedavilerinde şekerin kullanıldığını söyleyerek bunun tıp alanında da kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Bu konu üzerine yaptığı çalışmalar sayesinde de ödül almıştır (bbc.com, 2019: Şekerin İyileştirici Özelliği). Bu görüşü destekleyen çalışmaların birinde de apse ve yaralar üzerinde şekerin etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda ise şekerin yara ve apselere yönelik olumlu etkileri olduğu kanıtlanmıştır. Çalışmayı yapan Nuri Yavru ve arkadaşları şu görüşleri sonuç olarak paylaşmışlardır: *“Mikroorganizmalar, çoğalmaları ve yaşamlarını sürdürmeleri için suya ihtiyaç gösterirler. Bu ihtiyaç, aktif su dengesi ile ölçülür. Aktif su dengesinin küçük olması bakteriyel üremeyi engelleyen bir faktördür.”* (Yavru vd., 1992: 67). Bu çalışmadan hareket olursak şeker, bakterilerin çoğalması için ihtiyaç duydukları su ortamını kurutmaktadır. Bu yönüyle halkın kullandığı bu tedavi yönteminin bilimsel açıdan desteklenebileceği görüşü ortaya atılabilir. Bununla beraber arı sokması, insan vücudu açısından tehlike yaratabileceği için ilk fırsatta hastaneye başvurulması gereklidir. Bununla beraber tedavi yönteminde yer alan taş tedavisinin tam anlamıyla bir karşılığı bulunmamaktadır. Sadece güneşte beklemiş sıcak taşın su ortamını kurutmaya yardımcı olduğu düşünülebilir. Yine de bu yöntem, taşın alındığı ortamda bulunacak bakteriler yüzünden risk oluşturacağı için bilimsel anlamda hiçbir karşılık bulamamaktadır.

2.7.2. Yılan Isırığı

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Lice

Derlenen Kişi: K3

Kullanılan Bitki: Buğday

Kullanılan Diğer Nesneler: Bıçak, Keçi Postu, Keçi Yoğurdu

Eski zamanlarda tarlada çalışırken yılan vakaları çok oluyordu. Bir gün tarlada çalışırken yılan saldırısına uğradım. Bizde bir inançtır yılan saldırısına uğradığımız zaman ısırılan yılanı öldürmezsek ısırılan kişi ölecekti. Tabii doktor nedir bilmeyiz. Kendi yöntemlerimizle hallededik.

Yılanın ısırığı bacağı üç yerden bağlayıp beni eve götürdüler. Hemen yılanın ısırığı bölgeyi sıcak bıçakla deşip sonra buğday kaynatıp piştikten hemen sonra içine keçi yoğurdu katardık. Biraz daha kaynattıktan sonra buğdayı ayıklayıp ayrı bir kaptaki ezer suyunu ısıtırdık. Ezdiğimiz buğdayı yılanın ısırığı bölgeden tutup bir bacağın tamamını kapsayacak şekilde sürerdik ve üstüne sıcak buğday suyunu döküp bir gün beklerdik. Birinci günün sonunda bacağı temizler ve bir yılını yeni doldurmuş olan

keçiyi kesip (özellikle keçi) postunu yılanın ısırdığı bölgeye bırakıp bir gün daha beklerdik. Bir günün sonunda o postu toprağa gömerdik. Ve beş gün boyunca o bölgeyi ısıtılmış demir ile yakardık. Beş günün bitiminde bacağımın şişkinliği inene kadar o bölgeye hacamat yapıp kan akıttık.

2.7.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Yılan ısırığı, insanlığın ilk dönemlerinden beri uğraşageldiği sorunlardan biridir. Göçebe yaşam, geleneksel barınma yerleri, toprakla iç içe oluş gibi sebepler insanoğlunu yılan ile sürekli baş başa bırakmıştır. Bu nedenle de insanoğlu doğadaki hayvanların bunlarla mücadelesini izlemiş ve çeşitli tedavi yöntemleri geliştirmiştir.

Olayın içerisinde yer alan kişi köyde yaşadığı için doktor ve hastaneye ulaşması zor olduğundan halkın çözüm yöntemlerinden faydalanmıştır. Burada asıl önem arz eden inanışlar ve doğada yılanı direnç gösterebilen varlıkların takibidir. Yılanın öldürülmemesi sonucu sokulan kişinin öleceğine inanılması hakkında kişiden bir efsane edinemedik. Ancak yerel inanış olduğunu söylemiştir ve bu yerel inanış hakkında net bir bilgi yoktur.

Doğadaki birçok varlık yılan ısırığına karşı daha dayanıklıdır. Bu dayanıklılık elbette halkın da dikkatini çekmiştir ve halk bu niteliklerden faydalanmaya başlamıştır. Nitekim hayvanlar arasında yılan ısırığına duyarlı türler azalan sırayla, *“Atlar, koyunlar, keçiler, sığırlar, köpekler ve domuzlardır; kediler zehre karşı en dirençli hayvanlardır”* (wikipedia.org, 2016: Yılan Isırığı). Buradan da yola çıkarak halkın bu duyarlılık ve direnç oranı hakkında bilgi sahibi olduğunu anlamaktayız.

Yaranın ısıtılmış demirle temizlenmesi aslında toplumlarda “demir” simgesinin önemine işaret etmektedir. Demir, direncin temsilidir. Demir, ateşe hükmedebilmenin simgesidir. Aynı zamanda demir, Türk destanlarında da önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu motif Şamanların, zamanla demirciliğe yönelmeleri ile de zirveye ulaşmıştır. Demir, gökten gelen bir varlık olarak karşılanır ve demire kutsiyet addedilir. Aynı şekilde yaraları temizleme adına kullanılması da bundan ötürüdür. Diyarbakır yöresinde bu kültürün köylüler arasında devam ettirilmesi oldukça önemlidir.

Bitkilerin tedavi yöntemleri arasındaki önemli yerleri kesinlikle yadsınamaz. Burada da karşımıza çıkan bir başka husus buğdaydır. Buğdayın neden kullanıldığına dair anlatıcı kesinlikle bilgi sahibi olmamakla beraber yılan ısırığı ile alakasına dair

somut verilere ulaşamamıştır. Ancak keçinin var olması yukarıda verdiğimiz bilgidен yola çıkarak duyarlılık oranının yüksek olmasındandır. Keçi sütünün kullanılması, keçi derisinin kullanılması üstüne bu keçinin postunun ısıtılmış demir ile yakılması ayrı bir ayınle ilgili gibi durmaktadır. Nitekim demir, keçi postu ilişkisi Şamanist bir töreni andırmaktadır. Ayrıca keçinin anaç özelliği sütünün de şifa kaynağı olması onun tabiat ana ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Hacamat yöntemi, toplum içerisinde alternatif tıbbın farklı bir dalıdır. Hz. Muhammed'den süregelen bir yöntem olduğu için kutsal kabul edilmiştir. Hz. Muhammed'in hacamat hakkındaki görüşleri de bu durumu desteklemiştir. Günümüz dünyasında bile, ameliyat yöntemleri kadar ilgi çekmektedir. Var olan hacamatçıların bir kısmı bu işi sünnet olarak yapmaktadır. Geriye kalanları ise meslek dalı hâline getirip maddi düzen yaratmıştır. İstanbul'da yaşayan “Abdülbaki Tumaç” hacamatın sünnet kısmıyla ilgilendiğini sürekli belirtmektedir. Abdülbaki Tumaç şöyle aktarmaktadır: *“Efendimiz buyurdular ki, vücuda yetmiş şifası vardır. Sadece başa yedi şifası vardır. Bu yedi şifadan evvela baş ağrısını giderir, kulak, boğaz, burun, gözleri tedavi eder. Kendinizi kana bulamadan hacamat olunuz diye buyurur. Kan için ilkbahar, sonbahar dönemleri mühimdir. İlkbaharda, kan yumuşamazdan evvel hacamat olunursa vücuttan bir miktar kan eksilir. Ve damarlar daha rahat iş görür.”*

Hacamat yapılması, kirli kanın akıtılması zorunluluğu hakkında bilgi sahibi olduğunun göstergesidir. Kirli kan, vücutta var oldukça kişiye zarar vereceğinden hacamat yöntemiyle akıtılmak istenmektedir.

2.7.2.2. Hacamat Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Köken olarak Arapçadaki el-hacm (emmek) sözcüğünden türemiş bir kelime olan hacamat MÖ 3000'li yıllara kadar dayanır ve MÖ 1550 yıllarında Mısır'da bu yöntemi konu edinmiş Ebers Papirüsleri bulunmaktadır. Çin kaynaklarında da bu yöntemin bulunması, dinlerin ortaya çıkış tarihinden önceye gitmesiyle ilgi kazanır. MÖ 400 yılında Hipokrat'ın, iç hastalıkları tedavisinde bu yönteme başvurduğu görülmektedir. İslâm coğrafyasında da bu yöntem MS 7. yüzyılda ortaya çıkmış ve İbn-i Abbas tarafından kullanılmıştır.

Hacamat, Dr. Ender Saraç'ın anlatışına göre *“uygulanacak bölge, akupunktur meridyenlerinin kesişme noktalarıdır. Bu bölgeler; baş bölgesi, sırt-omuz bölgesi, bel-kalça ve bacaklar bölgesi olarak seçiliyor. Yaklaşık üç dakika, lazer kesim kupalarla*

steril şekilde küçük küçük kesikler atılır. Daha sonra o bölgeye kupalar vakumla takıldığında o bölgeden halk arasında kirli şekilde anılan bir kan akmaktadır.” Ender Saraç’a göre bu kullanım, bilimin yeniden keşfettiği ve uzun bir süre uzak durduğu yöntem olarak anılır.

Bilim üzerinde hacamatın faydaları “mit” olarak değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Halk arasında her türlü hastalığa karşı iyi geldiği düşünülmektedir ancak bilim adamları bu tarz bir yöntemin sadece halk inancı olduğunu ortaya koymaktadır. Hastalık tedavilerinde “çift kör” yöntemi ile bu tarz işlemlerin faydasının olup olmadığı kanıtlanmaktadır. *“Çift kör yönteminde denekler deney veya kontrol gruplarından hangisine seçildiklerini ve dolayısıyla kendilerine hangi yöntemin uygulandığını bilmemelerinin yanı sıra araştırmacılar da deney ve kontrol gruplarına seçilen denekleri ve dolayısıyla hangi deneklere hangi yöntemin uygulandığını bilmemektedirler.”* (Köksal, ty.: 39). Bu yöntem sayesinde bağımlı ve bağımsız kontrol grubu ele alınır. Böylelikle plasebo etkisi ortadan kaldırılarak yöntemden düzgün bir sonuç elde edilmeye çalışılır. İşte bu nedenden dolayı böyle bir yöntemin uygulanamayacak olması sonucunda bilim adamları bu yöntemin geçerliliğini doğru kabul etmemektedir. Üstelik hacamat yöntemi obez ve şişman hastalarda büyük bir sağlık riski oluşturmaktadır. David Colquhoun şöyle ifade etmektedir:

“Hacamatın hiçbir mantığı bulunmamaktadır. Kanamayla tedavi etmek, 18. yüzyılda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdi. Ta ki, bu yöntemin zararlı olduğu tespit edilene kadar! Vücudunuza bir emme kabı koymak derinin sıkışmasına neden olur ve bu da kan akışını artırır. Ancak bunun herhangi bir hastalığı tedavi ettiğini düşünmek gülünçtür. Bunun hiçbir geçerli yolu bulunmamaktadır ve insanları kandırarak onların paralarını çalmak için uydurulmuş dahiyane yöntemlerden bir diğeridir” (evrimagaci.org, 2016: Hacamat İşlevsel ve Sağlıklı Bir Tedavi Yöntemi midir?).

Sonuç olarak hacamat yöntemi bilim adamları tarafından etkisiz, tamamen halk inancına dayalı, gerçek sonuçtan uzak, plasebo etkisine dayanan sahte iyileştirme yöntemi olarak ele alınmaktadır.

2.8. Kabızlık

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Dicle

Derlenen Kişi: Fatma Deniz / 59

Kullanılan Bitki: Kayısı

Kullanılan Diğer Nesneler:

Kabız olduğunda bizim akrabalar kayısıyı kaynatıp içiriyorlardı. Sonra kabızlıkları geçiyordu.

2.8.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Sağaltma yöntemi içerisinde kendine yer edinen kayısı, yöre halkı tarafından kimi zaman zerdali olarak da adlandırılmaktadır. Bu nedenle motif incelemesine zerdali de eklenebilir. Her ne kadar, işin ehilleri zerdali ile kayısı arasındaki farkı göstermiş olsa da halk için bu iki meyve bir kabul edilmektedir.

Kayısı, kayısı ağacı, zerdali gibi unsurların bazı metinlerde motif unsuru olarak tercih edildiğini görmekteyiz. Aslında motif niteliklerini pek taşımayan bu türler, kullanıldığı yerde bağlama göre motif niteliği kazanabilir. Misal olarak zerdali, Gaziantep ve çevre yörelerdeki halklar için acının, açlığın, yalnızlığın timsalidir. Millî Mücadele yıllarında açlıkla boğuşan halkın zerdali çekirdekleriyle karın doyurduğu anlatılagelmektedir. “*Açlıkla mücadele birtakım inançlara yol açmıştır. Savaşın sonra yaşlı bir kadın zerdali çekirdeği doldurduğu bir çuvalı sırtına alıp Allaben Deresi’ne doğru gider. Neden çekirdeği satmayıp da dökmeye götürdüğünü soranlara ‘Bee kele yavrum, dert dursun, bunları gördükçe yüreyim oynuyor, sonra başımıza Antep harbi çıkar, bize ekmeğini yapıp yidirirler.’ der.*” (aktaran: Karaca, 2013: 30). Zerdali çekirdeklerinin en azından doyurucu niteliklerinin olması, onun ani bir durumda yiyecek olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Bu aktarımda olduğu gibi incelendiğinde halkın aç bırakılma durumunu yaşadığı ve bununla birlikte zerdali ile ayakta kaldıkları anlaşılmaktadır. Halkın, bu türü tedavi yöntemlerinde tercih etme sebebi olarak bu olay gösterilebilir çünkü halk, uzun bir süre bu durumu yaşamış ve bu yiyeceği tüketmiştir. Bu süre bazında kabızlığa iyi geldiğinin fark edilmemesi uzun sürmeyecektir.

Tüm bunların haricinde şiirlerde de bir sembol olarak kayısı, zerdali tercih edilmiştir. Bu durum tüm şiirler için geçerli olmasa da yalnız insanların yoldaşı olarak bir boyut kazanmıştır. Zerdali ağacı, A.Kadir’in şiirlerinden olan “Bir Kayısı Ağacı’nda dost imgesi olarak görülmüştür. A. Kadir, “*mahkûm edildiği yalnızlık günlerinde*

kendine en yakın onu görür. Çünkü dik başlı/ mağrur kavaklara göre tevazu ehli sayılması gereken kayısı ağacı, bu alçakgönüllülüğüne karşın o coğrafyanın altın renkli meyveler sunan en cömert ağacıdır.” (Kızıler, 2007: 81). A. Kadir’in yoldaş olduğu kayısı ağacı ile kendisi arasında bir yoldaşlık ilişkisi kurulmuştur. Bu iki durum bütünleştirildiğinde kayısı ağacı, yalnızların tek yoldaşı olarak düşünülebilir. Yoldaşlık ile bir bağ kurulmaya çalışıldığında da akıllara direkt Türk mitolojisinde yer alan ağaç kültü de gelmektedir. Kayısı çekirdekleri, Antep’te terk edilmişlik hissini uyandırır. Halkın hekimlik tedavisinde bu yola başvurusu elbette bir yaşamışlıktan ötürüdür. Bu ilacın keşfi, yaşanan bu yoksulluklara dayandırılabilir.

2.8.2. Kayısı Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Stres, kaygı, üzüntü gibi durumlarda insan vücudunun en etkilenen organı bağırsaklardır. Aslında bu durum mutluluk için de geçerlidir. Halkın bu durumun farkında olduğu da bilinmektedir ve halk, genel olarak tedavi önerilerine kayısı, kurutulmuş kayısı, gülkurusu gibi doğal yolları ekler.

Bağırsağın ihtiyaç duyduğu şeyler arasında lif ihtiyacı olduğu bilinmektedir. *“Kuru kayısının beslenme ve sağlık açısından önemli bileşiklerinden birisi de diyet lifidir. Kuru kayısıda bol miktarda diyet lifi bulunur. Diyet lifi kabızlık, irritabl kolon sendromu, apandisit, hemoroid, diş hastalıkları, şişmanlık, şeker hastalığı, kronik kalp hastalıkları ve kolon kanseri gibi hastalıkların oluşum riskini azaltmakta, bağırsakların düzenli çalışmasını sağlamaktadır.”* (aktaran: Alan vd., 2013: 61). Aktarılan bu bilgi ışığında aslında çalışmaya tam uyacak bir nitelik elde edilmiştir. Çünkü halk, en başta da belirttiğimiz gibi işine yaramayan unsurları asla yıllar boyu kullanımda tutmaz, öneri olarak başkasına sunmaz. Bağırsakların insanoğlunun beyin kadar etkili organlarından biri olduğu düşünülürse halkın öncelik verdiği de açıktır. Nitekim bağırsaklarda yaşanan bir sorun tüm yaşam kalitesini düşürecek ve verimliliği azaltacaktır. Özellikle Güneydoğu Anadolu halkının tarım gibi birey gücü gerektiren iş alanına sahip olduğu düşünülürse insanların yaşayacağı en ufak gün kaybı tüm kışı aç geçirmek anlamına gelebilirdi. Bu yüzden böyle bir tedavi yöntemi geliştirildiği, faydasının görüldüğü anlaşılmaktadır. Alan ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmadan da yola çıkarak bu tedavinin bilimsel bir karşılığa sahip olduğunu düşünebiliriz. Bununla beraber sadece böyle bir görüşten yola çıkılarak tıp desteğini tercih etmemek tehlikeli olabileceğinden doktor tedavisi tercih edilmelidir.

2.9. Sa Dökölmesi

2.9.1. Mercimek ve Nohut Uygulaması

Derlenen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K19

Kullanılan Bitki: Mercimek, nohut

Kullanılan Diğer Nesneler: Toprak

Kadın hamile kaldığında bazen saçları dökölür. Böyle durumlarda bizimkiler o senenin mercimek ve nohut hasadı yapıldığında bu hasatların koyulduğu torbaları süzgeçten geçirirler. Sonra o toprak kadına verilir, o toprağı bir süre kafasına uyguladığında saç dökölmesi durur. Ancak bunun sadece gebelere yaparlar.

2.9.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler ve Tedavinin Bilimdeki Yeri

Nohut ve mercimek kullanımı anlatılarda pek karşımıza çıkmasa da bazen hikâyeler içerisinde nohut motifi işlenmektedir. Nohut oğlan masasında ilk olarak karşımıza çıkan bu motif incelendiğı zaman içerikte yine bir gebelik olayının söz konusu olduğı açıktır. Çocukları olmayan çiftçi ailede kadının nohut torbasına dalarak çocuklarım olsaydı duasına karşılık olarak torbadaki nohutlar canlanır ve onların çocukları olduğunu dile getirir. Bununla beraber, Rüstem Han Destanı'nda *“İhtiyar kadın önüne kırk bir tane nohut aldı ve fal açmaya başladı.”* (Baydemir, 2002: 172) ifadesi yer almaktadır. Rüstem Han Destanı içerisinde yer alan bu görüşün Sibirya Türk destanlarında olduğı da görmekteyiz. Fal ve kehanet olaylarında Sibirya Türkleri nohut, fasulye gibi araçları kullanmaktadır (Kartal, 2016: 310). Nohut ifadesinin yanı sıra toprak motif olarak Türk destanlarında özellikle Yaratılış destanlarında geçmektedir. Radloff tarafından derlenen Yaratılış Destanı içerisinde şu ifadeler geçmektedir: *“Tanrı, Kişi'ye “Suya dal, suyun dibinden toprak çıkar!” dedi. Kişi, Tanrı'nın buyruğunu yere getirdi. Suyun dibinden çıkardığı toprağı Tanrı'ya götürdü. Tanrı, Kişi'nin getirdiğı toprağı suyun üzerine serperken ‘Yaratılsın yer’ dedi ve yeryüzü yaratıldı. Tanrı, yine Kişi'ye suyun altından toprak çıkarmasını emretti. Kişi, suya daldığında kendisi için de toprak çıkarmayı düşündü. İki avuç toprakla suyun yüzüne çıkıp bir avucundakini Tanrı'dan gizlemek için ağzına doldurdu. Avucundaki toprağı getirip Tanrı'ya verdi. Tanrı, toprağı suyun üzerine serpti, Tanrı'nın isteğıyle toprak büyümeye başladı. Kişi'nin ağzındaki toprak da büyüdü.”* (Yıldız, 2015: 325). Toprağın yeryüzünün

yaratılışında geçiyor oluşu insanoğlunda bir etki uyandırmış ve bu hekimlikle ilgili geleneklere kadar işlemiştir. Bunun esasında temel bir sebebi vardır. İnsanların topraktan yaratılma inancı bunun temelini oluşturmaktadır. Bu inanç sadece Türk inanışlarında değil aynı zamanda İslamiyet'te de yer almaktadır. Nitekim insanın topraktan yaratılışı her iki gelenekte de geçmektedir. N. Potanın'ın derlediği bir varyantta şu ifadeler geçmektedir: *“Ülgen insanoğlunu yaratırken etlerini topraktan, kemiklerini de taştan yapıp ona ilk örneğini verdi.”* (Yıldız, 2015: 328). Kutsal kitaplar içerisinde Eski Ahit'te de Kur'an'da da benzeri ifadeler yer almaktadır: Eski Ahit'te *“Rab Tanrı, Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğu üfledi.”* (Yıldız, 2015: 333), İncil'de *“İlk insan yerden, yani topraktanır.”* (Yıldız, 2015: 335), Kur'an'da, *“Doğrusu Allah katında İsa'nın (yaratılışındaki) durumu, Âdem'in durumu gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona “ol!” dedi, o da oluverdi.”* (Yıldız, 2015: 335). Görüldüğü gibi kutsal kitaplarda insanoğlunun özünü oluşturan ifadenin toprak olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamdan yola çıkarak hamile kadınların saç dökülmesi yaşadıkları zaman nohut toprağını kullanmaları, toprağın özünün insan derisiyle eş olduğu inancı ve burada yeniden yaratılmaya katkı sağlayacağı inancıdır. Bu bakımdan halk hekimliği içerisinde bu görüş kendine yer edinmiştir diyebiliriz.

Motifler açısından incelendiğinde bir şekilde ele alınabilen mercimek ve nohutun bilimsel açıdan faydaları bulunmaktadır ancak direkt olarak saç derisine sağlayacağı katkıya yönelik bir araştırma göze çarpmamaktadır.

2.9.2. Yılan Yağı Uygulaması

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Ergani / Çakırfakir köyü

Derlenen Kişi: Remziye Yaşa

Kullanılan Bitki: -

Kullanılan Diğer Nesneler: Yılan yağı

Bizim ailenin büyükleri saçları dökülmesin diye buldukları yılanı önce bir kaptaki bekletirlerdi. Sonra bu kaptaki yılanı ezip ondan çıkan yağı saçlarına sürerlerdi. Bu nedenle onların saçlarının döküldüğünü pek görmedim.

2.9.2.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Yılan, dünya anlatılarının hemen hemen hepsinde kendine yer edinmiş bir motiftir. Dinî içeriklerin yanı sıra yerel anlatılarda, mitolojilerde yılan birçok yönüyle karşımıza çıkar. Bu nitelikler arasında sağaltım, ölümsüzlük, kötülük gibi birçok konu bulunmaktadır. Kutsal kitaplardan mitlere kadar böylesine geniş bir yelpazeye sahip olan yılan, önemini günümüzde dahi motif olarak korumaktadır.

Türk tarihi, dünya tarihi kadar derin bir yapıya sahiptir. Bu yapıda göze çarpan ilk unsurlar elbette motifler olacaktır. Türk mitolojisinde şamanlar, şamanlığa geçiş aşamasında bir hayvan tercihinde bulunurlar. Şamanın yapacağı tercih elbette önceden belirlenmiştir. Nitekim kendisi şamanlığa geçerken ona eşlik eden bir hayvan kesinlikle bulunacaktır. Bu hayvan kimi zaman bir kartal, kimi zaman bir keçi, kimi zaman da bir yılanıdır. Yılanın bu hayvanlar içinde yer alıyor olma sebeplerinden biri de Türk mitolojisinin kadim tanrılarında biri olan Akbüge Han'dır. Akbüge Han için yapılan tanımlardan biri de “*şifa tanrısının adı olup elinde bir sopa ve beyaz bir yılan taşıdığına inanılmaktadır.*” (Öztürk, 2016: 86) ifadesidir. Bu noktada dikkat çekici olan ise Akbüge Han'ın asasının tabiplerin kullandığı simge olmasıdır. Buradan yola çıkılarak yılanın sağaltım gücünden dem vurulabilir.

Resim 14. Tıp sembolleri

Yılanın Türk destanlarındaki yeri elbette bununla sınırlı değildir. Radloff'un derlediği yaratılış rivayetinde yılan önemli bir rol üstlenmektedir:

“(...)“ *Bu ağacın dibine bir iti bekçi dikti.*

“ *Giderken ite dedi: “—Sakın uyuyup kalma,*

“ *Eğer Şeytan gelirse, sakın onu bırakma!”*

“ *Bekçi itin yanma, bir de yılan vermişti*

“ *Yılana da ayrıca şöyle tenbih etmişti :*

“ — ‘Eğer Şeytan gelirse, sok hemen sen Şeytanı!’

“ Ayrıca tenbihledi, hem iti hem yılanı;

“ Dedi: — “ Gün doğusunda, uzanan şu beş daldan,

“ Kim ona yanaşır da, alırsa meyvalardan,

“ Uzak tutun onları, dala yanaştırmayın!

“ Bu dallardan birine, hiç el uzattırmayın!”

(...)

Şeytan bunu söylerken, yılan uymuyor imiş,

Dışarda olanları, sezip duymuyor imiş.

Şeytan girmiş yavaşça, ta yılanın içine,

Akıl vermiş yılanı, ne uygunsu işine.

Demiş: — “Yılan uyuma! Tırman da çık ağaca.”

Yılan başlamış birden, tırmanmış sık ağaca.

Bu yasak meyvalardan, ilk defa yılan tatmış,

Şeytanın arzusuyla, kendini kötü yapmış. (Ögel, 2010: 455).

Destanın bu bölümünde ilgi çeken nokta “kötülük” vurgusudur. Türk destanları içerisinde sağaltım konusunda “iyi” niteliklere sahip olan yılan, Altay “Yaratılış Destanı”nda kötülüğü Erlik yüzünden edinmiş ve artık kötülük timsali olarak da devam etmiştir. Bu nedenle özlü sözlerde yılanın kötülük özellikleri bolca ele alınmıştır diyebiliriz. Destanın devamında ise İslamiyet’te de anlatılan noktalar dikkat çekmektedir:

(...)

Yılan bunu duyunca, olmayacak bu baktı,

Bir parça meyva alıp, Eci kıza uzattı.

(...)

Kız da demiş: — “Ey Tanrım, ben bakmadım meyveye,

“ Yılan söyledi bana, bu meyveyi ye diye!”

Tanrı yılanı demiş: — “Uymadın sen sözüme!”

Yılan boynunu bükmüş: — “Şeytan girdi özüme,

“ Bilmedim nasıl oldu, gittim Şeytan izine!”

(...)

Bunları duyan Tanrı, yılanı demiş bir yol:

“ Ey yılan, bundan sonra Şeytan’ın kendisi ol!

(...)

“İnsan düşmanın olsun, öldürsün canın alsın (...). (Ögel, 2010: 456-457).

İnsan ve yılan arasındaki kötü ilişki tam olarak yaratılış sürecinde başlamıştır diyebiliriz. Tanrı’nın verdiği emirler doğrultusunda ezelden başlayan bu kötü ilişki, hâlen insanların zihninde de devam etmektedir. Bu nedenle “yılanın başını küçükken ezmek” gibi ifadeler sıkça kullanılmaktadır. Türk destanları içinde önemli konumda olan bu destan, insan-yılan-şeytan ilişkisini de ortaya dökmekte ve halkın yılanı bakış açısını dile getirmektedir. Destanların bir ders çıkarma aracı olduğunu düşünecek olursak halkın kötü gözle bakıyor oluşunu bu destanlara bağlayabiliriz.

Destanların yanı sıra 12 Hayvanlı Türk Takvimi’nde yılan yılı, 6. yıl olarak geçmektedir. Yılan yılına dair kaynaklarda yer alan iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri yılan yılının bol bereket getireceği inancıdır. Yine bu yılda doğan çocukların zeki olacakları ve çocukların sezgilerinin çok güçlü olacağına inanılır (Orozobaev, 12: 114). Bunun yanında bu yılın bereketsizlik getireceği inancı da Türk toplumları arasında hâkimdir (İnce, 2015: 40). Bu kötülük inancının temelinde “Yaratılış Destanı” yine Erlik bulunmaktadır. “Kötülüklerin ilahı olan Erlik’in vücudu baştan yılanlarla sarıdır ve elinde bir yılan kamçısı taşımaktadır.” (Erden, 2016: 92). Nasıl ki Akbüge Han’ın asası yılanla sarıdır ve sağlığın sembolüdür, işte kötülüğün sembolü olma sebebi de Erlik’in kendisidir. Bu nedenle yılan, iyilik ve kötülük timsali olarak farklı noktalarda bizi karşılamaktadır.

Türk anlatılarında yılanın izi bolcadır. Kırgız masallarından biri olan “Üç Sevgi” masalında bir yılanın kadın kılığına girerek Börübay isimli bir gençle evlenmesi ve bu gencin Bakalbay adındaki bir bakışı sayesinde gerçeği görmesi anlatılmaktadır (Orozobaev, 2012: 112). Bu noktada, anlatılan masal ile esasında yılanın deri değiştirmesine atıf yapılmıştır. Bu deri değiştirme olayı sayesinde de birçok anlatıda yılan, ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Bu ölümsüzlük sembolü, diğer mitlerde de işlenmektedir. “Mısır inanışlarında yılan vücudu ise hiç kesintiye uğramayan, sonu olmayan zamanın hareketini temsil ediyordu.” (Yılmaz, 2000: 773). Bununla beraber yılanlar, “öteki dünya” ile iletişimi sağlayacak araçlar konumundadır. “Yılanlar veya öteki dünyayla ilişki hâlinde olan ve bereketini sağlayabilecekleri dünyaya bel bağlayan ölümler de bu iletişimi kurabilirler.” (Yılmaz, 2000: 725). Yunan mitlerinde de Uroboros, bir kuyruğunu yutan daire şeklini almış olup devinimin ve sonsuzluğu sembolü

olmuştur (Öztürk, 2016: 763). Yani tam anlamıyla yılanlar, ölümle bağlantılı bir konumda kimi zaman bir anahtar kimi zaman da sonsuzluk timsalidir.

Ölümsüzlüğün yanı sıra ölümün kendisi de yılanıdır. Türklerin ulu atası Korkut Ata'nın ölümü bir yılanın elinden olmuştur. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut'un ölümünü şöyle aktarmıştır: *“Ölüme karşı nöbet tutmuş, durmadan dua etmiş, Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumuş ve dua ederken, Kur'an okurken bunlara kopuzu eşlik etmiş. Böylece uykusuz ve hep dualarla bir hafta geçmiştir. Korkut yorgun düşmüş, karşı koyamamış ve derin bir uykuya dalmış. Ölüm ise 'Kayrak Yılan' adlı zehirli küçük bir yılan kılığına girerek sürünüp seccadeye çıkmış ve Korkut'u sokmuş. Korkut hastalanarak ölmüş.”* (Gökyay, 1973: 122). Görüldüğü gibi yılan, Türk mitlerinde aynı zamanda ölümü de simgelemektedir. İslamiyet'in kabulü ile yılan dünyalar arasında bir aracı rolünü sürdürmüş, İslamiyet öncesinde Erlik'i kendi vücudunda taşıırken İslamiyet sonrasında ise Azrail'i bedeninde taşımıştır.

Dünya mitolojisinde de yılan, sıklıkla bizimle buluşur. İslam, Hristiyanlık, Hint, Mısır geleneklerinde yılan, özellikle Türk yaratılış destanlarında olduğu gibi şeytanı temsil etmektedir. Eski Ahit'te Hz. Âdem ve Havva'yı yaşam ağacındaki meyveyi yedirterek kandıran yine yılanıdır (Yıldız, 2015: 334). Yılanın bu kötü nitelikleri Mısır mitolojisindeki anlatılarda da geçmektedir. Güneş Tanrısı'nın gizli adını öğrenmek adına İsis, Güneş Tanrısı'nın bir açığını yakalar ve onun salyalarıyla toprağı karıp büyüğü de işin içine katarak zehirli bir yılan yaratır. O yılan ile Güneş Tanrısı'nı ısırtır ve Güneş Tanrısı, ona gizli adını söyleyerek bu zehirden kurtulur (Erden, 2016: 94). Hint mitolojisinde ise yılan, sonsuz döngüyü temsil etmektedir. Kuyruğu ile kafa tarafını birleştirmesi yönüyle de yılan, bir devinimin timsalidir. Nasıl ki Mısır mitolojisinde bu sonsuzluğu temsil etmektedir, işte tam olarak Hint mitolojisinde de bu sonsuzluğu yansıtır. *“Yer yılanı üstünde uyuyan Vişnu, kozmik döngünün de sağlayıcısı konumundadır.”* (Erden, 2016: 74). Yunan mitolojisinde yer alan inanışların birinde de yılan, cehennem ile ilişkilendirilmektedir. *“Typhon, yer altı canavarı Kerberos'un babası”* (Erden, 2016: 77) konumundadır ve *“yüz başlı, yılan ayaklı”* olarak betimlenmiştir. Bu benzerlikler, hemen hemen her mitolojik anlatıda karşımıza çıkmaktadır. Çünkü insanoğlunun korkuları, sevinçleri, kederleri tam olarak bir bağ taşımaktadır. Dünyanın her neresinde olunursa olunsun sonuç yine aynı olacaktır çünkü temel ihtiyaçlar, duygular her zaman ve her yerde aynı olmuştur. Yılan böylelikle tam anlamıyla yaratılışın, sağlığın, kötülüğün kimi zaman da iyiliğin sembolü olmuştur.

Halk anlatılarında bu kadar yer etmiş güçlü bir motifin tedavi yöntemleri arasında olmaması elbette imkânsızdır. Halk, sadece anlatılarda değil özlü sözlerinde de bunu aktarmıştır.

Yılanın halk hekimliği tedavisinde tercih ediliyor olma sebebi olarak devinim ve sonsuzluk gösterilebilir. Nitekim saç dökülmesi mantıken verimsizliği sembolize etmektedir. Bu durum ele alındığında bunu ortadan kaldıracak olan da direkt olarak kutsallık atfedilmiş olan yilandır. Anlatılar içinde Şahmeran ögesinin karşımıza çıkışı da bu yeniden canlanmaya atıftır. Şahmeran, *“halk arasında ölümsüzlük, yeniden canlanma sembolü olarak görülmektedir.”* (Şimşek, 2019: 31). İşte tam olarak bu yeniden canlanma, yaratılış ifadeleriyle vücudun kendini yenilemesi, tekrar canlanması açısından tedavi yöntemlerinin ana unsurlarından biri olmuştur yılan. Deri değiştirmesi düşüncesi insanların zihninde bir fikir yaratmış ve bu fikir de bu tedavi yönteminde kendine yer edinmiştir.

2.9.2.2. Yılan Yağı Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Saç dökülmesi genel olarak genetik problemler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra saçın dökülmesine saç derisinin aşırı derecede zarar görmesi ya da stres gibi psikolojik etmenler sebep olmaktadır. Saç, tüm dış görünümü etkilediği için insanlar için önemli bir noktada olmuş ve daima bu soruna çözüm aranmıştır. Tam anlamıyla bir hastalık olmasa dahi insanı psikolojik bir noktada etkiliyor olması bile tedavi arayışlarını ortaya çıkaracaktır. Tedavi yönteminde geçen yılan yağı, yıllar boyunca bu amaçla kullanılmış ve günümüzde de ticari boyuta kadar ilerlemiştir.

Resim 15. Yılan Yağı Üretimi

Yılan yağı içerdiği omega 3 sayesinde saçın ihtiyacı olan mineralleri kendi içeriğinde barındırmaktadır. Bununla beraber “*Kelliğe bir çözüm olarak kullanılıyor olmasının en büyük nedeni yılan yağı içerisinde yer alan EPA asidi, zira bu asit saçların yeniden çıkmasını sağlıyor*” (akademiportal.com: Yılan Yağının Faydaları) oluşu onu bilimsel açıdan da bir adım öne çıkarmış bulunuyor. Yine de bu alanda yapılan bir röportajda Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dermatoloji Ana Bilim Başkanı Prof. Dr. Ekrem Aktaş, kellik açısından böyle bir tedavi yönteminin hiçbir geçerliliği olmadığını açıklaması, halkın tedavi yönteminde yanılıyor olabileceğinin de göstergesi olmuştur. Bununla beraber Dr. Ender Saraç’ın bu tedavi yöntemini önermesi de bilimsel bir karşılığının olabileceğine işaretir.

2.10. Sarılık

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Ergani / Çakırfakir köyü

Derlenen Kişi: Remziye Yaşa

Kullanılan Bitki: Sarımsak

Kullanılan Diğer Nesneler: -

Ailede sarılık olduğu zaman büyüklerimiz dudağın iç tarafının üstünde yer alan ince et parçasını kesip kanı durdurmak için sarımsak kullanırdı. Ezilmiş sarımsak orada bir süre kalırdı. Sonra bunu yedi ay sonra tekrar yaparlardı. Bir de kulağın arkasında yer alan kısma jilet vurulurdu. Kan akınca bu hastalığın da akıp gittiğine inanılırdı.

2.10.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Türk halk inançları arasında sarımsak, güzel bir yer edinmiştir. Sarımsak, özellikle nazar konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bingöl yöresinde düzenlenen çalışmada nazardan korunma adına sarımsak gibi nesnelerin asılması yoluna başvurulmuştur (İrmak, 2018: 210).

Halk inanışları içinde özellikle bölge içinde cinlere yönelik ifadeler de bulunmaktadır. Bunun dışında Anadolu’da sarımsak kabuklarının yakılmaması çünkü bunun cinlerin parası olduğuna yönelik inanışlar yer almaktadır (Güngör, Köylü; 2014: 64). Cinlerin iyi veya kötü olarak gruplandırılması hem dinî inançlarda hem de halk arasında görülmektedir. Bu gruplandırılmayı gördüğümüzde iyi olanların kendilerine yardım eden insanları sarımsakla ödüllendirdiğini görmekteyiz (Duvarcı, 2005: 133).

Yine Diyarbakır'da, günün geç saatlerinde sarımsağın dışarı çıkarılmasının onu çıkaran kişiye zarar vereceğine inanılır.

Tüm bu nedenlerle yörede sarımsağın kullanılış sebepleri arasında kötü ruhları uzaklaştırma gösterilmektedir. Halk hekimliği geleneğinde hastalıkların kötü ruhlara iyi geldiği inancı ele alındığında Şamanist unsurlar ile bu sağaltım yöntemleri arasında bir bağ kurulabilir.

Aynı zamanda Lokman Hekim'le de sarımsak ilişkilendirilmektedir. Lokman Hekim'in öleceği günü bilmesi ve ölümünden sonra vücudunu sarımsakla kapatmaları isteği bulunmaktadır. Bunu yapmasındaki sebep olarak tekrar dirileceği inancıdır. Kızına, bu ölümü kimseye anlatmaması gerektiğini tembihler. Ancak kızı, Cebrail Aleyhisselam'la karşılaşınca Lokman Hekim'in öldüğünü ağzından kaçırır ve Lokman Hekim bir daha dirilmez (Akçiçek, 1997: 49). Eren Akçiçek'in aktarımından yola çıkılarak sarımsağa tedavi edicilik vasfının Lokman Hekim'den kaynaklı yüklendiği söylenebilir. Böylelikle halkın tedavi yöntemleri arasında bulundurma sebebi olarak Lokman Hekim'i göstermek daha doğru olacaktır.

2.10.2. Sarımsak Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Sarılık, özellikle etle beslenen insanlarda ortaya çıkan bir hastalıktır. Sarılık, *“bilirubin.²⁰ deri ve mukozalarda²¹ birikimi sonucu deri ve skleraların²² sarı renkte görülmesini ifade eder.”* (Çoban vd., 2018: 5). Bu bilirubin maddesi karaciğer yoluyla vücuttan atılmaktadır. Eğer karaciğer tam anlamıyla çalışmaz ise bu hücreler vücuttan atılamaz ve sarılığa sebep olur (Kavlu, 2006: 8). Bu noktada önemli olan karaciğerin tam anlamıyla görevini yapmasıdır. Bu noktada tam olarak devreye sarımsak girer. Sarımsak, birçok deneyde karaciğer liflerini onarmış, dokuların kendini yenilemesi için fırsat yaratmıştır. (Akan, 2014: 97). Ortaya çıkan bu yeniden gelişim etkisi insan derisi üzerinde de etki göstermektedir. *“2007 yılında İran'da yapılan bir çalışmada 40 alopesi areata²³ hastasına sarımsak tedavisi uygulanmış ve tedavi sonucunda sarımsak kullanan grupta kontrol grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir iyileşme saptanmıştır.”* (Karabacak, 2014: 60-61). Görüldüğü gibi sarımsak insan vücudu üzerinde yenileme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle hastalık tedavilerinde işlevini

²⁰ Etçil hayvanların safrasındaki boya maddesi

²¹ Bazı organların iç yüzlerini kaplayan, salgı üreten dolgu maddesi

²² Gözün en dışındaki beyaz katman

²³ Saçkıran

yitirmiş olan karaciğerin kendini yenilemesi açısından sarımsağın pozitif yönde bir katkısı vardır diyebiliriz.

2.11. Ülseratif Kolit

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K9

Kullanılan Bitkiler: Patlıcan, pişmemiş soğan

Kullanılan Diğer Nesneler: Yumurta yağı

Eşim uzun süredir bağırsaklarından ötürü rahatsızlık yaşıyordu. Bazen kanlı dışkılama yapıyordu. Doktora gittiğimizde bunun adının ülseratif kolit olduğunu söylediler. Eşimin annesi, bağırsaklarını rahatlatması için patlıcan, pişmemiş soğan ve tavuğun yumurtladığı yerindeki yağı eritti. İyice kaynatıp bunları sonradan hap hâline getirdi. Eşimin rahatsızlığı tam olarak geçmese de yıl içerisinde daha da rahatlatıldı.

2.11.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Tedavi yöntemi olarak kullanılan soğan, mitolojik unsurları bünyesinde sıkça barındırmaktadır. İçinde barındırdığı antibakteriyel özellikleri sayesinde birçok halk hekimliği tedavisinde kullanılmaktadır. Soğanın Türk edebiyatında ve dünya mitolojisinde sıkça neden tercih edildiğine dair bilgiler “Kulak Ağrısı” başlığı altında detaylıca aktarılmıştır.

İslamiyet’te patlıcan, cennet sebzeleri arasında ele alınmaktadır. Hadisişeriflerde geçen içeriklerde Hz. Muhammed’in patlıcanı cennette görmüş olması ve bundan ötürü sıklıkla yemeyi tercih etmesi anlatılmaktadır. Aynı zamanda bir hadisişerifte “*Ne güzel yeşilliktir o! Onu iyice pişirin. Onu iyice süsleyin. Ondan yiye. Hem de çok yiye. Çünkü o, Allaha iman eden ilk ağaçtır. Onu yiyen hikmetli sözler konuşur, ayrıca dimağı tazeler, mesaneyi takviye eder cimai kuvvetlendirir*” ifadesi geçmektedir. Bu ifadeden yola çıkarak özellikle mesaneye yönelik takviye yaptığının belirtilmesi patlıcanın insan bedeni üzerinde pozitif anlamda etki yapmasına işarettir. Halk hekimliğinde tercih ediliyor olmasının temeli bu hadislerle bağlanabilir. Bunların haricinde Türk halk edebiyatı içerisinde yer bulabilecek konuma gelmemiştir.

2.11.2. Patlıcan, Yumurta Yağı ve Soğan Tedavisinin Bilimdeki Yeri

“Bağırsıklık sisteminin sağlıklı dokulara saldırması sonucu oluştuğu düşünülen ülseratif kolit, inflamatuvar kalın bağırsak hastalığıdır. Ülseratif kolit kolan yani kalın bağırsağın, rektumun veya her ikisinin de iltihaplandığı zaman oluşmaktadır. Meydana gelen iltihap kalın bağırsağın iç yüzeyinde ülser yani küçük yaraların oluşmasına yol açar” (memorial.com.tr, 2019: Ülseratif Kolit). Direkt olarak kalın bağırsakla ilgili olan bu hastalığın tedavisinde tercih edilen patlıcan içerdiği lifler oranıyla sindirimi kolaylaştırmaktadır. Bilindiği gibi sindirimin en ihtiyaç duyduğu alanlardan biri de liflerdir. Bağırsağın ve midenin sindirim sistemi içerisinde yer alıyor oluşu, onun lif açısından güçlü yiyeceklere ihtiyaç duyduğuna bir işarettir. Patlıcan aynı zamanda FODMAP diyeti içerisinde de geçmektedir. Her ne kadar soğanın sindirim sistemi açısından pozitif katkısı olmasa da patlıcanın katkısı açıktır. Kolay sindirilebilir lifler içermesi açısından patlıcan kullanılabilir (getappvice.com, 2019: Huzursuz Bağırsak Sendromu).

Sonuç olarak kullanılan nesneler, tam anlamıyla bilimde bir karşılığa sahip değildir. Sadece patlıcan ve tavuğun genital bölgesinde yer alan yumurtlama yağının sindirimi kolaylaştırma açısından doğruluğu iddia edilebilir. Soğan, sindirim sistemi açısından gaza sebep olabileceği gibi ishal niteliğini de artırabilmektedir.

2.12. Yanıklar

2.12.1. Yanık İçin Zeytinyağı Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Bismil / Göksu Köyü

Derlenen Kişi: K2

Kullanılan Bitkiler: Zeytinyağı/Zeytin, Hava cıva otu

Kullanılan Diğer Nesneler: Kireç, Su

Ablam, ben odada yatıyorken sobayı yakıyordu. O zaman birden ateş attı soba. Ablamın kolları tamamen yandı. Babam ablamı alıp köydeki aktara götürdü. Aktar kireçle zeytinyağını verdi. Sonra köydeki bir tepeye gitti oradan hewajur getirdi. Bunu yedi defa suyla yıka sonra suyu arındır, kalanı zeytinyağı ile karıştır yaraya sür dedi. 14 gün sonra tam olmasa da geçti.

2.12.1.1. Tedavi Yönteminde Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Zeytinyağının yanıklara karşı olumlu anlamda etkisi olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde yörede kendi dilleriyle anılan bitkinin de Türkçedeki karşılığı “hava cıva otu” olduğunu çevirmen sayesinde öğrendik. Hava cıva otunun faydaları arasında yanık yaralarına karşı merhem olarak kullanılabilirdiği de geçmektedir. Bu iki kullanım etkisinin yine deneme yanılma yoluyla ortaya çıktığı da açıktır. Dikkat çekici asıl unsur ise 14 gün ifadesidir. Formel sayı olan yedi sayısının iki katına tekabül etmektedir. Anlatıcı bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade etmektedir. Ancak dünyanın altı günde yaratılıp yedinci günde yaratıcının dinlenmesi, haftaların yedi gün içermesi gelenekten gelme bir alışkanlık olup ocaklık kültürüyle yetiştiği söylenen aktarın bu bilgiyi vermesi yine ocaklık kavramına bağlanabilir.

2.12.1.2. Hava Cıva Otu, Zeytinyağı ve Zeytin Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Türk Dil Kurumu’na hava cıva otu, “*Akdeniz bölgesinde yetişen ve köklerinden kırmızı boya elde edilen, çok yıllık otsu bir bitki*” (tdk.gov.tr, 2016: Hava cıva otu) olarak geçmektedir. Bilimsel adıyla “*Alkanna tinctoria*” Akdeniz bölgesi dışında mevzubahis olan bölgede de “hewajur” adıyla anılmaktadır. Hava cıva otu, derlenen kişinin anlattığının yanı sıra çam reçinesiyle de hazırlanarak yanıklara iyi gelecek bir reçete sunmaktadır.

Hava cıva otu eski dönemlerden kalma bir yöntemle zeytinyağı ile birleştirilerek eski, ilkel ancak hâlen de etkili olan bir krem olarak kullanılmaktadır. Nitekim kaynak şahsın anlattığı olay da tam olarak budur. Hava cıva otu, genel olarak cilt problemlerine karşı kullanılsa da çay olarak tüketildiği zaman balgam söktürücü görevi de görmektedir. Aynı zamanda bu çay, kişide müshil etkisi yapmakta ve bağırsak hastalıklarına karşı da savaş göstermektedir. Bu da vücut ağrılarının dinmesini sağlamaktadır.

Zeytinyağı, Akdeniz havzası ve civarı bölgelerde yetişmekte olan zeytin ağacının meyvesi zeytinden elde edilir. “*Akdeniz ülkelerinde zeytinyağı birçok hastalığın geleneksel tedavisinde yaygın olarak kullanıldığı gibi, diğer Batı diyetlerinden daha yüksek yağ içermesine rağmen kardiyovasküler hastalık ve bazı kanser tipleri insidansında azalma ile Akdeniz diyeti arasında ilişki olduğunu gösteren önemli kanıtlar bulunmaktadır.*” (Armutçu vd., 2013: 65). Zeytin ve zeytinyağının antioksidan nitelikleri vücutta yer alan kötü huylu bakterileri temizleme yönünden

tedavi amaçlı kullanımları ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Misâlen “*zeytin yaprağı ve zeytinyağı Fransa civarında sindirime, Almanya’da kalp ve damar hastalıklarına yönelik tedavi amaçlı kullanılmaktadır*” (aktaran: Kaplan, 2011: 10). Günümüzde zeytinyağı ve omega 3 bağlantısı nedeniyle bu yağ türü, doktorlar tarafından da önerilmektedir. Doymuş yağ oranının, margarin vb. içeriklere sahip olan yağlara karşılık olarak düşük olması hastalar için bir avantaj doğurmaktadır. Obezite problemlerini, kalp ve damar rahatsızlıklarını engelleyebilmek adına zeytinyağı bir referans olarak kullanılır.

Bununla beraber yanık yüzünden deride oluşabilecek hasarlar, kalıcı olabileceğinden bu bitkisel tedavilere başvurmadan evvel doktor tedavisi tercih edilmeli ve bu bitkisel tedaviler, doktorun bilgisi olmadan uygulanmamalıdır.

2.12.2. Yanık İçin Yumurta Tedavisi

Derlenilen Yöre: Diyarbakır / Merkez

Derlenen Kişi: K18

Kullanılan Diğer Nesneler: Yumurta yağı

Bizim ailede yanık olduğunda onu kadın sıhhatçiye götürürlerdi. Bir ara kardeşimin kolu yandı. Bu kadın, önce yumurtayı ocağa koydu ve pişirdi. Pişme zamanından bir süre sonra yağ çıkıyor. Bu yağı aldı, soğuttu. Sonra yaraya sürdü. 2 gün aynı şeyi yaptı. Yanık izi bir süre sonra çok kalmadı.

2.12.2.1. Tedavide Kullanılan Nesneler, Sebepleri ve Motifler

Anadolu’da bu tedavi yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle Adana ve civarında bu hâliyle hâlen varlığını korumaktadır. Adana ve civarındaki tedavi şeklinde “*Yanık için; saç kesilir, zeytinyağına batırılır, yumurta kabuğuyla beraber ateşte yağı çıkıncaya kadar pişirilir. Çıkan bu yağ iyileşene kadar sürülür.*” (Savran: 1999: 583) şeklinde bir kullanım söz konusudur. Yumurta yağının kullanımı ise bilimsel ağırlıklı olduğu için motif ve sebep incelemesi bu noktada yetersiz kalmaktadır.

2.12.2.2. Yumurta Yağı Tedavisinin Bilimdeki Yeri

Yumurta sarısı içerisinde bulunan bakterilerin, antibiyotiksel etki gerçekleştirdiği bilinmektedir. Yumurta sarısı içerisinde bulunan protein miktarı, dış yüzeyindeki yumurta beyazından daha fazladır. Bu da onarım gücünün yüksekliğine

delalettir. Özellikle vücut geliştirme alanında yumurtanın kullanımı fazladır. Bunun temel sebebi, vücut geliştirme esnasında yıkıma uğrayan kasların onarım seviyesini yeterli miktarda protein olarak yükseltmektir. Bu sebeple daha çok sanayi ürünü olan “whey” olarak adlandırılan protein tozlarında da yine bu sarı kullanılmaktadır. Buradaki başarı, yumurtanın içerisinde bulunan antikorlardan sağlanmış durumda görünür. Yumurta sarısı antikorları, viral ve bakteriyel enfeksiyonları yok edecek derecede vücudun gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır.

“İnsanların ihtiyacı olan 13 vitamin ve minerale sahip olan yumurtadaki E vitamini, vücudu zararlı maddelere karşı koruyor. B grubu vitaminler ise bazı besin öğelerinin enerjiye çevrilmesine katkı yapıyor. Yumurta, deri ve göz sağlığı için gerekli olun B2 vitamini açısından da oldukça zengin bir ürün olarak biliniyor.” (Tayar, 2010: s.y.).

Yine de birçok alanda bu takviyenin yanlış olduğu görüşü hâkimdir. Sebep olarak da yumurta kabuğunda bulunan birçok bakterinin yumurta içeriğine karışması, aynı zamanda bu içeriğin de salmonella gibi hastalıklara sebep olması gösterilmektedir. Bu nedenle kimi bilim adamı bu tedavi yöntemine olumlu bakarken kimileri de tehlikeli bulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİNİ RİTÜELLERLE TEDAVİLER

Din, bir inanma ihtiyacıdır. Bilinir ki Maslow Piramidi üzerinde yer alan yedi basamak vardır. Bu piramidin en tepesinde yer alan kendini gerçekleştirme alanı, artık tüm basamakları atlamış insanların yapısını temsil eder. Ancak bu esasın sonunda yer alan unsur ise bir boşluğa düşmektir. Birey, hayatın çözümlenmesine yönelik çeşitli düşüncelere karışır ancak istediği hissiyatı bir türlü edinemez. Burada da devreye inanma ihtiyacı girecektir. Çünkü insanoğlu boşluğa düştüğü anda sığınacak bir liman arar ancak inanç meselesinde sorunlar yaşıyorsa bunun sonu felaketle bitebilir. Nitekim *“Amerika’da intihar girişiminde bulunan 60 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin %85’inin intihar girişimlerine gerekçe olarak “yaşamın anlamsız gözüktüğünü” ifade etmişlerdir. Ama daha da önemlisi, yaşamı anlamsız gören bu öğrencilerin %93’ünün aktif bir sosyal yaşamları vardır, akademik performansları yüksektir ve aileleriyle ilişkilerinin normal olmasıdır.”* (aktaran: Tokur, 2013: 152). Görüldüğü gibi araştırmaya katılan bireylerin sosyal yaşantıya sahip olduğu açıktır. Ancak insanoğlu bir şeyden dolayı sorumluluk hissiyatını kaybettiği anda boşluğa düşmekte ve bu da zihnen de olsa onu yaralamaktadır. Tam da bu noktada devreye inanma ihtiyacı girmektedir.

Resim 16. Maslow Piramidi

Özellikle halk edebiyatının bir evresini oluşturan tekke ve tasavvuf edebiyatı, zihnen yaratılan bu boşluğu bir nebze doldurmuş ve bireyin sorumluluk duygusunu daha da içselleştirmesini sağlamıştır. Yunus Emre gibi tasavvuf âlimlerinin yaşadığı birçok hikâye bu duruma kanıttır.

Tasavvuf, bir İslam mistisizmidir. Yaratan ile yaratılanın bir bütün olarak kabul edildiği noktadır. “En’el Hak!” kavramından dolayı katledilen Hallac-ı Mansur, yine bu Hurufilik geleneğinden ötürü derisi yüzülerek öldürülen Nesimî, bu düşüncenin vücut bulmuş hâlidir. İslam âlimlerinin açıkça belirtmediği durumları direkt olarak belirtmelerinin temel sebebi de tasavvuf ifadesini halka benimsetebilmek, onlara düşünerek Allah’ı buldurabilmektir. Maslow Piramidi’nde yer alan kendini gerçekleştirme ifadesinden sonra oluşan boşluğu dolduracak kısım da bahsedilen tasavvuf inancıdır. İnsanoğlu tüm hedeflerini elde ettikten sonra sorumluluk bilincini bu noktada yitirmektedir. Ancak sorumluluk hissiyatını elde tutmasını sağlayacak olan şey de din kavramıdır.

Hastalıkların birey üzerindeki psikolojik etkileri hastalığın seyrinde önem arz eder. Özellikle modern tıp kavramının ilaç olamadığı hastalıklarda artık devreye bu inanma ihtiyacı girmektedir. Bu nedenle Maslow Piramidi’nde kendini gerçekleştirmiş insanın düştüğü boşluk ile hastalığa maruz kalmış bireyin ruh yapısı benzeşmektedir. Bu ruh yapısının sarılacağı tek husus da yaratıcıdır. Bilinir ki halk hikâyelerinde, efsanelerinde birçok olağanüstüleştirme yer almaktadır. Özellikle Çanakkale Savaşı’nda yer alan veliler, zor durumda kalan askerlerimizin yardımına koşan fırtınalar gibi olaylar tamamen yaratıcıyla ilişkilendirilir. İşte hastalık noktasında da insanoğlunun sarılabileceği tek nokta artık yaratıcıdır. Çünkü tüm imkânsızlıkların ortasında imkânı sağlayabilecek tek varlık odur. İşte sağaltıcılar da bu noktada devreye girerek hastaların önce Allah’a sonra kendilerine güvenmelerini isterler.

Diyarbakır’da ise çocuğu olmayanların, felçilerin, akıl hastalarının, sarılık ve türevindeki hastalığa sahip olanların gittikleri çeşitli yatırlar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Sultan Şeyhmus Türbesi, Sultan Süleyman Türbesi, Zülküf Peygamber Türbesi, Mirani Türbesi gibi türbeler yer almaktadır. Özellikle Diyarbakır’a bağlı olan Eğil’de peygamber türbeleri bulunduğu için bu bölgelerde yatır ve türbe ziyaretleri oldukça yoğundur.

3.1. Türbe ve Yatırlar ile Tedavi

Halk hekimliğinin temel noktası inançtır. Bu inancın da odak noktası eski dönemlerde yaşamış olan sahabeler ve peygamberlerdir. Bunların yanında da dervişlerin türbeleri çokça ilgi görmektedir. Hastalık, ihtiyaç çeşitlerine göre bu türbeler sınıflandırılabilir. Diyarbakır halkı bu noktalara “ziyaret” kelimesini kullanma ihtiyacı gütmüştür. Bunun sebebi de bu zatlara duyulan saygıdır.

3.1.1. Abdaldede (Kamışlı) Türbesi

Sur ilçesinin Abdaldede Mahallesi’nde yer alan bu türbenin sahibinin kim olduğu çevre halkı tarafından da akademik kaynaklar tarafından da bilinmemektedir. Bu türbenin özelliği adını aldığı kamışlardır. Bu türbeye hiçbir şekilde su verilmemesine rağmen kendiliğinden yeşeren kamışlar bulunmaktadır. Günümüzde bakımsız bir durumda olan ancak koruma altına alınmış olan bu türbe için o bölgede yaşayan halkın eski zamanlarda ağrıyan noktalarına bir kamış koparıp vurduğu inancı yaygındır. Günümüzde bu ritüel tercih edilmemekte ve türbe kaderine terk edilmiş bir şekilde bekletilmektedir. Bu ritüelin hiçbir şekilde motif veya bilim olarak karşılığı bulunmamaktadır.

Resim 17. Kamışlı Türbesi, Diyarbakır

3.1.2. Mirani (Şeyh Hasan Ezraki) Türbesi

Hazro’nun Mirani köyünde yer alan ziyaret, özellikle felç geçirmiş olan hastaların ziyaret ettiği bir türbedir. Bu türbenin önemi Seyyid Hasan Ezraki’dan gelmektedir. Bu türbe için de anlatılagelmiş efsaneler yer almakta ve bunlar içinden en

yaygın olanı ise Seyyid Hasan Ezraki'nin zindana atılmasına rağmen dışarıda namaz kılariken görülmesi ve güneş ışığı ile dışarı çıktığını söylemesinin ardından serbest bırakılmasıdır (Değer, 1992: 67). Anlatılan bu efsane günümüzde geçerliliğini korumaktadır. O bölgeyi ziyaret edenlerle yapılan konuşmada halkın gerçekten felç olmuş insanların bir süre sonra tedavi olduğunu gördüklerine inanması dikkat çekicidir. Bu tedavi yapılırken bu türbenin üç perşembe ziyaret edilmesi farz olarak görülmüştür. Bunun sebebi olarak da perşembe günleri, duaların kabul olacağı inancı ele alınır. Aynı zamanda peygamber efendimizin perşembe günleri yolculuk yapmayı tercih ettiği rivayet edilmektedir (ihvanlar.net, 2019: Pazartesi ve Perşembe Günlerinin Önemi).

3.1.3. Sarı Saltuk Türbesi

Diyarbakır, Melikahmet Caddesi'nin girişinde yer alan bu türbe eski zamanlarda sarılık hastalığı için tercih edilse de zamanla bu türbe ziyaretleri kesilmiştir. Bunun temel sebeplerinden biri olarak da sarılık hastalığına bulunan modern tıp çözümleridir.

Günümüzde bu bölgede hâlen sarılık hastalığına sahip olanlara yönelik tedaviler yapan kişiler bulunmaktadır. Sarılık hastalığının tedavisi için ya dil altında bir bölge çizilerek kan çıkarılır ya da kulak arkası kesilerek tedavi tamamlanırdı. Sarı Saltuk efsanesinden yola çıkılarak tüm ülkede hatta yurt dışında bile Sarı Saltuk'un mezarının olduğu düşünülmektedir. Bu efsaneye bağlı olarak bölge halkının bu efsaneden etkilenip türbeye bu adı vermiş olabileceği ihtimali yüksektir. Aynı zamanda sarılık hastalığına yönelik tedavi inancı da türbe adında yer alan “sarı” ifadesinden geldiği düşünülmektedir.

Resim 18. Sarı Saltuk Türbesi

3.1.4. Sultan Süleyman Türbesi

Sultan Süleyman Türbesi, Diyarbakır'ın fethi ile doğru orantılıdır. Fetihle görev alan yirmi yedi sahabenin bulunduğu bu türbe Diyarbakır halkı tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Bu türbenin ziyaret edilme amacı genel olarak çocuksuzluktur. Türbede yer alan şehitlerin adlarının geçtiği bir plak türbe duvarında asılı bir şekilde durmakta ve şu manzume geçmektedir:

“Reis-i cümledir Sultan Süleyman
Rıdvan, kardeşi Mes'ud ey can
Beşr ü Hamza, Amr u Şa'be, Sabit
İki Zayd, iki Halid, biri Numan
Muhammed iki, Abdullah üçtür
Hasan nam iki, bir kâb-i Zişan
Fudayl u Malik ü Fahr ü Ebü'l – Hamd
Ebû Nasr u Magir'e eyle iz'an.”

Resim 19. Hz. Süleyman Camii Plakası

Bu türbe ile ilgili anlatılan birçok efsane yer almaktadır. Bu efsanelerden biri de şehit sahabelerin kanlarının akıyor oluşudur. Bölge halkı arasında yaygın olan efsane pek de yadırganmayacak bir şekilde gerçekliğini korur çünkü ziyaretteki şehitlerin bulunduğu kısmın alt tarafının kırmızı bir renge büründüğü açıkça seçilmektedir.

3.1.5. Sultan Suc'a Türbesi

Mardinkapı tarafında Deliller Hanı karşısında yer alan türbenin adı halk tarafından “Şeyh Çoban” türbesi olarak bilinmektedir. Deliller Hanı karşısında yer alması ve Sultan Suc’a değil de Şeyh Çoban denilmesinin sebebi olarak ilim sahibi olması düşünülebilir. Nitekim “delil” ifadesi bilge, derviş anlamına gelmektedir bölgede. Halk, bu türbeyi pek ziyaret etmemektedir. Türbede yatanın derviş olup olmadığı muallakta olduğu için önem verilmeyen türbenin bir de çeşmesi bulunmaktadır. M. Ali Abakay, Türkiye Yazarlar Birliği adlı internet sitesinde yer alan köşesinde Enver Paşa ziyareti zamanında bu türbenin bir bölümünün yıktırıldığından bahsetmektedir (tyb.org.tr, 2019: Sultan Suc'a Türbesi).

Resim 20. Sultan Suc'a Türbesi

3.1.6. Sultan Şeyhmus Türbesi

Diyarbakır-Mardin yolu üzerinde bulunan Sultan Şeyhmus Türbesi hem Mardin hem de Diyarbakır halkı için uğrak bir noktadır. Sadece bu bölge halkları için değil, ülke çapında da ünlenmiş bir türbe olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türbenin ziyaret edilme amacı ise çocuksuzluktur. Çocuğu olmayan insanların sıklıkla ziyaret ettiği bir türbedir. Sosyal medya incelemesi yapıldığında çocuk özlemi çeken kadınların bu türbeye yönlendirildiği açıktır. Bu türbe ziyareti sonrasında çocuk sahibi olanlar “Sultan” ve “Şeyhmus” isimlerini sıkça tercih etmektedir. Sultan Şeyhmus Türbesi’nin sırrı bahçesinde yer alan “incir ağacı”dır. “Sigil Tedavisi” başlığı altında ele alınan “incir”in doğurganlık sembolü olduğu hakkında birçok bilgi verilmiştir. Bu bölgede türbeye yönelik birkaç efsane dile getirilmektedir. Bu iki efsane de önem arz eden incir ağacına yöneliktir. Birinci efsanede şunlar dile getirilmiştir: *“Halam, bu yörede yaşıyor.*

Hastaların sıkça ziyaret ettiği biridir. Ocak geleneği kendisinde var. Onun anlattığına göre buradaki incir ağacı, bir kadının mezarından yükselmiştir. Vaktizamanında bu kadının çocuğu olmaz. Ve çocuk özlemi ile yanıp tutuşur. Ancak ne yapsa ne dilese de çocuk sahibi olamaz. Sultan Şeyhmus'a kadar gider ancak çocuğu olmayınca kahrından ölür. Ölmeden evvel Allah'a dua eder. Bu ettiği duada kendisinin çocuk sahibinin olmadığını ancak çocuk sahibi olmak için buraya gelecek kim varsa onların çocuklarının olmasını diler. Vefatından sonra naaşının bulunduğu kısımdan incir ağacı yetişir. Denir ki o kadının duaları bu incir ağacının meyvelerinde saklıdır. Bu incirden yiyen kim varsa çocuk sahibi olur.” (K15). Bir başka efsane de Prof. Dr. Mebrure Değer'in yazmış olduğu “Diyarbakır Folklorunda Halk Hekimliği” çalışmasında yer almaktadır. “Sultan Şeyhmus “Zenki” mevkiinde kırk gün sülûka²⁴ girmiş. Üzerinde ibadet ettiği taş her gün bir arşın aşağı inmiş ve bir kuyu hâline gelmiş. Sultan Şeyhmus 40. gün burayı terk edecekken taş onu tutmuş ve “Müjdemi isterim.” demiş. O da elindeki sopayı kayanın bitişiğindeki toprağa “Bismillah” diyerek batırmış. Bu sopa hemen yeşererek incir ağacı olmuş.” (Değer, 1992: 59-60). Halkın istediği zaman birçok olay için efsane ürettiği bir ortamda özellikle bu bölgede bu tarz inanışların bol olması şaşırtıcı değildir. Bu efsanelerin dayanağı olan incir ağacı aynı zamanda formel bir rakam olan yedi sayısı ile de doğru orantılıdır. Bu bölgede hamile kalmak isteyen kadınlara bu incir ağacından yedi incir verildiği ve cinsel ilişki öncesinde bir tane yemesi gerektiği söylenmiştir.

Resim 21. Sultan Şeyhmus Türbesi

²⁴ Bir yola girme, bir yol tutma.

Tedavi yönteminde geçen yedi sayısı formel bir ifade olarak karşımıza çıkar. Türk mitolojisinde ve İslam mitolojisinde yer alan bu formel ifade Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber daha da önem kazanmış ve üçler-yediler-kırklar ifadesi ile tamamen bir bütünlük yaratmıştır. Bir haftanın yedi gün olması, Kabe'nin yedi kere tavaf edilmesi, Yedi Uyurlar efsanesi, Ay tutulmasının sebebinin yedi başlı dev olması, Kur'an'da yer alan yedi yıl kıtlığın temeli bu sayıya dayanır (Yardımcı, 2009: 641-642). Günümüzde hâlen bu amaçla ziyaret edilen türbede bu uygulama aynen devam etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK HEKİMLİĞİNİN GÜNÜMÜZDEKİ VE SOSYAL MEDYADAKİ YERİ, DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

4.1. Günümüz Halk Hekimliği

Günümüz halk hekimliği özellikle yerel halkın ve sosyal iletişimin ulaşamadığı yerlerde daha etkin konumdadır. Bunun sebebi de ulaşım imkânlarının fazla olmamasıdır. Modern tıp, geliştirdiği teknikler sayesinde halkın hastalıklarına derman olurken buna ulaşamayan halk da kendi tekniklerini geliştirmiştir. Günümüzde bu durum ne kadar garip görünse de özellikle Afrika, Brezilya ormanları gibi noktalarda modern insanla iletişim kuramamış topluluklar düşünüldüğünde bugün için bu durumun garip karşılanmaması gerektiği açıktır. Nitekim hâlen modern insanla bağlantısı olmayan bu topluluklara ilaçların, tedavi yöntemlerinin ulaştırılamadığı düşünülürse kendi tedavi yöntemlerini uyguladıkları anlaşılabacaktır.

Günümüzde halk hekimliği, T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp” olarak adlandırılmaktadır. Bunun sebebi ise yanlış uygulamaların felaketle sonuçlanması, bazı kimselerin bu alanı rant kapısı hâline getirmesidir. Bu durumlar üzerine harekete geçen Sağlık Bakanlığı modern tıp yanında destekleyici tıp olarak değerlendirmeye başlamıştır bu durumu. Özellikle Rusya gibi teknoloji alanında öne çıkmış ülkelerde tıp fakültesinde ayrı bir dala alınmış ve resmî bir eğitim alanı hâline getirilmiştir.

Sağlık Bakanlığı, tamamlayıcı tıp olarak tanımladığı bu alanda şu tedavi yöntemlerini kullanmaktadır:

- *“Fitoterapi (Bitkilerle Tedavi)*
- *Akupunktur*
- *Kupa Terapi*
- *Sülük Tedavisi*
- *Hipnoz*
- *Ozon Terapi*
- *Mezoterapi*
- *Apiterapi*
- *Proloterapi*

- *Osteopati*
- *Refleksoloji*
- *Homeopati*
- *Kayropraktik*
- *Larva Uygulaması*
- *Müzik Terapi*” (sağlık.gov.tr, 2019: Tamamlayıcı Tıp Nedir?).

Yukarıda bilgisi verilmiş olan uygulamalardan özellikle “osteopati”, “fitoterapi” Türk halk hekimleri tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Geriye kalan alanlarda ise tıbbi eğitim gerektirecek bilgiler yer aldığından yukarıda bahsettiğimiz tıp alanında farklı bir başlık altında verilmesi esas olarak karşımıza çıkar.

Özellikle psikolojik tedavi olarak geçen müzik terapisi, her ne kadar halk hekimliğinde pek tercih edilen bir uygulama olmasa da modern olarak adlandırabileceğimiz yeni nesil halk hekimliğinde modern tıpla beraber tercih edilen bir uygulamadır. Bunun yanı sıra stresle başa çıkma yollarından biri olarak tercih edilmektedir. Müzikle tedavide ruhu dinlendirici bir etki keşfedildiğinden bu tedavi yöntemi Osmanlı tıp literatüründe devlet tarafından sıkça tercih edilmiştir. Elbette bu durum sadece Osmanlıda yer almamaktadır. Türklerin binlerce yıllık geleneklerinden biri olarak tedavi yöntemi sıkça tercih edilmektedir.

Bilinir ki şaman, kam, baksı, ozan gibi kişilerin bir görevi de müzisyenliktir. Doğanın ruhunu dinleyerek, doğadaki sesleri taklit ederek birçok ritüel gerçekleştirmişlerdir. Bunu yapmanın temel sebebi de doğanın bir ruhunun olduğu inancıdır ve bu inançla doğanın onları dinlediklerini düşünmektedirler. İslamiyet öncesi ritüellerinde bu müziğin bedenden ayrılıp ruh dünyası ile bir bağlantı kurma aracı olduğu düşünülmektedir. İslamiyet sonrasında ise Farabi, İbn-i Sina, Şeyhi vb. tıp âlimleri sayesinde müzik tedavisi birçok darüşşifada tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu darüşşifalar içerisinde Nureddin Zengi Bimarhanesi, Gevher Nesibe Tıp Medresesi, Amasya Darüşşifası, Fatih Darüşşifası yer almaktadır (Çak, 2018: 606-607).

Müziğin tedavide kullanım amacı elbet sadece belirli bir topluma yönelik değildir. Çin uygarlığı olsun, Arap medeniyeti olsun bu tedavi yöntemini sıkça tercih etmektedir. İbn-i Farabi, bu tedavi yöntemini kendi içerisinde başlıklara ayırmış ve hangi makamın neye tedavi olacağına dair bilgiler sunmuştur. Yine aynı şekilde

Hekimbaşı Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi, makamları çocuk hastalıklarına göre düzenlemiş ve hastalığa iyi gelebilecek makamı maddeler hâlinde sunmuştur:

- “1. *Rast Makamı: Havaleye ve felce iyi gelir.*
2. *Irak Makamı: Menenjit ve hafakan hastalığına yakalanan çocuklara iyi geldiği belirtilmiştir.*
3. *Isfahan Makamı: Zihin açıklığı sağlar.*
4. *Zirefgend Makamı: Felce, sırt ağrısına, mafsalsal ağrılarına iyi gelir.*
5. *Revahi Makamı: Baş ağrılarının tümüne, burun kanamasına, ağız çarpıklığına, felç ve balgamdan ileri gelen hastalıklarda etkilidir.*
6. *Büzürk Makamı: Kara sevdâyı gidericidir.*
7. *Zirgüle Makamı: Kalp hastalıklarına, menenjit hastalığına iyi gelir.*
8. *Hicaz Makamı: İdrar zorluğuna çok iyi geldiği ve cinsel gücü arttırdığı bilinmektedir.*
9. *Buselik Makamı: İnsan bedenine etkisinin yanında, yorgun beyni dinlendirici etkisi de vardır.*
10. *Uşşak Makamı: Ayak ağrılarına iyi gelir.*
11. *Hüseyni Makamı: İnsanı ferahlatan bu makam, karaciğer, kalp, mide hararetine ve gizli hummaya iyi gelmektedir.*
12. *Nevâ Makamı: Gönül okşayan makam olup, insanın içindeki kötü düşünceleri yok edici etkisi büyüktür.”* (aktaran: Altınölçek, 2002: 744).

Altınölçek’in alıntı yaptığı Adnan Adıvar, “Osmanlı Türklerinde İlim” adlı eserinin içeriğinde çocuk hastalıklarından ukalaca bahsettiği notunu düşmüştür. (Adıvar, 1982: 211). Bu, her ne kadar içeriğin sağlıklı oluşu yönünü sarısa da o dönemde tercih edilen bir tedavi yöntemi olduğunu da göstermektedir. Sonuç olarak bu tedavi yöntemleri içerisinde yer alan müzikle tedavinin hem İslamiyet öncesi Türk devlet yapısına hem de İslamiyet sonrası Türk devlet yapısına ne kadar kaynaklık ettiği oldukça açıktır. Psikoloji ile doğrudan bir bağlantı sağlandığında müzik tedavisinin hastalıkla doğru orantılı olduğu düşünülürse müziğin hem ruha hem de bedene hizmet ettiği anlaşılabacaktır.

Konumuza dâhil olan bölge Diyarbakır’da ÇAMATEM (Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi) bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Uçucu madde tedavisinde müzik ile tedavi yöntemini kullanan ÇAMATEM, önemli kazanımlar elde etmiştir. Sülük tedavisi ise özellikle bölge halkında, Diyarbakır’da, sıkça tercih edilen

bir tedavi yöntemidir. Hatta günümüzde bir sosyal ortama dönüşen “Sülüklü Han” bu tedavinin merkezlerinden biridir.

Resim 22. Sülüklü Han

Sülüğün kullanımı milattan önceki yıllara dayansa da bunu tıp alanında kullanan ilk kişinin Kolofonlu²⁵ Nicander olduğu düşünülmektedir (Ayhan, 2018: 142). Sülüğün salgıladığı kan pıhtılaşmasını önleyici salgı, bu varlığın tıp alanında kullanımını yaygınlaştırmıştır. Aynı zamanda sülük, ısırdıktan sonra uyuşturucu nitelik gösteren başka bir salgı daha uyguladığı için o bölgede acı hissiyatı azalmaktadır (Ayhan, 2018: 142).

Diyarbakır’da bulunan Sülüklü Han’ın ortasında yer alan kuyudan sülükler çıkarılmakta veya dışarıdan getirilen sülükler bu kuyuda bekletilmekteydi. Bu sülükler tedavi amaçlı da kullanıldığı için zamanla bu yere Sülüklü Han adı verilmiştir ve bu yerin çevresinde hâlen sülük ve hacamat tedavisi uygulanmaktadır. Sülük tedavisinin özellikle Diyarbakır’da devlet hastanelerinde de uygulandığı bilinmektedir. Bismil Devlet Hastanesi, T.C. Sağlık Bakanlığının yukarıda yayımladığımız bilgilerinden hareketle sülük tedavisini sağlık verici hizmet kapsamına almıştır.

²⁵ İzmir, Narlıdere yakınlarında bir yer.

4.2. Halk Hekimliğinde İnternetin Yeri

İnternet ortamı, insanoğlunun bireysel gelişimi açısından kendisine sunulan imkânları kullanmasını sağlayan en pozitif ortamdır. Bu imkânlar içerisinde gerek sağlık gerekse diğer alanlar yer almaktadır. Bilgiye kolay ulaşım sayesinde insanlar, kendi çözümlerini üretebilmektedir. Ancak bu durumun faydalı olması kadar negatif etkilerinin de olduğu açıktır. İnternet ortamında yer alan bilgilerin yanlışlığı ya da yanlış yönlendirmesi yüzünden birçok hastanın kendi tedavisini gerçekleştirmediği ya da gerçekleştirmek için etkisi olduğu zannedilen birçok şeye yönlendiği görülmektedir. Özellikle eksisozluk.com gibi kullanıcı yorumlarının çoğunlukta olduğu ortamlarda yer alan görüşlerde hastaların internet ortamından gördüğü asılsız yöntemleri denediği, doktora gitmeye gerek duymadığı ancak bu sebeple hastalığının daha da ilerlediği anlaşılmaktadır. Elbette bu durum halk hekimliği açısından özellikle negatif bir hissiyat oluşturmaktadır. Bunun gibi birçok sözlük, forum ve türevi sitelerde halk hekimliğine yönelik yapılan negatif yorumlar, işin gerçeklikten uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Nitekim bu iş zamanla “sağaltıcılık, ocaklılık” geleneğinden çıkıp bir kazanç kapısına dönüşmeye başlamış ve buna da internet ortamı kaynaklık etmiştir.

Sosyal medya ve internet, bu olumsuz görüşlerin yanı sıra kişilere deneyimleri önceden öğrenme imkânı da sağlamaktadır. Bazen modern tıp biliminin çaresiz kaldığı konularda devreye giren birçok bitkisel ilaç, hastaların derdine çare olmaktadır. Köy vb. yerlerde daha sık rastlanan ocaklılık geleneğinden gelmiş kişilere ulaşım imkânını artırdığı kadar bu kişilerle yaşanan deneyimlerin sonuçları da diğer hastalara ulaştırılabilmektedir. Bu yönüyle sosyal medya ve internetin pozitif katkıları da bulunmaktadır. Youtube, Twitter, Facebook gibi sanal ortamlarda oluşturulan videolar, içerikler birçok kişinin yardım almasına olanak sağlamaktadır.

Ancak bu hususlarda dikkat edilmesi gereken şey ise internet ortamının kullanıcıya sunduğu özgürlükten dolayı doğru veya yanlış bilgilerin çoğalmasındır. Nitekim hasta, halk hekimliğini “tamamlayıcı tıp” olarak değil de “alternatif tıp” olarak görmek, hastalıkların daha da ilerlemesine sebep olmaktadır. Modern imkânları kullanmak yerine hiçbir denetim sağlanmadan yayılan bilgileri denemek, hastalığı daha da kötü duruma getirebilmektedir. Bu nedenle sosyal ortam ve internet gibi mecralar son kullanıcı olan hastalar için tehlike arz edebilmektedir.

4.3. Halk Hekimliğine Halkın Bakış Açısı

Türkiye sınırları içerisinde yaşayan halkın halk hekimliğine olan bakış açısı pozitif bir içeriğe sahiptir. Çünkü gerek teknoloji yetersizliği gerekse dağlık arazilerin oluşturduğu ulaşım sıkıntısı halkın kendi başının çaresine bakması için bir aracı olmuştur. Halk, tezin girişinde de belirttiğimiz gibi yokluk ve sefaletin vermiş olduğu çeşitli sıkıntıları kendi başına atlatmaya çalışmıştır. Her ne kadar Cumhuriyet devrimleri sayesinde Anadolu halkına modern tıp bir nebze de olsa ulaştırılsa da yeterli olmadığı açıktır.

Nitekim Ceyhun Atuf Kansu'nun şiirlerine konu olan "kızamık" felaketi bunun en büyük kanıtlarındandır. Doç. Dr. Kamuran Eronat'ın hazırlamış olduğu "Bozkırdaki Su Ceyhun Atuf Kansu" adlı eserde yer alan bilgilere bakılacak olunursa Anadolu'ya ulaşamayan, gerçi ulaşsa da etkili olamayan, bir tıp söz konusudur. *"Ölüme sebebiyet veren birçok yan unsur da yine aynı zamanda aydın bir eleştirmen olan şairin kalemi ile dikkatlere sunulmakta; yoksulluk, gerilik, aydın ihmalkârlığı ve duyarsızlığı ile oluşan ölümlerin aynı zamanda "neden" ve "niçin"lerine de böylece şiirde inilmektedir."* (Eronat, 2014: 80). Eronat'ın eserinde yer verdiği "Kızamuk Ağdı" isimli şiirde geçen noktalar da tam olarak buna işaret etmektedir. Şairin toplumcu gerçekçi yapısı gereği olanlara isyan etmesi, çevresindeki yetkin kişilerin bu ölümlere dur dememesi onun üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Kızamuk Ağdı isimli şiirde geçen şu mısralarda durum apaçık anlaşılmaktadır:

"Ah, ben bir gün tepelerden, tepelerden

Varıp önünüze, önünüze dikilip duracağım

Aydınlardan, hekimlerden, öğretmenlerden,

Bir gün soracağım, bu çocukları soracağım

O çaresiz, o yalnız, o karanlık günde

Siz neredeydiniz diyeceğim, neredeydiniz?" (aktaran: Eronat, 2014: 82).

Görüldüğü gibi şiirlere kadar konu olan bu kötü durum halkın kendi başının çaresine bakması gerekliliğini de bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Yüzyıllar boyu gelen bir gelenekle halk hekimliği yapan kişiler halkın gözünde her daim önemli kişiler olmuştur. Özellikle "Lokman Hekim" bu duruma en güzel örnektir. Lokman Hekim, halk arasında kendisine çeşitli niteliklerin lütfedildiği bir kişi olarak anılır. Allah katında özel bir yeri olduğuna inanılan Lokman Hekim için Kur'an-ı Kerim'de şu ayet geçmektedir: *"Andolsun ki vaktiyle Lokmân'a şu hikmeti vermiştik: "Allah'a şükret, O'na şükreden*

kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır." (kuran.diyaret, 2019: Lokman Suresi 12. Ayet). Buradan yola çıkarak Lokman Hekim'in dinî boyutunun olduğunu düşünmek olasıdır. Bu da onun halk üzerinde daha da etkili olacağına işarettir. Halk arasında bitkilerin dilini bildiğine, ölümsüzlüğü keşfettiğine inanılır. Günümüz sağaltıcılarının çoğunda bulunan kitabın bizzat Lokman Hekim tarafından yazıldığına inanılır. Çeşitli halk anlatılarında Lokman Hekim'in sağaltıcı özelliğine de yer verilmiştir. Bunlar arasında ölümsüzlüğü bulması, Asi Nehri'nin adını almasına dayanan efsaneler, ölümüne dayalı efsaneler bulunur. Lokman Hekim elbette sadece anlatılarda değil, ünlü halk şairlerinin şiirlerinde de kendine yer bulur.

Tüm bunlardan yola çıkarak halk hekimliğine verilen değerin hem dinî boyutta hem de sağaltıcı niteliklerinin öne alındığı boyutta halk tarafından yüksek bir düzeyde olduğu açıktır. Nitekim halk hekimliği halkın bileğine takılmış bir çeşit altın bir bileziktir. Dinî boyutu ön planda olan bir alan olduğu için de halk için modern tıbbın da önüne geçebilmektedir bazı durumlarda. Bunu özellikle "bel fıtığı" tedavilerinde sıkça görmekteyiz.

Ele alınan niteliklerin dışında korku da halk hekimliğine yönelten bir başka husustur. Çünkü hastane ortamı insanoğlu üzerinde negatif bir etki yaratmakta ve ön yargı oluşturmaktadır. Ciddi sağlık sorunları yaşayan insanlar hastaneye ya da doktora gitmek yerine halk hekimine başvurmayı tercih etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasına sebep de sadece "korku"dur denilebilir. Halk, modern tıbbın yeteneklerinin bittiği yerde "din" aracılığıyla bitkisel tedavilere yönelmektedir. Bunun ne olursa olsun sağlıklı olacağı düşüncesi bilinçaltında yer almaktadır insanoğlunun. "Lokman Hekim", "Tanrı'nın yarattığı bitki"lerin her türlü yardımcı olacağı düşüncesi hâkimdir. Ancak Sağlık Bakanlığı bu durumun farkında olduğu için yukarıda da belirttiğimiz gibi "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp" adını vermiştir. Sonuç olarak insan ömrüne sağladığı katkı için pek pozitif yorum yapılamasa da bu halklar, bu yöntemlerin faydasını görmeseydi eğer bu tarz bir tedavi yöntemi asırlar boyu aktarılamaz ve varlığını sürdüremezdi. Bir çeşit doğal seleksiyon mantığı işlemektedir halk hayatında. Kısacası işe yaramayan unsurlar, unutulup gitmeye mahkûmdur. Ancak halkın benliğinde pozitif etkilere sahip olan bu tedavi yöntemi, insanoğlu yaşadıkça var olacaktır.

4.4. Halk Hekimliğinde Sosyolojik ve Psikolojik Etmenler

Modern tıp ya da yardımcı tıp geleneğinde hastalıkların tedavisinde esas etken bireyin ruh hâlidir. İster halk tedavisi olsun ister modern tedavi yöntemleri olsun birey hastalığın tedavisine inanmamışsa veya herhangi bir umuda sahip değilse bu hastalığın yayılma süreci ve hastanın ölüm riski giderek artacaktır. Bu durum özellikle “incitmebeni” olarak adlandırılan hastalığın tedavisinde sıkça rastlanılan bir durumdur. Hastalık tedavisinde bireyin ruh hâli ne kadar sağlıklıysa bireyin tedaviye verdiği yanıt da o derecede olumlu olmaktadır. Stres ve türevi psikiyatrik durumlar bireyin iç organlarına kadar etkili olmaktadır. Özellikle vücut direnci düştüğü zaman, stresin yaratacağı çeşitli durumlar hastalığa kapıyı aralamaktadır.

Stres, aynı zamanda direkt olarak vücudun savunmasını ortadan kaldıran ve iç organların işleyişine kadar bozan bir etmendir. Beynin işleyiş yapısı bozulduğu için iletişimi sağlayan araçların beden üzerinde olumlu bir etki yaratamaması sonucu bağırsak, kalp, karaciğer gibi organlar direkt olarak bu durumdan etkilenmektedirler. Özellikle bireyin iş yaşantısını aşırı derecede etkileyen “huzursuz bağırsak sendromu” adı verilen hastalığın temel sebeplerinden biri de strestir. Depresyon, stres gibi unsurların temel sebebinin geçtiğimiz yıllarda keşfedilen “ikinci” bir beyin olduğu düşünülmektedir. Bu gibi unsurların doğrudan bağırsakları etkilediği düşünülürse hatalı bir tespit olmadığı açığa kavuşacaktır. Geçen sene yayımlanan haber içeriğinde geçen bilgide “*Avustralya Flinders Üniversitesinden bir araştırma ekibi böylece inceleyerek bağırsaklarımızdaki elektrik dalgalarının bağırsaklardaki posayı kalın bağırsaklara nasıl geçirdiği ve vücudun dışına nasıl attığını keşfetti. Araştırma raporunu kaleme alan Nörofizyolojist Nick Spencer, ‘Bağırsak duvarında bulunan bu kadar büyük sayıda bağırsak nöronunun, bağırsak içeriğini itmeyi başarabildiğini anlamak bağırsak yolunun büyük sırlarından biridir’.*” (cnnturk.com, 2018: Bağırsaklarda İkinci Bir Beyin Keşfedildi) ifadesi yer almaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak bağırsak içerisinde durumu ayrı bir şekilde kontrol eden nöronlara sahip farklı bir unsur yer almaktadır. Bu da doğal olarak hastalık-stres ilişkisini ve psikolojik unsurları ön plana çıkarmaktadır. Görüldüğü gibi stres, insanoğlunun savunma duvarını yıkıp geçtiği için hastalıklara da açık kapı bırakmış oluyor. Bu nedenle psikolojik etmenlerden biri olan stresi yenmenin esaslarından biri de halkın birbirini etkilemesidir. Kelebek etkisi kavramı bu noktada yardımcı olacaktır. Kelebek etkisi teorisine göre dünyanın bir ucunda oluşan bir kanat çırpması dünyanın öteki ucunda fırtına yaratabilecek konuma gelmektedir. Bu da

kelebek etkisi olarak adlandırılır. Buradan yola çıkarak plasebo etkisi bütünleştirebiliriz. Burada öncelikli hedefimiz, plasebo kavramı ile ilgili açıklamalar yapmaktır. *“Latince bir kelime olan ‘plasebo’, ‘hoşnut edeceğim’ anlamına gelir; ilaç ya da deva niyetine alınan bir şeyin öznel olarak olumlu etkisini ima eder. Onun tam tersi olan kavram ‘nocebo’dur, ‘zarar vereceğim’ anlamına gelir ve olumsuz bir öznel yaşantıya göndermede bulunur.”* (aktaran: Göka, 1994: 59). Plasebo etkisi, tıp alanının psikoloji ile birbirine geçtiği bir teoridir. Bu teorinin gerçekliği, bireyde yarattığı haz duygusuyla doğru orantılıdır. İnsanoğlu, sürekli istediği bir şeyi elde ettiği zaman beden ve ruhen rahatlayacaktır. İşte tam da bu noktada bu etki devreye girer. Özellikle son dönemlerde dönen reklâmlarda “antibiyotik” kullanımının aşırılığına dikkat çekilmektedir. Bunun sebebi de tam olarak bu etkidir. İnsanlar, hasta olduklarına inandıkları zaman ne olursa olsun bir ilaç almadan rahatlayamayacakları kanısındadır. Özellikle internet üzerinde dönen birçok araştırmada bu duruma dikkat çekilmektedir. Doktorların hastalar üzerinde uyguladıkları tedavi yöntemlerinden biri olarak tıp literatürüne geçmiş olan plasebo için yapılan yorumlarda doktorların hastalarını psikolojik olarak rahatlatma uğruna ilaç yerine ilaç görünümüne sahip şeyler vererek tedavi uyguladıkları görülmektedir. İlgi çekici olan durum ise hastaların bu nesneleri aldıktan sonra rahatladıklarını ifade etmeleridir. İşte tam bu noktada bireyin psikolojik tedavisi devreye girer.

Görüldüğü gibi modern tıpta yer alan bu teknik, yardımcı tıpta da bulunmaktadır. Her ne kadar sağaltıcılar bu durumun farkında olmasa da hastaya faydası olacağını düşündüğü şeyleri sunarken aslında hastaya bir çeşit terapi yöntemi de uygulamaktadır. Hasta, bu önerinin faydalı olacağına kendini inandırdığı an vücut da olumlu tepkiler verecektir. İşte tam da bu noktada “psikoloji”nin halk hekimliği üzerindeki etkisi ortaya çıkacaktır. Örneğin modern tıptan hiçbir pozitif sonuç alamayan birçok bel fıtığı hastası, kendi yörelerinde bulunan bir sağaltıcıya gittiği vakit rahatladığını bir süre boyunca ifade edecektir. Bunun temel sebebi de hastanın bu sağaltıcı hakkında önceden duyduğu olumlu yorumlardır. Çünkü hasta, kendini iyileşeceğine inandırmış ve bu umutla sağaltım işlemini yapacak olan kişinin yanına gitmiştir.

Biliniyor ki ağır hastalıklarda psikolojik yapı çok önemlidir. Bu yapı, hastanın tedaviye olumlu tepki vermesini de sağlar. Özellikle kanser gibi günümüzde tam tedavi yöntemi bulunmayan hastalıklarda bireyin mutlu olması, üzülmemesi gibi unsurlar

tedavi için yardımcı unsurlardır. İşte halk hekimliğinin birey üzerindeki etkisi de esasen bundan kaynaklanır. Eğitim bilimlerinde yer alan klasik koşullanmanın ta kendisidir bu durum.

Özellikle dinî hikâyelerde yer alan iyileşme metotları, hastayı daha da motive etmekte ve onu tedavinin olumlu biteceğine inandırmaktadır. *“Örneğin ocak uygulamalarında bu iyileşme hikâyelerinden etkilenererek ocağa gelen kişiye ocak tarafından söylenen, “(şifa) verende değil alanda”, “önce itikadın olacak”, “inayeti Allah’tan”, “benim elimse geçer” ifadeleri hastanın inancını ve güvenini güçlendirerek koşullanmaya etki eder. Bu psikolojik sürecin, hiçbir fiziksel tedavi uygulanmadığı halde hastaya iyileşme umudu vererek hastalıktan önce hastanın iyileşmesini sağladığı söylenebilir.”* (Özkan 2012: 312). Görüldüğü gibi öncelik olarak hastaya uygulanan psikolojik tedavinin ardından hastanın iyileşeceğine inancı giderek artacaktır.

Budizm gibi inançlarda beynin kumanda merkezi olduğu inancı hâkimdir. Buradan yola çıkılarak tüm her şeyin kontrolünün beyin tarafından gerçekleştirilebileceği düşüncesi halk hekimliğinin de temelini oluşturur. İslam inancında yer alan tevekkül kavramı da bu psikoloji ile bağlaşıklık kurar. İnsan, üstüne düşeni yaptığına inanır ve bu inancın sonucunda her şeyi Allah’a havale eder. Kur’an’da da bu tevekkül teriminin geçiyor oluşu insanoğlunun psikolojisine katkı sağlamaktadır. Kutsal kitapta geçen Tevbe suresindeki ayet bu durumu açıklamaktadır: *“De ki: “Hiçbir zaman bize Allah’ın bizim için takdir ettiğinden başkası dokunmaz. O bizim mevlamızdır. Müminler yalnızca Allah’a tevekkül etsinler.”* (kuranmeali.com 2019: Tevbe 51). Görüldüğü gibi ocak geleneğinden gelenler yukarıda belirtilen durumu tevekkül inancıyla Allah’a bağlayarak sonuca ulaşmayı hedefler. Bu da psikolojinin etkisine dayanır. Halk hekimliği tedavilerinin birçoğunun, işe yarasın ya da yaramasın, inançla doğru orantılı olduğu açıktır. Misalen çocuğu olmayan insanların incir ağacından beklentiye girişmesi yine din ile doğru orantılıdır. Diyarbakır’da yer alan Sultan Şeyhmus türbesi de bu niteliklerden dolayı dolup taşmaktadır. Dinsel tedaviler kısmında açıkladığımız birçok sağaltım yöntemi inanca bağlıdır.

Sonuç olarak halk hekimliği, modern tıp gibi unsurlar insan psikolojisine direkt bir anahtar ile bağlıdır. Özellikle “evrene olumlu mesajlar yollama”, “Allah’a tevekkül etme” gibi unsurlar psikolojinin halk hekimliği üzerindeki etkisini de ele almaktadır. Ocak geleneğinden gelen kişiler bu durumun farkında olsa da olmasa da inanç ile psikolojik bir deneyim sunarak hastayı tedaviye hazırlık sürecine almaktadır. Bu

sebeple halk hekimliği çoğunlukla olumlu sonuçlarla karşımıza çıksa da negatif durumlarda ise “Allah böyle yazmış.” gibi ifadelerle kötü tepkilerden korunmaktadır.

Sosyolojik açıdan ise halk hekimliğiyle doğru orantılı kavram ise plasebo etkisidir. Hacamat hakkında hazırlanan verilerde plasebo etkisinin ne kadar önem arz ettiği açıktır. Tarihin çeşitli dönemlerinde insanlık, ağır hastalıklarla uğraşmıştır. Bu da sağlık işinin bireyden öteye geçip çoğu zaman toplumu ilgilendiren bir alan olduğuna delalettir. Özellikle Orta Çağ toplumunda yaşanan sağlık problemleri, cüzzam türünden salgınlar toplumun sağlığını tam anlamıyla tehdit etmiştir. Ahmet Atilla şentürk, şeyyad Hamza’nın 13. yüzyılda yazdığı düşünölen bir mersiyede Anadolu’da yayılmış bir veba salgınından bahsettiğini açıklamaktadır (şentürk, 2010: 79).

Bu tarz durumlar incelendiğinde özellikle cüzzam hastalığı için tedirgin olan halk, bu kişileri kendilerinden uzak tutmak için çeşitli köyler kurmuştur. Çin gibi nüfusun oldukça aşırı olduğu kesimlerde cüzzama yakalanmış hastaların yaşadığı ayrı köyler bulunmaktadır. Günümüzde ise cüzzam ne kadar etkisini yitirmiş gibi gözükse de bunu Türk halkı Türkan Saylan’a borçludur. Türk halkı kadar şanslı olmayan ölkelerde, Çin veya Romanya gibi, bu hastalığa yakalanan kişiler köylerden ya da kentlerden uzaklaştırılıp ayrı bir yaşam sürmeye zorlanmaktadırlar. Günümüzde ise bu hastalığın bir farklı boyutu da AIDS olarak bilinen hastalıktır. Bu hastalığın bulaştığı kişi için hayat hiç de istediği gibi gitmeyecektir. Sadece AIDS değil, bel soğukluğu, istenmeyen hamilelikler gibi durumlar için de bu geçerlidir. İşte tam da burada sosyoloji ve sağlık ilişkisi devreye girmektedir. Göröldüğu gibi bu hastalıklara sahip olan kişiler toplumdan dışlanacak, belki de barınamayacak hâle geleceklerdir. Bu ne kadar eğitim ile doğru orantılı bir tepki olsa dahi korku, insanoğluna her türlü savunmayı yaptırdığı ve yaptıracadı için bu kişiler toplumdan uzaklaştırılacaktır. Bu da psikolojik sıkıntıları devreye sokacak ve birey için hayat, yaşanmaz hâle geldiği için belki de intihara yönelecektir. Bilim dilinde her ne kadar doğal seleksiyona bir şekilde dâhil edilse de bu tarz hastalıklar yüzünden toplumdan soyutlanmış bireyler yaşama tutunmaya çalışmaktadır.

Halk hekimliği ve sosyoloji ilişkisi bu noktada iletişim sağlar. Toplumdan soyutlanmak istemeyen birey, yaşadığı hastalıkları gizli tutma endişesiyle halk hekimliğine başvuracaktır. Toplumsal baskı, eleştiri kaygısı insanları bu yöne iletmektedir. Halk hekimliğinin toplum içinde yaygın olarak kabul edilmesinin bir başka sebebi de budur. İnanç, değer yargıları, kültörel hissiyat gibi unsurlar sağlık, halk hekimliği ve sosyoloji ilişkisini daha da güçlendirmekte ve sonuç olarak halk hekimliği bu alana da katkı sunmaktadır.

SONUÇ

Gelişen teknolojinin insanoğlunu sabırsızlaştırması, tedaviye anında etki ihtiyacı ve bunun somut bir şekilde halledilmesi ihtiyacı halk hekimliği geleneğini zaman içerisinde yıpratmıştır. Yine de teknolojinin yetersiz kaldığı noktalarda halk, her zamanki gibi halk hekimliğine başvurmuş, modern tıp ile halk hekimliği geleneğini birlikte kullanmıştır. Çalışmamızda yer alan en önemli unsurlardan biri bölge insanının halk hekimliğine bakış açısını kavrayabilmek ve onların bulunduğu kesimlerde halk hekimliği tedavilerinin olup olmadığını gösterebilmektir. Bu çalışmada elde ettiğimiz verilere dayanarak halk hekimliği ihtiyacının özellikle kırsal alanlarda daha sık tercih ediliyor olduğu gerçeğiyle karşılaşılmıştır. Bununla beraber Diyarbakır halkının halk hekimliğine bakışı olumlu yöndedir. Birçok hastalığa tedavi için bitkisel yöntemler bölge insanınca sıklıkla tercih edilmektedir. Aynı zamanda çalışmada yer alan bir başka önemli husus da halk hekimliğine olan kötü bakış açısını değiştirme arzusudur. Çünkü tedavi yöntemlerinde kullanılan bitkilerinin birçoğunun modern tıp alanında da tercih edildiği bilgisine ulaşılabilir. Nitekim biyologların, tıp uzmanlarının yaptığı deneylere ve araştırmalara çalışmamız içerisinde yer verilmiş olup; birçok çalışmada bitkisel yöntemlerin doğrudan doğruya hastalığı ortaya çıkaran etmenlere yöneldiği düşüncesi desteklenmiştir. Elbette bunlar teorik ifadelerdir. Bu nedenle hastalığın tedavilerinde hastane unsurunun devreden çıkarılmaması gerekmektedir. Çünkü bilimsel açıdan incelenen bitkilerin birçoğu hayvanlar üzerinde denenmiş ve ona göre yorumlar yapılmıştır. Elbette bu, bilimsel çalışmalarla halk hekimliğinin ters düşeceği anlamına gelmemektedir. Bu çalışmalar ve halk hekimliği arasında bağ kurabilme adına çıkarımlar yapılmıştır. Aynı zamanda günümüzde halk hekimliğinin Sağlık Bakanlığı tarafından yardımcı tıp olarak da adlandırılması, birçok tedavi unsurunun modern tıp tarafından da tercih edildiğini doğrulamaktadır. Böylelikle modern tıp ve halk hekimliğinin iki zıt düşünce olmadığı, doğru kullanımlar sonucunda doğanın sunduğu birçok içeriğin modern tıp alanında tedaviye yardımcı olacağı gösterilmiştir.

Bununla beraber psikolojik etkilerini de ele alınmış ve inanmanın tedavi üzerinde ne kadar etkili olacağını da incelenmiştir. Özellikle kanser gibi hastalıkların tedavilerinde tıp doktorlarının, hastanın motivasyonunun yüksek olması isteği düşünüldüğünde halk hekimlerinin de bu inanca dair sorular sorması “plasebo” etkisi doğrultusunda bir paralellik göstermektedir. İnancın vereceği moral, vücudun kendini

toparlaması için bir yakıt gibi düşünülürse halk hekimliğindeki inanç arzusu ile modern tıptaki motivasyon arzusu çelişmemektedir. Aynı zamanda halk hekimlerinin halkın bir sırdaşı olduğu çalışma içerisinde yorumlanmıştır. Nitekim birçok hastalığın toplum baskısına sebep olması, hastanın tedaviden kaçınması anlamına gelmekteyken halk, bu dertlerini sadece halk hekimlerine anlatabilmiştir. Böylelikle çalışmada Şaman geleneğinden, ocaklılık geleneğine kadar yer alan değişimler işlenmiştir. Sonucunda ise halkın bu yöndeki bakış açısı yani sırdaş arama düşüncesinin değişmediği açıktır.

Bu tespitlerin yanı sıra ele alınmak istenen bir başka husus da Diyarbakır'ın geleneklerinin nereye dayandığı bilgisine sahip olabilme arzusudur. Türk milliyetçiliğinin sistematik bir hâle gelmesini sağlayan Ziya Gökalp'in ve ünlü "ölüm şairi" Cahit Sıtkı'nın memleketinin bir Türkmen diyarı olarak tarihte kendine yer edinmesi garip karşılanmayacaktır. Diyarbakır, çeşitli tarihî ve doğal güzelliklerinin yanı sıra kültürüyle de ön plana çıkarken tarihin benliğini özünde taşıyan halk hekimliğini de elbette es geçmemiştir. Çalışmamızın amaçlarından olan halk hekimliği çalışması bölge insanı aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve bu sayede yerel kültürün geçmişten kopmadığı gösterilmiştir. Nitekim yüzyıllar boyu çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Diyarbakır'da hâkim olan kültürün Şaman geleneklerinin öz benliğine dayandığı, tedavi yöntemlerinde yer alan motif tercihlerinden anlaşılmıştır. Her ne kadar diğer kültürlerin sahip olduğu kültürlerle benzer bir yapıya sahip olsa da özellikle Şaman gelenekleri ile benzeşmesi dikkat çekicidir. Dağ, çoban, yılan, su, ateş gibi kültürlerin birebir benzer uygulamalarının Türklerin kadim inanışlarından olan Şamanizm'deki Şaman sağaltım yöntemlerinde de tercih ediliyor oluşu, yöredeki insanların İslamiyet'le bütünleşmesine rağmen bu gelenekleri kendi kültür potasında eritmiş olduğunu karşımıza çıkarmıştır. Aynı zamanda dikkat çeken diğer husus, bölgede yaşayan Kürt, Arap gibi halkların da bu geleneklere örnekler veriyor oluşudur. Böylelikle Diyarbakır'ın özünde birçok etnik unsurun yer aldığı ve bunun halk hekimliğinde ortaklaştığı ortaya çıkmaktadır. Bunun temelinde ise Diyarbakır'ın bir kültür mozaikini oluşturmasıdır. Bu mozaik, her yüzyılda çeşitli inançlarla beslenmiş ve geliştirilmiştir. Halk hekimliği geleneği içerisinde de bu çok çeşitlilik unsuru göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA**Sözlü Kaynaklar****K1:****Adı Soyadı:** Ayşe Yıldız**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Merkez**Yaş:** 83**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır**Derlenme Tarihi:** 12.09.2019**K2:****Adı Soyadı:** Celile Direkçi**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Bismil / Göksu Köyü**Yaş:** 65**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/ Bismil Göksu Köyü**Derlenme Tarihi:** 26.03.2017**K3:****Adı Soyadı:** Dilber Şahin**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Lice**Yaş:** 57**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/Lice**Derlenme Tarihi:** 05.03.2017**K4:****Adı Soyadı:** Fadile Kaya**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Dicle / Kaygısız Köyü**Yaş:** 41**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır / Dicle / Kaygısız Köyü

Derlenme Tarihi: 28.06.2019

K5:

Adı Soyadı: Fatma Atalay Yakut

Yaşadığı Yer: Diyarbakır / Merkez

Yaş: 35

Tahsili: Lisans

Derlenme Yeri: Diyarbakır/ Merkez

Derlenme Tarihi: 04.02.2017

K6:

Adı Soyadı: Fatma Deniz

Yaşadığı Yer: Diyarbakır / Dicle

Yaş: 59

Tahsili: Yok

Derlenme Yeri: Diyarbakır/ Merkez

Derlenme Tarihi: 04.02.2017

K7

Adı Soyadı: Fırat Aydın

Yaşadığı Yer: Diyarbakır

Yaş: 48

Tahsili: Üniversite

Derlenme Yeri: Diyarbakır

Derlenme Tarihi: 02.02.2019

K8

Adı Soyadı: M. Emin Çağdaş

Yaşadığı Yer: Diyarbakır / Merkez

Yaş: 50

Tahsili: Üniversite

Derlenme Yeri: Diyarbakır / Merkez

Derlenme Tarihi: 25.01.2019

K9**Adı Soyadı:** M. Fatih Ünal**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Merkez**Yaş:** 50**Tahsili:** Üniversite**Derlenme Yeri:** Diyarbakır / Merkez**Derlenme Tarihi:** 18.09.2019**K10****Adı Soyadı:** Methiye Özdamar**Yaş:** 68**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/ Merkez**Derlenme Tarihi:** 05.01.2017**K11****Adı Soyadı:** Mustafa Altun**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır/ Merkez**Yaş:** 43**Tahsili:** Üniversite**Derlenme Yeri:** Diyarbakır**Derlenme Tarihi:** 14.03.2019**K12****Adı Soyadı:** Mustafa Solğun**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır/ Merkez**Yaş:** 65**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır /Merkez**Derlenme Tarihi:** 12.07.2019

K13**Adı Soyadı:** Müzeyyen Telli**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır/ Karaçimen Köyü**Yaş:** 70**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/ Merkez**Derlenme Tarihi:** 30.09.2019**K14****Adı Soyadı:** Nebahat Özdamar**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır/ Merkez**Yaş:** 45**Tahsili:** Üniversite**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/ Merkez**Derlenme Tarihi:** 24.05.2019**K15****Adı Soyadı:** Özgür Kara**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Merkez**Yaş:** 19**Tahsili:** Lise**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/Merkez**Derlenme Tarihi:** 26.05.2018**K16****Adı Soyadı:** Remziye Yaşa**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Ergani / Çakırfakir Köyü**Yaş:** 65**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/Merkez**Derlenme Tarihi:** 05.10.2019

K17**Adı Soyadı:** Rukiye Yıldız**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır / Merkez**Yaş:** 55**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/Merkez**Derlenme Tarihi:** 15.10.2019**K18****Adı Soyadı:** Şahide Yardımcı**Yaşadığı Yer:** Yas Çiçeği köyü**Yaş:** 96**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Yas Çiçeği köyü**Derlenme Tarihi:** 13.02.2018**K19****Adı Soyadı:** Şehem Aydın**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır/ Merkez**Yaş:** 70**Tahsili:** Yok**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/ Merkez**Derlenme Tarihi:** 19.09.2019**K20****Adı Soyadı:** Zübeyir Özalp**Yaşadığı Yer:** Diyarbakır/ Merkez**Yaş:** 61**Tahsili:** Anestezi Uzmanlığı**Derlenme Yeri:** Diyarbakır/ Merkez**Derlenme Tarihi:** 20.08.2019

Yazılı Kaynaklar

- ABALI, İsmail (2011); **Koçarlı Halk Kültürü** (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- AÇA, Mehmet (2005); “Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve”, **Fikret Türkmen Armağanı**, İzmir, s. 11-22.
- ADIVAR, Adnan Abdullah (1982); **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- AKAN, Hasan-Mustafa Aslan- Maruf Balos (2009); “Şanlıurfa Kent Merkezindeki Semt Pazarlarında Satılan Bazı Bitkiler ve Kullanım Amaçları”, **OT Sistematiik Botanik Dergisi**, 12(2), s.43-58.
- AKAN, Selen (2014); “Sarımsak (*Allium sativum* L.) Tüketiminin İnsan Sağlığına Yararları”, **Akademik Gıda**, 12(2), s.95-100.
- AKÇİÇEK, Eren (1997); **Eren’ce Halk Bilimi Yazıları**, İzmir.
- AKDEMİR, F. vd. (2013); “Geçmişten Günümüze Sakız Ağacı *Pistacia lentiscus* L”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi** C. 3, S. 2 Batman, s. 10-12.
- ALAN, Yusuf vd. (2013); “Malatya Kayısı (Prunus Ormeniaca L.) ve Kayısı Çekirdeklerinin Antimikrobiyal Aktivitesi”, **Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi**, 4(2), s.60-69.
- ALPTEKİN, A. Berat (2004); **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yay., Ankara.
- ALPTEKİN, A. Berat (2010); “Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği”, **Millî Folklor**, C.11, S.86, s. 5-20.
- ALPTEKİN, A. Berat (2015); **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Akçağ Yay., Ankara.
- ALPTEKİN, Mehmet (2018); “Gülzar ve Çevresinde Ölümle İlgili Uygulama ve İnanışlar Üzerinde Bir Araştırma”, **Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S. 7/1, s.322-342.
- ALTINÖLÇEK, Haşmet (2002); “Türkler Tıbbında Müzikle Tedavi”, **Türkler**, Cilt:5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.742-747.
- APUHAN, K. Ayşe-Tuğba Beyazkaya (2019); “Bingöl’ün Yenilebilir Yabancı Bitkilerinin Gastronomi Turizmine Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Tourism and Recreation**, 1(1) s.31-37.
- ARAT, R. Rahmeti (1999); **Kutadgu Bilig I. Metin**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- ARAZ, Rıfat (1995); **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- ARMUTÇU, Ferah-Mehmet Namuslu-Ramazan Yüksel-Mehmet Kaya (2013); “Zeytinyağı ve Sağlık: Biyoaktif Bileşenleri Antioksidan Özellikleri ve Klinik Etkileri”, **Konuralp Tıp Dergisi**, Düzce, 5(1): 60-68.
- ATEŞ, Fatma (2015); “Anadolu Halk Hekimliği Uygulamalarında Demir Unsurunun Kullanımı”, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume** 10/12 Summer, s. 69-84.
- AYDOĞAN, Ümit-Y. Çetin Doğaner-Halil Akbulut (2010); “Birinci Basamakta Kırmızı Göze Genel Yaklaşım”, **Türk Aile Hekimliği Dergisi**, 14(2), s.77-85.
- AYGÜL, İmdat-Nuri Güleşçi (2016); “Beslenmede Yer Alan Antioksidan ve Fenolik Madde İçerikli Çerezler”, **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, 5(1), s.109-129.
- AYHAN, Hüseyin-Salih MOLLAHALİLOĞLU (2018); “Tıbbi Sülük Tedavisi: Hirudoterapi”, **Ankara Medical Journal**, Cilt: 18, s. 141-148.
- BAŞ, Mustafa (2013); “Dinlerde ve Geleneksel Türk İnanışlarında Dağ Kültü”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13 (1), 165-179.
- BAŞER, H. Can (2014); “Karanfil”, **Bağbahçe Bilim Dergisi**, S.53, s. 26-27.
- BAYAT, Fuzuli (2006); “Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, **Folklor Edebiyat**, C.12, S.46, s.47-60.
- BAYDEMİR, Hüseyin (2002); “Rüstem Han Destanı ve Destandaki Olağanüstü Motifler”, **Anadolu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.20, 169-177.
- BEYSANOĞLU, Şevket (1996); “Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi”, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara C. II.
- BORATAV, P. Naili (2016); **100 Soruda Türk Folkloru**, BilgeSu Yayınları, Ankara.
- BOZKURT, Hacer-Kenan Bozkurt (2012); “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.1, S. 1, Batman, s. 717-728.
- BOZOK, J. Candan (1982); “Cüzzam Aşısı Denemeleri Başlamak Üzere”, **Fabad Farmasötik Bilimler Dergisi**, C.8, S.3, s.157-159.
- BÜKEN, Nüket (2003); “Folklorik Değerler ve Folklorik Tıp”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, C.11, S.1, s. 45-47.

- CANSEVER, Edip (2010); **Sonrası Kalır I - Bütün Şiirleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, Münir (2012); “Mitolojilerde Ve Türkiyede Derlenen Masallarda Narın Yeri”, **TurkishStudies - International Periodical For TheLanguages, Literatureand History of Turkishor Turkic**, Türkiye, s.643-651.
- ÇAĞLAYAN, Ercan (2014); **Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAK, Şeyma-Nuri Özcan (2018); “Müzik Terapinin Tarihsel Gelişimi ve Uygulandığı Mekânlara Bir Bakış”, **“Turkish Studies”**, Volume 13/18, Summer 2018, Ankara, s. 599-618.
- ÇAYIR, Celal-M. Cengiz Yıldız-İsmail Gönenç (2007); “Kaybolmaya Yüz Tutan Bir Anadolu Dini Topluluğu: Semsiler / Harrânîler”, **Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar-Dini Topluluklar**, (haz. İbrahim Özcosar), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay, İstanbul.
- ÇELİKBAŞ, Aysel (2017); “Gatt Uygulamalarına Enfeksiyon Hastalıkları Açısından Yaklaşım”, **“Tıbbın Alternatifi Olmaz! Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları”**, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, s.219-231.
- ÇERİBAŞ, Mehmet-Emine Taş (2018); “Kırgız Sözlü Kültüründe Anne Sütü”, **Motif Vakfı Sosyal Bilimler Sempozyumu (8-10 Kasım 2018) Bildiriler Kitabı**, Motif Vakfı Yayınları, s. 70-81.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülda (2008); “Türk Kültüründe Mağara Motifi”, **38. Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, s. 443-445.
- ÇETİNDAG, SÜME, Gülda (2014); “‘Tuz Kadar Sevgi’ Masalı Bağlamında Tuzun Sembolik Çağrışımları”, **Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı**, Akçağ Yay., s. 465-479.
- ÇOBAN, Asuman-Münevver Türkmen-Tuğba Gürsoy (2018); “Türk Neonatoloji Derneği Yenidoğan Sarılıklarında Yaklaşım, İzlem ve Tedavi Rehberi”, **Türk Pediatri Arşivi**, S.53, s. 172-179.
- ÇOBAN, Vedat (2015); **Türk Halk Kültüründe Çobanlık** (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002); **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- DEĞER, Mebrure-Şevket Beysanoğlu (1992); **Diyarbakır Folklorunda Halk Hekimliği**, Ankara.
- DOĞAN, Şaban (2011); “XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri”, **Millî Folklor**, Yıl: 23, S. 89, Ankara, s. 120-132.
- DUMAN, Mustafa (2013); “Kırşehir Türkülerinde Meyve”, **IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK 2012 Bildiriler**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.795-810.
- DUVARCI, Ayşe (2005); “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, **Bilig**, S.32, s.125-144.
- EKER, G. Öğüt (1999); “Küççe Düğününün Çocuk Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, **Millî Folklor**, Y. 11, S.41, s. 62-65.
- ELÇİN, Şükrü (2003); “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.28, s. 43-56.
- ELÇİN, Şükrü (1966); **Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine-Reşit Rahmeti Arat İçin**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 19, Seri I, S. A2, Ankara.
- ELİADE, Mircea (1999); **Şamanizm**, İmge Yayınları, Ankara.
- ELMALI, A. Osman (1991); **Hititlerde Mitoloji** (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- ERBAŞ, Tomris (2008); “İyot Eksikliği ve Guatr”, **Uluslararası Katılımlı Tıbbi Jeoloji Sempozyumu Kitabı**, Ankara, YMGV Yayını, s. 94-95.
- ERDEM, Ezgi (2017); “Türk ve Slav Mitolojisinde Ağaç Kültü”, **I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, Ankara, s. 343-356.
- ERDEN, Canan, (2016); **Dünya Mitlerinde Yılan** (Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- ERGİN, Muharrem (2016); **Dede Korkut Kitabı 1-2**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGUN, Pervin (2005); “Aal Luk Mas”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Ankara, S. 33, s. 293-308.
- ERONAT, Kamuran (2014); **“Bozkırdaki Su Ceyhun Atuf Kansu”**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- EZİLMEZ, Hüseyin (2019); “Acı Sürgün Şiirleriyle Hakkı Yücel ve Poetikası”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.12, S.63, s. 88-98.

- GEZER, Deniz-Engin Şenel-İclal Süslü (2012); “Arı Sokmalarına Karşı Oluşan Reaksiyonlar”, **Genel Tıp Dergisi**, 22(3) s.102-108.
- GEZGİN, Deniz (2007); **Bitki Mitosları**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- GİRAY, Hatice (2014); “Anne Sütü ile Beslenme”, **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, C.3, S.1, s. 12-15.
- GÖKA, Erol (2002); “Plasebo Kavramı ve Plasebo Etkisi”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 13 (1), s. 58-64.
- GÖKYAY, O. Şaik (1973); **Dedem Korkut’un Kitabı**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÜLDOĞAN, Vedat (2011); **Diyarbakır Kültürü**, Kripto Kitaplar, Ankara.
- GÜNGÖR, Harun-Bekir Köylü (2014); **Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar** Kimlik Yayınları, Kayseri.
- GÜREL, P. Pınar (2009); **Polikliniğimize Başvuran 6ay- 12ay Arası Çocukların Annelerinin; Anne Sütü ile Beslenme ve Emzirme Konusunda Bilgi Düzeyinin ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi** (Uzmanlık Tezi), İstanbul.
- IRMAK, Naciye (2016); “Anne Sütünün Önemi ve İlk 6 Ay Sadece Anne Sütü Vermeyi Etkileyen Unsurlar”, **The Journal of Turkish Family Physician**, C.7, S.2, s. 27-31.
- IRMAK, Yılmaz (2017); “Bingöl’de Nazar İnancı ve Uygulamaları”, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 2, s. 65-79.
- IRMAK, Yılmaz (2018); “Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**, Bahar (17), s.191-222.
- IŞIK, Ramazan (2004); “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler”, **Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 9:2, s. 89-106.
- IŞIK, Türkan-Mehtap Akçınar-Selim Kadioğlu (2010); “Mersin İlinde Gebelik, Doğum ve Loğusalık Dönemlerinde Anneye ve Yenidoğana Yönelik Geleneksel Uygulamalar”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.7, S.1, s. 63-84
- İNAN, Abdülkadir (2000); **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, TTK Yayınları, Ankara.
- İNCİL (2012); “Yeni Antlaşma”, **Matta** 5-13 (Mar.9:50; Luk.14:34-35), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- KAÇMAZ, Sefa (2007); **Toplum ve Tarih-Tevrat, İncil ve Kuran’ın Mezopotamya Yazın Kaynakları**, El Yayınevi, Ankara.

- KAL, Öznur (2008); **Kronik Böbrek Yetmezliği Hastalarında D Vitamini Eksikliği ile İnflamasyon ve Aşık Ateroskleroz Arasındaki İlişki**, Nefroloji Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KAPLAN, Melike (2008); **Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın - Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çatışma**, [Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı Doktora Tezi], Ankara.
- KAPLAN, Melike (2011); “Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 52(2), Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 1-15.
- KARABACAK, Ercan-Bilal Doğan (2014); “Saç Bakım ve Tedavisinde Doğal Ürünler”, **Türkdem**, Özel Sayı 1, s.60-63.
- KARACA, Hasan (2013); “Antep Savunması Etrafında Oluşan Halk Edebiyatında Kadın”, **Millî Mücadele Güney Sempozyumu-Bildiriler**, s.25-57.
- KARADAVUT, Zekeriya (2010); “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar”, **Milli Folklor**, 22(85), s. 71-80.
- KARAHANCI, O. Naci vd. (2015); “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği ile Yönetmelik Taslağı’nın karşılaştırılması”, **Türkiye Biyoetik Dergisi**, Vol. 2, No. 2, s. 117-126
- KARTAL, Büşra (2016); **Sibirya Türk Destanlarında Törenler ve Kutlamalar** (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- KAŞGARLI, M. Aktok (1984); **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- KAVLU, Ayşenur (2006); **Kliniğimiz Yenidoğan Ünitesine Yatırılan İndirekt Hiperbilirubinemili Olguların Değerlendirilmesi** (Uzmanlık Tezi), İstanbul.
- KAYA, A. Bayram (2015); “Klâsik Türk Şiirinde Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, S. 15, s. 263-314.
- KAYA, Doğan (2007); “Halk Edebiyatında Yemek Destanları”, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, Ocak-Şubat-Mart, s. 48, s. 77-90.
- KAYIRAN, D. Serpil-Saliha Kırıcı (2019); “Adana (Türkiye) Aktarlarında Tedavi Amacıyla Satılan Bitkisel Droglar”, **KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi**, 22(2), s. 183-192.

- KESLER, Onur (2008); **Akut Pankreatit Tedavisinde Erken Kolesistektominin Yeri**, Genel Cerrahi Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- KILIÇ, Sami (2012); **Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler**, Elazığ, s. 8-19
- KIZIL, Hayreddin (2010); **Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- KIZILER, Funda (2007); “Ahmet Oktay’ın ‘Orpheus ile Eurydike’den’ ve Raine M. Rilke’nin ‘Orpheus, Eurydike, Hermes’ Adlı Şiirlerinde Ölüm Sorunsalı”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.33, s.81-96.
- KOÇAK, Aynur (2011); “Bilgelik Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni”, **Bilge Seyidoğlu Kitabı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.270-279.
- KORKMAZ, Fettah (2010); **Isırgan Otu (Urtica Dioica) Ekstresinin Kolon Kanseri Hücre Serileri Üzerindeki Apoptotik, Antiproliferatif ve Antioksidan Etkilerinin Araştırılması** (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (2012); **“Edebiyat Araştırmaları 1”**, Akçağ Yay., Ankara.
- KURT, A. Osman-A. Dursun Aykıt (2017); **“Dinler Tarihi”**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Kutsal Kitap “Eski ve Yeni Antlaşma Tevrat, Zebur, İncil”** (2014); Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, s.3.
- KÜÇÜK, M. Alpaslan (2013); “Geleneksel Türk Dini’ndeki ‘Ana/Dışıl Ruhlar’a Mitolojik Açidan Bakış”, **Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.1, s. 105-134.
- KÜÇÜK, M. Alpaslan (2016); “İkonografiden İnanca ‘İsa Mesih’in Dirilişi/Paskalya’ Süreci”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı**, 3(8), s. 230-274.
- MİLANLIOĞLU, Aysel-Temel Tombul (2013); “Migren Baş Ağrısında: Ne Yapmalıyız?”, **Van Tıp Dergisi**, 20(1), s. 40-47.
- MURAD, Sibel (2014); “Terceme-i Aynü’l-Hayat’ta Halk Hekimliğine Dair Bulgular”, **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S.4, s. 296-307.
- OLGUN, Nermin-Hayat Yalın-Gülyüz Demir (2011); “Diyabetle Mücadelede Diyabet Risklerinin Belirlenmesi ve Tanılama”, **“Turkish Family Psycian”**, C. 2, S.2, s. 41-49.

- ONAY, Ahmet-Hakan Yıldırım-Mehmet Ali Yavuz (2016); “Sakız Ağacı (*Pistacia lentiscus* L.) Yetiştiriciliği ve Reçinesi”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 6, S. 2/2, s. 133-144.
- OROZBAEV, Mayrambek (2012); “Kırgız Halk İnancı ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Yılan”, **Karadeniz**, Y. 4, S.15, s. 107-123.
- OTAY, Tuba-Azime Küçükgül-Ayşegül Pala-Engin Şeker (2014); “Sazan Balıklarının Anestezisinde Karanfilin Kullanımı”, **Bilim ve Gençlik Dergisi**, C.2, S.1, s. 43-50.
- ÖGEL, Bahaeddin (2010); **Türk Mitolojisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.1, Ankara.
- ÖZARSLAN, Metin vd. (2014); “Şark Dünya Görüşüne Göre Kutsal Sayıların Oluşumu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 54, 2, s.155-166.
- ÖZCAN, Hüseyin (2001); “Halk Şairlerinin Dilinde Tuz”, **Millî Folklor**, 13 (52), Ankara, s.101-109.
- ÖZDEMİR, Muammer (2017); “Neolitik Dönem Anadolu Mimarisinden Bir Kesit: Çayönü”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Aralık, C. 3, S. 3, s. 248-265.
- ÖZKAN, T. Saltık (2012); “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”, **Millî Folklor**, 24 (95), s.307-314.
- ÖZTURAN, Ayçıl-Nevin Şanlıer-Özlem Coşkun (2016); “Migren ve Beslenme İlişkisi”, **Türk Nöroloji Dergisi**, 22, s. 44-50.
- ÖZTÜRK, Özhan (2016); **Dünya Mitolojisi**, Nika Yayınları, Ankara.
- ÖZYILMAZ, Havva-İclal Aluclu-C. Tuncay Akın (2014); “Mutfak Kültürünün Geleneksel Diyarbakır Evlerine Sosyal ve Mekânsal Yansımaları”, **Millî Folklor**, 26 (102), s. 138-153.
- PARLA, Canan (2005); “Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C. 22 (1), s. 57-84.
- PERRİN, Michel (2003); **Şamanizm**, İletişim Yay., İstanbul.
- SAVRAN, Gülnaz (1999); “Adana Bölgesinden Derlenen Bazı Halk Tıbbi Uygulamalarının Tıbbi Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi”, **III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni, Adana, Türkiye: Adana Valiliği Yayını**, s.580-592.

- ŞAHİN, Fatih (2005); **Budizm’de Nirvana Anlayışı** (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- ŞENER, Azize, vd. (2010); “Isırgan Otu (*Urtica dioica* L.) Tohumu Ekstresinin Hepatoprotektif ve Antioksidatif Etkileri, **Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi**, 24(3), s. 167-172.
- ŞENOCAK, Ebru (2007); Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri”, **Millî Folklor**, 19 (76), s. 164-172.
- ŞENOCAK, Ebru (2016); “Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.8, Türkiye, s. 228-251.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (2010); **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1987); **Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma** (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2017); “Türk Kültüründe “Alkarısı” İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler”, **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, C. 5, S. 12, s. 99-115.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2019); “Türk Halk Kültüründe Yılan ve ‘Yılan Kale’ (Ceyhan/Adana) Anlatıları Üzerine Değerlendirmeler”, **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, C.7, S.19, s.13-33.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (2011); **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I. Cilt**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- TANERİ, E. Petek-Nalan Akış (2017); “Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Yöntemleri”, **Tıbbın Alternatifi Olmaz! Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları**, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, s. 55-97.
- TANYU, Hikmet (1968); **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TAŞBAŞI, Abdulhan (2018); **Âşık Mevlüt Mertoğlu, Hayatı-Sanatı-Eserleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı.
- TOKUR, Behlül (2013); “Gaye-Anlam Bağlamında Kendini Gerçekleştirmek”, **Atatürk İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum, S. 40, s. 149-162.

- TOSUN, Emir (2009); **Hastalık Tedavisinde Kullanılan Bazı Meyve ve Sebzelerin Dokularında Eser Element ve Mineral Tayini** (İnönü Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya.
- TUNCER, Orhan Cezmi (2002); **Diyarbakır Kiliseleri**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yay, Ankara.
- TÜREL, İdris vd. (2009); “Isırgan Otunun Dimetilbenzantrasen Uygulanan Tavşanlarda Lipit Peroksidasyonu, Antioksidan Maddeler ve Nitrit-Nitrat Düzeyleri Üzerine Etkisi”, **Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi**, 15(4), s.511-515.
- Türk İslam Ansiklopedisi** (2013); Türk Diyanet Vakfı, C. 43, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2006); **Toplumsal Yapı ve Sağlık-Hastalık Sistemi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- TÜRKTAŞ, M. Metin (2012); **Denizli Efsaneleri** (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Denizli.
- TÜTÜNCÜ, Serpil (2017); “Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış” “**Tıbbın Alternatifi Olmaz! Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları**”, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, s. 11-53.
- UCA, Alaattin (2007); “Türk Toplumunda Hidrellez- II”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.35, s. 251-284.
- UÇKUN, R. Kocaaslan (2003); **Gagauz Masallarının Tıp ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi**, (Ege Üniversitesi Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- UĞURELİ, Ayşe (2018); “Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları”, **Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİDER)**, C.16, S.16, s. 167-173.
- UĞURLU, Mehmet-Yusuf Üstü, B. Furkan, Dağcıoğlu (2016); “Fitoterapide Soan (Bulbus Allii Cepae) ve Sarımsak (Bulbus Allii Sativi) Kullanımı”, **Ankara Medical Journal**, S. 16(1), s.119-122.
- ULUIŞIK, Y. Pelin (2017); “Anadolu Halk İnançları ve Efsanelerinde Kaya/ Taş Kültü/ Analı Kızlı Kaya Örneği”, **Kültürümüzde Taş**, Dergâh Yay. s. 200-210.
- VERİT A.-E. Yeni-D.Ünal (2001); “Tarihten Günümüz Ürolojisine Kırmızı Acı Biber”, “**Türk Üroloji Dergisi**”, S. 27(4), s.399-402.

- YAMAN, Turan-Abdulahad Doğan (2016); “Streptozostotin ile Diyabet Oluşturulan Sıçanlarda Meşe Palamudu (*Quercus Branti Lindl.*) Ekstraktların Karaciğer ve Pankreası Koruyucu Etkileri”, **Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 1(2), s. 7-15.
- YARDIMCI, Mehmet (2009); “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar”, **Millî Folklor**, s. 636-647.
- YAVRU, Nuri-Yılmaz Koç-Mustafa Arıcan-Yusuf Doğruer (1992); “Enfekte Yara ve Apselerin Sağıtımında Şeker Uygulamalarının İyileşme Üzerine Etkisi” **S. Ü. Vet. Fak. Derg.** 8(1), s. 64-68.
- YAVUZ, V. Süleyman (2015); “Malabadi Köprüsü'nün Tarihsel Mirasın Sürdürülebilirliği Açısından Değerlendirilmesi”, **4. Su Yapıları Sempozyumu**, Antalya, s. 167-174.
- YAYAN, G. Hülya-Burcu UÇAR (2019); “Türk Mitolojisinde Yer Alan Sembollerin Muzaffer Akyol'un Eserlerine Yansımaları, “**Uluslararası Sosyal ve Beşeri İlimler Fakültesi**”, S.6, s.203-220.
- YAYIN, Nerin (2008); “Efsanevi Hayat Ağacı: MUNAR” **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.15, s.155-161.
- YAYLAGÜL, Özen (2014); “Anadolu'da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, **Milli Folklor**, 26 (103), s.48-58.
- YILDIRIM, Fatih (2008); **Kur'an'da Münafıkların Özellikleri** (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- YILDIZ, N. Ata (2015); **Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Bedriniam-Coşkun Usta (2010); “Nar'n (*Punica Granatum*) Terapötik Etkileri”, **Türk Aile Hekimliği Dergisi**, 14(3), s. 146-153.
- YILMAZ, Levent (2000); **Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü**, C. 2, Dost Kitabevi, Ankara.
- YÖRÜKAN, Y. Ziya (2014); **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri-Şamanizm Şamanizm'in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

ZOBU, Suzan (2000); “Rus Şairi A.N. Maykov ve ‘Yemşan’ Adlı Eserinde Türk İzleri”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.6, s. 471-476.

İnternet Kaynakları

- akademiportal.com (2019), “Yılan Yağının Bilinmeyen Faydaları”, <https://www.akademiportal.com/yilan-yagi-yilan-yaginin-bilinmeyen-faydalari/>
- angelsdia.com (2018), “Yezidiler ve İnanışları, Çemberden Çıkamayışın Tuhaf Hikâyesi”, <http://angelsdia.com/yezidiler-inanislari-cemberden-cikmayisin-tuhaf-hikayesi/>
- arkeofili.com (2018), “Dicle Vadisi’nin Simgesi On Gözlü Köprü’nün İki Gözü Toprakla Dolduruldu”, <http://arkeofili.com/dicle-vadisinin-simgesi-on-gozlu-koprunun-iki-gozu-toprakla-dolduruldu/>
- arkeofili.com (2018), “Diyarbakır’daki Gizemli Mithras Tapınağı: Yrd. Doç. Dr. Aytaç Coşkun Röportajı”, <http://arkeofili.com/diyarbakirdaki-gizemli-mithras-tapinagi-doc-dr-aytac-coskun-roportaji/>
- bayindirhastanesi.com.tr (2019), Böbrek Taşlarına Karşı Beslenme Önerileri, <https://www.bayindirhastanesi.com.tr/blog/bobrek-taslarina-karsi-beslenme-onerileri-214>
- CEYLAN, Mustafa (2018), **Elmadağ Efsaneleri**, <http://www.mustafaceylan.net/pdfkitaplarim/elmadagefsaneleri.pdf>
- cnnturk.com (2018), “Bağırsaklarda İkinci Bir Beyin Keşfedildi” <https://www.cnnturk.com/saglik/bagirsaklarda-ikinci-bir-beyin-kesfedildi?page=2>
- diyarbakirmuzesi.gov.tr (2018), Çayönü Höyüğü Kazısı, <http://www.diyarbakirmuzesi.gov.tr/kazilar.aspx?hid=6>
- evliyalar.net (2018), “Diyarbakır’ın Sahabeleri Tarafından Fethi”, <http://www.evliyalar.net/diyarbakirin-sahabeleri-tarafindan-fethi/>
- FaydalarıZararları.com (2017), “Cevizin Faydaları”, <http://www.faydalarizararlari.com/cevizin-faydalari/>
- getaportal.saglik.gov.tr (2019), “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Nedir?”, <https://getatportal.saglik.gov.tr/TR,24683/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html>

- getappvice.com (2019), “Huzursuz Bağırsak Sendromu”,
<https://getappvice.com/tr/huzursuz-bagirsak-sendromu-diyeti/>
<https://www.akademiportal.com/yilan-yagi-yilan-yaginin-bilinmeyen-faydolari/>
- ihvanlar.net (2019), “Pazartesi ve Perşembe Günlerinin Önemi”,
<https://ihvanlar.net/2014/09/15/pazartesi-ve-persembe-gunlerinin-onemi/>
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ (2016), ALKARISI,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=020469>
- KÖKSAL, Selçuk (2019), Klinik Araştırmalar,
<http://www.ctf.edu.tr/halk/Klinik%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar.pdf>
- kuran.diyenet.gov.tr (2019), Lokman Suresi, <https://kuran.diyenet.gov.tr/tefsir/Lokman-suresi/3481/12-13-ayet-tefsiri>
- kuranmeali.com (2019), “Tevbe Suresi 51. Ayet”,
<http://kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=9&ayet=51>
- memorial.com.tr (2019), “Kolit ve Ülseratif Kolit Nedir?”
<https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/kolit-ve-ulseratif-kolit-nedir/>
- memorial.com.tr (2019), Haşimato, <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/hasimato/#quicklink6>
- MERT, Tuba-YAVAŞER, Rukiye, Çağdaş Sunna, A. Alev Karagözler (2013), “Ayva Çekirdeğinin Bazı Antioksidan Parametrelerinin Araştırılması”, 3. Kozmetik Kongresi, 15-17 Şubat, Antalya <http://kimyakongreleri.org/K2013/K2013-012.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2013), Bahçecilik, İncir Yetiştiriciliği,
http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C4%B0ncir%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf
- sorularlaislamiyet.com (2019), “Peygamberimiz (asv)’in Vücuda Sülük Salma ile İlgili Bir Hadisi Var mı? Sülükle Hacamat Olur mu?”,
<https://sorularlaislamiyet.com/peygamberimiz-asvin-vucuda-suluk-salma-ile-ilgili-bir-hadisi-var-mi-sulukle-hacamat-olur-mu>
- TAYAR, Mustafa (2010), “Beslenmede Yumurtanın Önemi”,
<http://mtayar.uludag.edu.tr/YUMURTA%20BESLENME.htm>
- tdk.gov.tr (2018), “Tuz”
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri&kategori=atalst&kelime1=tuz&sayfa1=0&hng1=tam

tyb.org.tr (2019), “Diyarbakır Şehir Araştırmaları: Sultan Suc'a Türbesi”,
<http://www.tyb.org.tr/diyarbakir-sehir-arastirmalari-sultan-suca-turbesi-7906yy.htm>

uludivan.de (2019), “Perşembe Gecesi Alevilerin de Gecesidir”,
<https://www.uludivan.de/Per%26%23351%3Bembe-gecesi%2C-Alevilerin-cem-ve-muhabbet-gecesidir-.htm>

Wikipedia (2017), “Yılan Isırığı”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Yılan_ısırığı

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	MELİH ÖZDAMAR
Öğrenci Numarası	152213105
Enstitü Anabilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı	TÜRK HALK EDEBİYATI/TÜRK HALKBİLİMİ
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR. ÖĞRT. Ü. GÜLDA ÇETİNDAG SÜME
Tez Başlığı (Türkçe)	DIYARBAKIR HALK HEKİMLİĞİ VE KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmanın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 138 sayfalık kısmına ilişkin, 21/10/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aştığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğrt. Ü. GülDA ÇETİNDAG SÜME
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BURAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1991 yılında Balıkesir’de doğdu. İlkokulu Yenişehir İlköğretim Okulunda (1997), ortaokulu Mustafa Kemal Atatürk Ortaokulunda (2002), liseyi ilk üç sene Hatay Halil İbrahim Evren Anadolu Lisesinde (2005), son sene ise Diyarbakır’da Ortadoğu Kolejinde okudu (2008). Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı (2010).

Lisans eğitimini Dicle Üniversitesinde tamamladıktan sonra Fırat Üniversitesinde Halk Edebiyatı alanında yüksek lisansa başladı (2016). Bu esnada Özel Karacadağ Temel Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev aldı. Şu anda Çizgi Anadolu ve Fen Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.